

1564

3 K23

9-18

33585
L-33

ՀԱՅ ԴՈՒՆԻՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԽՍՀՄ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ Ե. ՍՈՒՐԵՆԻ

Պրոլետարներ բոլոր երկրների -- միացե՛ք!

Ն. ԼԵՆԻՆ

«ԶԱԽՈՒԹԵԱՆ» ԵՐԵՎԱՆԻ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ
ԿՈՄՄՈՆԻՏԻԶՄԻ ՄԷՋ

Թարգ. Ռ. Ք. Ս. Ե.

1921
ԵՐԵՎԱՆ

БИБЛИОТЕКА КОММУНИСТА

ПОД РЕДАКЦИЕЙ Е. СУРЕНА

(На армянск. яз.)

Пролетарии всех стран -- соединяйтесь!

Н. ЛЕНИН

Детская болезнь «левизны»

В КОММУНИЗМЕ

Перевод Р. К. и С. Е.

1921
Тифлис

00.09.2013

Под редакцией Е. Сурена изданы:

I. «Социалистическое издательство»

На армянск. яз.

1. Памяти Карла Маркса — сборник 1919 г.
2. Книга рабочего — I часть 1919 г.
3. «Рабочий» ежемес. журнал № I 1919 г.
4. «Рабочий» ежемес. журнал № II 1919 г.
5. Поль Лафарг — К царству коммунизма 1919 г.

На русск. яз.

6. Пролетарская культура кн. I 1919 г.
7. Пролетарская культура кн. II 1919 г.
8. Пролетарская культура кн. III 1919 г.
9. Народное хозяйство кн. I 1919 г.
10. Народное хозяйство кн. II 1919 г.
11. Трудовая школа 1919 г.
12. Вестник труда 1919 г.
13. Советская медицина 1919 г.

II. Издательство «Пролетарская мысль»

На русск. яз.

14. Пролетарское творчество 1919 г.

III. Издательство «Третий Интернационал»

На армянск. яз.

15. Фр. Энгельс — Принципы коммунизма 1919 г.
16. Н. Бухарин — Программа коммунистов (большеви́ков) 1919 г.
17. И. Степанов — Жан Поль Марат 1919 г.
18. Н. Ленин — Буржуазная и пролетарская демократия 1919 г.
19. Н. Ленин — О среднем крестьянстве 1919 г.
20. Программа Коммунистической Партии (прин. на 8-м съезде) 1919 г.
21. Манифест Коммунистического Интернационала 1919 г.
22. Платформа Коммунистического Интернационала 1919 г.
23. М. Горький — Народу и интеллигенции 1919 г.
24. А. Луначарский — Революция и суд 1919 г.

3

03 NOV 2005

26 MAY 2005

ՀԱՍՏԱՆԻՄԱՏ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԽՍՀՄ-ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ Ե. ՍՈՒՐԵՆԻ

Պրոլետարների բոլոր երկրներին — միացի՛ր!

300
T303-LU
3K23 պ. Ն. ԼԵՆԻՆ

218. ՉԱԽՈՒԹԵԱՆ՝ ԵՐԵՎԱՅԱԿԱՆ

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՈՄՄՈՒՆԻՉԻՍՏ ՄԷՉ

Քարտ. Ռ. Զ. Կ. Ս. Ե.

1003
11724

ՀՐԱՏ.
ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԲԻՅԼԻՈՏԵԿԱ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱ

ПОД РЕДАКЦИЕЙ Е. СУРЕНА

(На армянск. яз.)

Пролетарии всех стран — соединяйтесь!

Н. ЛЕНИН

Детская болезнь «левизны»

В КОММУНИЗМЕ

перевод Р. К. и С. Е.

Изд.
Грузинское издательство

1921
Тифлис

I

Ի՞նչ իմաստով կարելի է խօսել ռուսական յեղափոխութեան միջազգային նշանակութեան մասին.

Պրոլետարիատի Ռուսաստանում քաղաքական իշխանութեան նշանման (25 հոկ.—7 նոյեմբ.—1917) առաջին ամիսներին կարող էր թւալ, թէ յետամնաց Ռուսաստանի և Արևմտեան Եւրոպայի առաջադէմ երկրների միջև եղած ահագին տարբերութիւնը՝ այս վերջին երկրների պրոլետարիատի յեղափոխութիւնը կը տարբերի ռուսական յեղափոխութիւնից։ Այժմ մեր առաջ արդէն ունենք բաւականաչափ միջազգային փորձ, որը միանգամայն որոշակի ասում է մեզ, թէ մեր յեղափոխութեան մի քանի հիմնական գծերն ունեն ոչ միայն տեղական, ազգային-առանձնայատուկ, ռուսական նշանակութիւն, այլև միջազգային։ Եւ ես միջազգային նշանակութեան մասին խօսում եմ այստեղ բառիս ոչ լայն իմաստով՝ թէ մեր յեղափոխութեան ոչ միայն մի քանի հիմնական, այլև շատ երկրորդական գծերը ունին միջազգային նշանակութիւն՝ որպէս ազդակ բոլոր երկրների։

Ոչ, ես ուզում եմ խօսել մեր յեղափոխութեան մի քանի հիմնական գծերի մասին բառիս նեղ իմաստով, այսինքն՝ հասկանալով միջազգային նշանակութեան տակ միջազգային արժէքը կամ պատմական անխուսափելիութիւնը միջազգային մասշտաբով կրկնուելու այն ամենին, ինչ տեղի ունեցաւ մեզ մօտ, պէտք է ընդունել մեր յեղափոխութեան մի քանի հիմնական գրգռների վերաբերմամբ այդպիսի նշանակութիւն, արժէք։

Ի հարկէ, խոշոր սխալ կը լինէր չափազանցնել այդ ճշմարտութիւնը, տարածելով այն մեր յեղափոխութեան ոչ միայն մի քանի հիմնական գծերի վրայ։ Ծիշտ նոյնպէս սխալ կը լինէր աչքաթող անել այն հանգամանքը, թէ առաջադէմ երկրներից որեւէ

մէկում՝ պըրլետարական յեղափոխութեան յաղթանակելուց յետոյ ամենայն հաւանականութեամբ կը սկսուի վճռական փոփոխութիւն, այսինքն՝ այնուհետեւ Ռուսաստանը կը դառնայ ոչ թէ օրինակելի, այլ դարձեալ յետամնաց (Սորհրդային և սոցիալիստական իմաստով) երկիր:

Բայց ներկայ պատմական մոմէնտին երկրի դրութիւնը իրօք այնպէս է, որ ռուսական օրինակը բոլոր երկրներին ցոյց է տալիս նրանց անխուսափելի և մօտակայ ապագայից մի որևէ և այն էլ շատ էական բան: Բոլոր երկրների առաջագէտ բանւորները վաղուց հասկացել են այդ, իսկ աւելի յաճախ ոչ այնքան հասկացել՝ որքան յեղափոխական դասակարգի բնագոյով զգացել: Ահա ինչու մէկ Սորհրդային իշխանութեան, ինչպէս նաև բուլղարիկեան թէորիայի և պրակտիկայի հիմունքների միջազգային նշանակութիւնը: Այդ բանը չհասկացան Երկրորդ Լոտերնացիոնալի «յեղափոխական» (առաջնորդները) — ինչպէս Կաուցկին՝ Գերմանիայում, Օտտօ-Բաուէրը և Ֆրիդրիխ Ագէրը՝ Աւստրիայում, — որոնք այդ պատճառով դարձան ռէակցիոններ, վատագոյն «պորտիւնիզմի» և սոցիալ-դաւաճանութեան պաշտպաններ: Ի միջի այլոց, Վիէնայում 1919 թ.ին լոյս տեսած «Համաշխարհային Յեղափոխութիւնը» անօնիմ բրոշիւրը տառնապէս ցայտուն կերպով ցոյց է տալիս գրողի մտքի ամբողջ ընթացքը և մտքի ամբողջ շրջանակը, աւելի ճիշտ՝ տհասութեան, պեղանտութեան, ստորութեան և բանւոր դասակարգի շահերին անտահման դաւաճանութեան անգունը — և այն էլ «Համաշխարհային յեղափոխութեան» գաղափարի «պաշտպանութեան» դիմակի տակ:

Բայց այդ բրոշիւրի մօտին մանրամասնօրէն կը խօսենք մի ուրիշ անգամ:

Իսկ այստեղ մատնանշենք զարձեալ մի բանի վրայ. — շատ և շատ հեռաւոր ժամանակները, երբ Կաուցկին գեղեւ մաքըսիստ էր և ոչ թէ ռէնեգատ, մօտենալով խնդրին որպէս պատմաբան, նա նախատեսում էր այնպիսի սիտուացիայի կարելիութիւնը, երբ ռուսական պրոլետարիատի յեղափոխականութիւնը կարող է օրինակ դառնալ Արևմտեան Եւրոպայի համար: Այդ — 1902 թ.ին էր, երբ Կաուցկին գրում էր յեղափոխական «Կայծի» (ախլրա)՝ մէջ «Սլաւոնները և յեղափոխութիւնը» յօդուածը: Ահա թէ ինչ էր գրում նա այդ յօդուածում:

«Ներկայումս (հակառակ 1848 թւականին) կարելի է մտածել, որ Սլաւոնները ոչ միայն մտել են յեղափոխական ժողովուրդների շարքը, այլև յեղափոխական մտքի և յեղափոխական գործի ծանրութեան կենտրոնը փոխադրում է Արևմուտքից՝ Արևելք: XIX դարի առաջին կիսին նա գտնւում էր Ֆրանսիայում, երբեմն Անգլիայում: 1848 թւականին Գերմանիան մտնում է յեղափոխական ազգերի շարքը...»

«Նոր դարը սկսում է այնպիսի դէպքերով, որոնք մեզ թելադրում են, թէ մենք ընդառաջ ենք գնում յեղափոխական կենտրոնի տեղափոխման շարունակութեանը, այսինքն՝ նրա Ռուսաստան անցնելուն... Ռուսաստանը, որ այնքան յեղափոխական ինքնիշխան է իւրացրել Արևելքից, շատ կարելի է այժմ ինքը պատրաստ է յեղափոխական էներգիայի աղբիւր ծառայել նրան: Ահող ռուսական յեղափոխական շարժումը գուցէ ամենաուժեղ միջոցը դառնայ արմատախիլ անելու թուլամորթ ֆիլիստերութեան և սառն պալիտիկանութեան այն ոգին, որ սկսում է տարածել մեր շարքերում: Գուցէ նրա ստիպմամբ՝ կուի ծառաւր և մեր իդէալներին կըքոտ հաւատարմութիւնը նորից բռնկեն վառ բոցով:

«Ռուսաստանը վաղուց արդէն զաղարել է Արևմտեան Եւրոպայի համար ռէակցիայի և արսուղիտիզմի հասարակ նեցուկը լինելուց: Այժմ, երևի իրերի դրութիւնը այլ է: Արևմտեան Եւրոպան է դառնում Ռուսաստանի ռէակցիայի և արսուղիտիզմի նեցուկը: Յարկումի հետ ուսս յեղափոխականները շատ կարելի է վաղուց արդէն վերջացրած լինէին իրենց հաշիւները, եթէ նրանք ստիպւած չլինէին միաժամանակ կուի մղել նաև նրա դաշնակցի — Եւրոպական կապիտալիզմի դէմ: Յուսանք, որ այս անգամ նրանց կը յաջուրի երկու թշնամուն էլ վերջ տալ, և որ նոր «սրբազան գաշինքը» շատ աւելի շուտ կը փլչի, քան նրա նախորդները: Բայց ինչպէս էլ վերջանալու լինի Ռուսաստանում ներկայ պայքարը, նահատակների արիւնն ու բախտը՝ որ ծնելու է այդ կուրը, իդուր չեն անցնի: Նրանք կը բեղմնաւորեն սոցիալական յեղաշրջման ծիւրը ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհում, կը ստիպեն նրանց անել աւելի փարթամ ու արագ: 1848 թւականին սլաւոնները սառցնող սառնամանիքի էին նմանում, որից թափւեցին ժողովրդների զարնան ծաղիկները: Մի գուցէ այժմ նրանց վիճակւած է լինել փոթորիկը, որը ջախջախելու է

ռէակցիայի ստույգը, իր հետ անգասիկիօրէն բերելով ժողովրդ-
ների մի նոր, երջանիկ գարուն» (Կ. Կառլցկի՝ «Словяне и
революция», յօդած «Կայծում», ռուսական սոցիալ-դեմոկրատա-
կան յեղափոխական թերթում, № 18, 10 մարտի, 1902 թ.):

Լաւ էր գրում Կարլ Կառլցկին 18 տարի առաջ...

Քոլեւիկների յաջողութեան հիմնական պայմաններից մէկը.

Նրանց այժմ համարեա բոլորն էլ տեսնում են, որ բոլշևիկ-
ները չէին պահի իրենց ձեռքում իշխանութիւնը ոչ միայն ամ-
բողջ երեք տարի, այլ նոյնիսկ երեք ամիս, եթէ չլինէին խիստ,
խսկապէս որ կուսակցական երկաթէ դիսցիպլինան, բանւոր դա-
սակարգի մասսայի միահամուռ և անձնազոհ պաշտպանութիւնը,
այսինքն՝ պաշտպանութիւն այն բոլորի կողմից, որոնք հանդիսա-
նում են բանւորութեան մտածող, ազնիւ, անձնուրաց, ազդեցիկ,
յետաձեռն խաւերը իրենց հետ տանող կամ գրաւող մասը:

Պրոլետարիատի գիտատուրան նոր դասակարգի ամենա-
անձնուրաց և ամենաանխնայ կոիւն է ընդդէմ աւելի ուժեղ
բեմաւու, ընդդէմ բուրժուազիայի, որի դիմադրութիւնը տասնա-
պատկում է նրա անկումով (թէկուզ միայն մի երկրում), և որի
կարողութիւնը կայանում է ոչ միայն միջազգային կապիտալի
ոյժի, բուրժուազիայի միջազգային կապերի ոյժի և դիմացկու-
նութեան ոյժի, այլև սովորութեան ոյժի, մանր-արտադրութեան ոյժի
մէջ: Որովհետև մանր-արտադրութիւնը, դժբախտաբար, դեռ շատ
և շատ մեծ տեղ է բռնում այս աշխարհում, իսկ մանր-արտադրու-
թիւնը ծնում է շարունակ, ամեն օր, ամեն ժամ, տարեբային
կերպով և մասսայական մասշտաբով կապիտալիզմ և բուրժուազիա:
Այս բոլոր պատճառներով անհրաժեշտ է պրոլետարական դիկ-
տատուրան, և բուրժուազիայի վրայ յաղթանակը անկարելի է առանց
երկարատե, յամուռ, օրհասական կռիւ, անկարելի է առանց տու-
կունութիւն, դիսցիպլինա, յամառութիւն, աննկունութիւն և
կամքի միութիւն պահանջող կռիւ:

հրկնում եմ, յաղթական պրոլետարական դիկտատուրայի փորձը Ռուսաստանում պարզորէն ցոյց տւեց նրանց, որոնք չը գիտեն մտածել, կամ որոնք առիթ չեն ունեցել մտածելու ներկայ խնդրի մասին, որ պրոլետարիատի անալոյման կենտրոնացումը և խստաբոյն դիսցիպլինան հանդիսանում են բուրժուազիային յաղթելու հիմնական պայմաններից մէկը:

Այդ բանի վրայ յաճախ են կանգ առնում: Բայց բաւականաչափ չեն մտածում նրա նշանակութեան մասին, և թէ ի՞նչ պայմաններում հնարաւոր է այն. արդեօք հարկաւոր չէ Խորհրդային իշխանութեան և բոլշեիկների հասցէին ուղղուող սիրալիրութիւնների աւելի յաճախ կցել պատճառների մի լրջագոյն վերլուծում, թէ ինչու բոլշեիկները կարողացան մշակել յեղափոխական պրոլետարիատին անհրաժեշտ դիսցիպլինա:

Բոլշեիկները, որպէս քաղաքական մտքի հոսանք և որպէս քաղաքական կուսակցութիւն, գոյութիւն ունի 1903 թւից: Միայն բոլշեիկների գոյութեան ամբողջ շրջանի պատմութիւնը կարող է բաւարար կերպով բացատրել, թէ ինչու նա կարողացաւ ամենածանր պայմաններում մշակել և պահպանել պրոլետարիատի յաղթանակին անհրաժեշտ երկաթէ դիսցիպլինա:

Նւ. Նախեառա՛յ, հարց է ծագում—ի՞նչով է կայուն պրոլետարիատի յեղափոխական կուսակցութեան դիսցիպլինան, ի՞նչով է նա ստուգւում, ի՞նչով է ուժեղանում: Առաջինը—պրոլետարիատի աւանգարդի գիտակցութեամբ և նրա արձնէք վերաբերմունքով դէպի յեղափոխութիւնը, նրա տոկունութեամբ, անձնագոհութեամբ, հերոսութեամբ: Երկրորդը—նրա կապակցւելու, մօտենալու, եթէ ուզում էք, որոշ չափով աշխատաւորութեան ամենալայն—առաջին հերթին պրոլետարական, բայց նոյնպէս եւ ոչ պարզեւարակ մասսայի հետ ձուլւելու ընդունակութեամբ: Երրորդը—այն քաղաքական ղեկավարութեան ճշտութեամբ, որ իրականացնում է նրա աւանգարդը,—նրա ստրատեգիայի և տակտիկայի ճշտութեամբ՝ պայմանով որ մասսայի ամենալայն խաւերը սեփական փորձով համոզւեն նրա ճշտութեան մէջ: Առանց այս պայմանների դիսցիպլինան մի յեղափոխական կուսակցութեան մէջ,—բուրժուազիային տապալող և ամբողջ հասարակութեանը կերպարանափոխելու նպատակ ունեցող առաջաւոր դասակարգի ընդունակ լինել ցանկացող յեղափոխական կուսակցու-

թեան մէջ—անիրագործելի է: Առանց այս պայմանների դիսցիպլինա ստեղծելու ջանքերը անխուսափելիօրէն դառնում են դատարկաբանութիւն, սին խօսքեր, ծամածուծութիւն: Իսկ այդ պայմանները, միւս կողմից, միանգամից չեն կարող ծագել: Նրանք մշակւում են միայն երկար աշխատանքով, ծանր փորձով: Նրանց մշակումը թեթեւանում է յեղափոխական ճիշտ թէօրիայով, որը իր հերթին հանդիսանում է ոչ թէ դոգմա, այլ վերջնականապէս ձեւակերպւում է իսկապէս մասսայական և իսկապէս յեղափոխական շարժման սերտ կապակցութեամբ:

Եթէ բոլշեիկները կարողացաւ մշակել և յաջողութեամբ իրականացնել 1917—1920 թւականներին, չը տեսնուած ծանր պայմաններում, ամենախիստ կենտրոնացում և երկաթէ դիսցիպլինա, ապա դրա պատճառը պարզապէս որոնելու է Ռուսաստանի մի շարք պատմական առանձնայատկութիւնների մէջ:

Մի կողմից—բոլշեիկները 1903 թւին ծագեց մարքսիզմի ամենահաստատ հիմունքի վրայ: Իսկ այդ, և միայն այդ յեղափոխական թէօրիայի ճշտութիւնը ապացուցեց ոչ միայն ամբողջ 19-րդ դարի համաշխարհային փորձով, այլև մասնաւորապէս յեղափոխական մտքի մոլորումների, սխալների, տատանումների ու հիասթափումների փորձով Ռուսաստանում: Մօտ կէս դար, անցեալ դարի մօտաւորապէս 40 թւականներից մինչև 90-ականը, Ռուսաստանի առաջաւոր միտքը՝ վայրենի և յետադէմ ցարիզմի ճշման տակ՝ ազահօրէն փնտրում էր մի յեղափոխական ճիշտ թէօրիա, զարմանալի տոկունութեամբ և մանրադնին հետեւելով Ներոպայի և Ամերիկայի ամեն և իւրաքանչիւր «վերջին խօսքին» այդ ասպարիզում: Մարքսիզմը, որպէս միակ անսխալ յեղափոխական թէօրիա, Ռուսաստանը իսկապէս որ երկնել է կէսդարեայ պատմութեամբ,—անասելի տանջանքների ու գոհերի, չը տեսնուած յեղափոխական հերոսութեան, աներևակայելի էներգիայի և անձնագոհ որոնումների մէջ,—ուսանելու, գործնական փորձերի, հիասթափումների, ստուգումների, Եւրոպայի փորձի հակադրութեան մէջ: Ծնորհիւ ցարիզմի պատճառած էմիգրանտութեան, յեղափոխական Ռուսաստանը XIX դարի երկրորդ կիսին ունէր այնպիսի հարուստ միջազգային կապեր, այնքան իրազեկ էր յեղափոխական շարժման համաշխարհային ձեւերին և թէօրիային, ինչպէս ոչ մի երկիր աշխարհում:

Միւս կողմից—այդ թէօրեօրեայ գրանիտեայ հիմունքի վրայ ծագած բոլշևիզմը տասնևհինգամեայ (1903—1917) գործնական պատմութիւն ունի, որ փորձի հարստութեամբ չունի նմանը երկրագնդիս վրայ. որովհետեւ այդ 15 տարւայ ընթացքում ոչ մի երկիր,—իրար յաջորդող շարժման ձևերի արագութեամբ և զանազանաձևութեան տեսակէտից, լեզու ու անլեզու, խաղաղ ու փոթորկալից, ծածուկ ու հրապարակային, խմբական ու մասնայական, պարլամենտական ու տերրորիստական,—գոնէ մօտաւորապէս այնչափ յեղափոխական փորձ չի վերապրել, որքան Ռուսաստանը: Ոչ մի երկրում, այսքան կարճ ժամակաշրջանում, չէր կենտրոնացած ժամանակակից հասարակութեան բոլոր դասակարգերի կուսի ձևերի, գոյների, մեթոդների այնպիսի հարստութիւն,—այն էլ այնպիսի կուսի, որը երկրի յետաֆնացութեան և ցարիզմի լծի ճնշման շնորհիւ, առանձնապէս արագութեամբ հասունանում էր, առանձնապէս ազահօրէն և յաջողութեամբ իւրացնում էր ամերիկական ու եւրոպական քաղաքական փորձի համապատասխան «վերջին խօսքը»:

Բոլշևիզմի պատմութեան գլխաւոր էսայւները.

Յեղափոխութիւնը նախապատասխան արիւնք (1902—1905): Ամենուրեք զգացում է մի ժողովրդի մօտենալը: Բոլոր դասակարգերի մէջ նկատւում են խմորումներ և պատրաստութիւններ են տեսնւում: Արտասահմանում է միգրանտական մամուլը թէօրեօրեայէն դնում է յեղափոխութեան բոլոր հիմնական հարցերը: Երեք գլխաւոր քաղաքական հոսանքների,—լիբերալ-բուրժուական, մանր-բուրժուական-գեմոկրատական (ծածկւած «սոցիալ-դեմոկրատական» և «սոցիալ-յեղափոխական» անունների տակ) և պրոլետարական-յեղափոխական ներկայացուցիչները ծրագրային ու տաքտիկական հայեացքների կատարի պայքարով նախազգում են և նախապատրաստում դասակարգերի ազագայ հրապարակային պայքարը: Բոլոր խնդիրները, որոնց համար մղւում էր մասսաների զինւած կսիւր 1905—1907 և 1917—1920 թւականներին, կարելի է և անհրաժեշտ է սահմային վիճակում տեսնել այն ժամամանակւայ մամուլի մէջ: Իսկ երեք գլխաւոր ուղղութիւնների մէջ, ի հարկէ, կան որքան կամենաք միջանկեալ, անցողական, կիսատ կազմութիւններ: Աւելի ճիշտ—մամուլի օրգանների, կուսակցութիւնների, ֆրակցիաների, խմբակների պայքարի մէջ բիւրեղանում են այն գաղափարական-քաղաքական ուղղութիւնները, որոնք իսկապէս դասակարգային են: Դասակարգերը կոփւում են իրանց հարկաւոր գաղափարական-քաղաքական գէնքը գալիք ճակատամարտերի համար:

Յեղափոխութեան արիւնք (1905—1907): Բոլոր դասակարգերը բացարձակ հրապարակ են գալիս: Բոլոր ծրագրային և տաքտիկական հայեացքները կրկնւում են մասսաների գործողութիւնների մէջ: Տեղի է ունենում իր լայնութեամբ ու լարւածու-

թեամբ աշխարհում չտեսնւած գործադուլային կռիւ. տնտեսական գործադուլը փոխւում է քաղաքականի և քաղաքականը՝ ապրտամբութեան. գործնականօրէն ստուգւում է առաջնորդող պրոլետարիատի և առաջնորդող, տատանող, երերուն գիւղացութեան փոխ-յարաբերութիւնը. կռիւ տարերային զարգացման մէջ ծընւում է Խորհրդային (սովետական) կազմակերպութեան ձևը: Այն ժամանակէլ մասին եղած վէճերը նախատեսում են Խորհուրդների նշանակութեան շուրջը մղւած 1917—1920 թւականների մեծ պայքարը: Պարլամենտական և ինքն-պարլամենտական ձևերի կռիւ, պարլամենտարիզմի բոյկոտի և պարլամենտարիզմին մասնակցելու տակտիկաների, պայքարի լեզու և անլեզու ձևերի իրար յաջորդումը, ինչպէս նաև նրանց փոխ-յարաբերութիւնն ու կապը—այս բոլորը բնորոշւում են բովանդակութեան զարմանալի հարստութեամբ: Այդ շրջանի իւրաքանչիւր ամիսը հաւասար էր «խաղաղ», «սահմանադրական» զարգացման մի ամբողջ տարւան՝ քաղաքական գիտութեան հիմունքները—թէ մասնաների, թէ զեկավարների, թէ դատակարգների, և թէ կուսակցութիւնների—ուսումնասիրելու տեսակէտից: Առանց 1905 թւականի «ընդհանուր փորձի» անկարելի կըլինէր 1917 թիւի Հոկտեմբերեան յեղափոխութեան յաղթանակը:

Բեակցիայի տարիներ (1907—1910): Յարկումը յաղթեց: Բոլոր սոցիալիստական և օպպոզիցիոն կուսակցութիւնները ջարդւած են: Բաղաքականութեան փոխարէն՝ լքումն, դէմոքրալիզացիա, պատակտումներ, քայքայումն, բենեգատութիւն, սոսնոգրաֆիա: Ուժեղ ձգտումն՝ դէպի փրկստփայական իդէալիզմ. միատիցիզմը—որպէս դիմակ հակա-յեղափոխական տրամադրութիւնների: Բայց միաժամանակ հենց այդ մեծ պարտութիւնը բեղափոխական դատակարգին տալիս է իսկական և օգտաւէտ դաս, պատմական դիալեկտիկայի դաս, քաղաքական կռիւ մղելու հասկացողութեան, կարողութեան և արհեստի դաս: Բարեկամները ճանաչւում են զժգադրութեան ժամանակ: Ջարդւած զօրքերը լաւ են խրատւում:

Յաղթող ցարիզմը ստիպւած է շտապ կերպով խորտակել նախարարութեան, նահապետական կենցաղի մնացորդները Ռուսաստանում: Նրա բուրժուական զարգացումը քայլում է առաջ զարմանալիօրէն արագ: Արտա-դատակարգային, վեր-դասու-

կարգային իլլիզիաները, կապիտալիզմից խուսափելու հնարաւորութեան իլլիզիաները օդն են ցնդում: Դատակարգային կռիւը հրապարակ է գալիս միանգամայն նոր և էլ աւելի ցայտուն կերպով:

Յեղափոխական կուսակցութիւնները պէտք է շարունակեն սովորել: Նրանք սովորել են առաջխաղալ. այժմ ստիպւած են հասկանալ, որ այդ գիտութիւնը անհրաժեշտ է լրացնել այլ գիտութեամբ, թէ ինչպէս աւելի կանոնաւոր յետ նահանջել: Ստիպւած են հասկանալ, — և յեղափոխական դատակարգը իր սեփական զառն փորձի վրայ սովորում է հասկանալ, — որ չի կարելի յաղթել՝ առանց սովորելու կանոնաւոր յարձակման և կանոնաւոր յետ նահանջման: Բոլոր ջարդւած օպպոզիցիոն և յեղափոխական կուսակցութիւնների մէջ բոլշևիկները յետ՝ նահանջեցին ամենից աւելի կանոնաւոր, ամենից քիչ փնտախով իրանց «զօրքը», պահպանելով ամենից աւելի նրա միջուկը, ամենից աւելի սակաւ (թէ խորութեամբ և թէ անբուժելիութեամբ) պատակտումներով, ամենից աւելի սակաւ լքմամբ, ամենից աւելի բնութնակ աշխատանքը վերսկսելու էլ աւելի լայն, կանոնաւոր ու եռանդուն կերպով: Եւ բոլշևիկները հասան այդ բանին միայն նրանով, որ անխնայ մերկացրին և դուրս վանդեցին դատարկահնչիւն յեղափոխականներին, որոնք չէին ուզում հասկանալ, թէ պէտք է յետ նահանջել, թէ պէտք է իմանալ ինչպէս յետնահանջել, թէ անպայմանօրէն պէտք է սովորել լեզու կերպով աշխատել ամենաշեւտաղէձ պարլամենտներում, ամենարեւոյցիոն պրոֆէսիոնալ միութիւններում, կօօպերատիւներում, ապահովագրական կասսաներում և այլ նման կազմակերպութիւնների մէջ:

Նախմուսն տարիներ (1910—1914): Մկրբում շարժումը չափազանց դանդաղ է, ապա 1912 թւի Լենայի գէպքերից յետոյ փաթը ինչ աւելի արագ: Յաղթահարելով անքրեակայելի դժուարութիւններ, բոլշևիկները յետ մզեցին մենշևիկներին, որոնց զբոք բանւորական շարժման մէջ՝ որպէս բուրժուական ագենտներ: 1905 թիւից յետոյ հասկացել էր հրաշալի կերպով ամբողջ բուրժուազիան, և որոնց՝ այդ իսկ պատճառով՝ ամեն կերպ պաշտպանւում էր ամբողջ բուրժուազիան բոլշևիկների դէմ: Բայց բոլշևիկներին երբէք չէր յաջողւի հասնել այդպիսի հետեանքների, եթէ չհետեւէին ուղիղ տակտիկայի և անլեզու գործունէութիւնը չմիացնէին ղեկավար հնարաւորութիւնների՝ անպայման օգտագործման

հետ: Ամենայնեռադէմ գումայում բոլշեիկները նւաճեցին ամբողջ բանւորական կուրիան:

Առաջին համաեւրոպային իմպերիալիստական պատերազմը (1914—1917): Լեգալ պարլամենտիզմը, — «պարլամենտի» ծայրաստիճանը էակցիոնէրութեան շնորհիւ, — շատ օգտակար գործ է կատարում յեղափոխական պրոլետարիատի, բոլշեիկների համար: Բոլշեիկ պատգամաւորները գնում են Սիբիր: Էմիգրանտական մամուլի մէջ գտնում են իրենց արտայայտութիւնը սոցիալ-իմպերիալիզմի, սոցիալ-շովինիզմի, պացիֆիզմի և պացիֆիստական իլլիւզիաների յեղափոխական ժխտումի բոլոր գոյները: Երկրորդ Ինտերնացիոնալի գիտնական յիմարները և պառաւ սատերը, որոնք մեծամտութեամբ ու արհամարհանքով վեր էին քաշում իրենց քթերը ռուսական սոցիալիզմի «ֆրակցիաների» տոռատութեան և նրանց մէջ տեղի ունեցող պայքարի կատաղութեան առթիւ, երբ պատերազմը բոլոր առաջաւոր երկրներում ոչնչացրեց այնքան փառաբանւած «լեգալութիւնը», չկարողացան կազմակերպել մտքերի թէկուզ այնպիսի մօտաւոր փոխանակութիւն (անլեգալ) և ուղիղ հայեացքների այնպիսի ազատ (անլեգալ) մշակումը, որպիսին կազմակերպեցին ռուս յեղափոխականները Շէէյ-ցարիայում և մի շարք ուրիշ երկրներում: Հենց այդ պատճառով բոլոր երկրների թէ սոցիալ-պատրիոտները և թէ «կաուցկիականները» պրոլետարիատի վաթարագոյն դաւաճանները հանդիսացան: Եւ եթէ բոլշեիզմը կարողացաւ յաղթել 1917—1920 թւականներին, ապա այդ յաղթութեան հիմնական պայմաններից մէկն այն էր, որ դեռ 1914 թւի վերջից բոլշեիզմը անխնայ մերկացնում էր սոցիալ-շովինիզմի և «կաուցկիականութեան» (որին համապատասխանում է Ֆրանսիայում Լոնգիիզմը, Անգլիայում Անկախ Բանւորական Կուսակցութեան և Ֆաբիանցիկների առաջնորդների կարծիքը, Իտալիայում՝ Տուրատին և այլն) գաղբելիութիւնը, ստորութիւնն ու լրբութիւնը, իսկ մասսաները միայն յետոյ իրենց սեփական փորձի վրայ աւելի ու աւելի համոզեցին բոլշեիկների հայեացքների ճշտութեան մէջ:

Երկրորդ յեղափոխութիւնը Ռուսաստանում (1917 թ. փետրւարից մինչև հոկտեմբերը): Ցարիզմի աներեւակայելի փտութիւնը և խարխուլութիւնը ստեղծեցին — կործանիչ պատերազմի հարածների և ծանրութեան օգնութեամբ — քայքայման աներեւակայելի

մի ոյժ՝ ուղղւած ցարիզմի դէմ: Մի քանի օրւայ ընթացքում Ռուսաստանը վերածւեց դեմոկրատական-բուրժուական հանրապետութեան, աւելի ազատ — պատերազմի պարագաներում — քան աշխարհիս՝ որեւէ այլ երկիր: Օպպոզիցիոն և յեղափոխական կուսակցութիւնների ղեկավարները սկսեցին ստեղծել կառավարութիւն ինչպէս «զուտ պարլամենտական» հանրապետութիւնների մէջ, և օպպոզիցիոն կուսակցութիւնների ղեկավարի տիտղոսը պարլամենտում, — թէկուզ այս պարլամենտը լինէր աշխարհիս ամենաբէականը — քեքեւացնում էր նոյն ղեկավարի հետագայ դերը յեղափոխութեան մէջ:

Մենշեիկները և «սոցիալիստ-յեղափոխականները» մի քանի շաբաթւայ մէջ երևելի կերպով իւրացրին երկրորդ Ինտերնացիոնալի եւրոպական հերոսների, մինիստրացոնների և այլ օպորտունիստական թափթիւկների բոլոր միջոցներն ու ձեւերը, պատճառաւորութիւններն ու սովետութիւնները: Այն բոլորը՝ ինչ մենք այժմ կարդում ենք Շէյդեմանի և Նօսկէի, Կաուցկու և Հիլֆերդինգի, Ռէյնների և Առետերիցի, Օտտօ Բաուէրի և Ֆրից Ալլէրի, Տուրատիի և Լօնգէի, Ֆաբիանցիների և Անգլիայի Անկախ Բանւորական Կուսակցութեան մասին, — այդ բոլորը մեկ թւում է, և իրօք ներկայանում է հին և ծանօթ եղանակի ձանձրալի կրկնութիւն: Այդ բոլորը մենք արդէն տեսել ենք մենշեիկների մօտ: Պատմութիւնը կատակ խաղաց և յետաձգեց երկրի օպորտունիստներին ստիպեց նախադգալ մի շարք առաջադէմ երկրների օպորտունիստներին:

Եթէ երկրորդ Ինտերնացիոնալի բոլոր հերոսները սնանկացան, խայտառակեցին Խորհուրդների և Խորհրդային իշխանութեան գերի ու նշանակութեան հարցում, եթէ առանձնապէս «փայլուն» կերպով խայտառակեցին և խճճեցին այդ խնդրում երկրորդ Ինտերնացիոնալից այժմ դուրս եկած երեք շատ կարեւոր կուսակցութիւնների, այսինքն՝ Գերմանական Անկախ Սոց.-դեմոկրատական կուսակցութեան, Ֆրանսիական լոնգէական և Անգլիական Անկախ Բանւորական կուսակցութեան ղեկավարները, եթէ նրանք բոլորը մանր-բուրժուական դեմոկրատիայի նախապաշարութեան ստորկները եղան (միանգամայն նման 1848 թւականի մանր-բուրժուաների, որոնք իրանց «սոցիալ-դեմոկրատ» էին

անւանում), ապա մենք ա ղ ի ն տեսել ենք ա յ դ բ ո ղ ո Ր Ը մենշեկները օրինակի վրայ: Պատմութիւնը խաղաց մի աշխարհի կատակ, որ Ռուսաստանում 1905 թւականին ծնւեցին խորհուրդներ, որոնց 1917 թւի փետրւար-հոկտեմբերին կեղծման ենթարկեցին մենշեկները և սնանկացան խորհուրդների դերն ու նշանակութիւնը հասկանալ չկարողանալու պատճառով: Այժմ ամբողջ աշխարհում ծնւել է խորհրդային իշխանութեան գաղափարը, չտեսնւած արագութեամբ տարածւում է նա բոլոր երկրների պրոլետարիատի մէջ, մինչդեռ Երկրորդ Ինտերնացիոնալի հին հերոսները, ինչպէս մեր մենշեկները, ամենուրեք նոյնպէս սնանկանում են խորհուրդների դերն ու նշանակութիւնը հասկանալ չկարողանալու պատճառով: Փորձը ապացուցեց, որ պրոլետարական յեղափոխութեան մի քանի շատ կարեւոր հարցերում բ ո ղ ո Ր երկրներին անխուսափելիօրէն վիճակւած է տեսլ այն՝ ինչ արել է Ռուսաստանը:

Բոլշեկները իրենց յաղթական կռիւր պարլամենտական, իրապէս բուրժուական հանրապետութեան և մենշեկների դէմ սկսեցին շատ զգոյշ և ոչ աշխարհ հասարակ ձևով, ինչպէս այդ այժմ յաճախ կարծում են Եւրոպայում և Ամերիկայում: Մատնանշած ժամանակաշրջանից առաջ մենք կոչ չէինք անում ստալին կառավարութիւնը, այլ պարզում էինք տապալման անկարելիութիւնը՝ առանց խորհուրդների կազմի և տրամագրութեան փոփոխման: Մենք չէինք յայտարարում բուրժուական պարլամենտի, հիմնադրի բոյկոտ, այլ տոնում էինք—այո՛, տոնում մեր կուսակցութեան ապրիլեան (1917) կոնֆերենցիայից յետոյ պաշտօնապէս՝ կուսակցութեան անունից, —որ հիմնագիր ժողովով բուրժուական հանրապետութիւնը գերադասելի է նոյնպիսի հանրապետութեան առանց հիմնադրի, իսկ բանտար-գիւղացիական, խորհրդային հանրապետութիւնը գերադասելի է ամեն բուրժուական դեմոկրատական, պարլամենտական հանրապետութիւնից: Առանց այդպիսի զօրեղ, հիմնադր, շրջանայեաց և երկարատև նախապատրաստութեան մենք 1917 թւի հոկտեմբերին չէինք կարող ոչ տանել յաղթանակը և ոչ էլ պահել այդ յաղթանակը:

IV

Բանտարական շարժման ներսում ի՞նչպիսի բեմամբների հետ կուելիս անեց. ամրացաւ և մարգեց բոլեւիզմը:

Նախկառաջ և գլխաւորապէս կուելով օպորտունիզմի դէմ, որը 1914 թւականին վերջնականապէս վերածւեց սոցիալ-դոկտրինայի և վերջնականապէս անցաւ բուրժուազիայի կողմը ընդդէմ պրոլետարիատի: Նա էր, բնականաբար, բոլշեկիզմի գլխաւոր թշնամին բանտարական շարժման ներսում: Նա մնում է դեռևս գլխաւոր թշնամին միջազգային մասշտաբով: Այդ թշնամուն բոլշեկիզմը նւիրում էր և նւիրում է ամենից աւելի ուշագրութիւն: Բոլշեկիների գործունէութեան այդ կողմը այժմ արդէն բաւական լաւ յայտնի է նաև արտասահմանում:

Ուրիշ բան պէտք է տեսլ բոլշեկիզմի բանտարական շարժման ներսում ունեցած մի այլ թշնամու մասին: Արտասահմանում դեռ ևս շատ քիչ գիտեն, որ բոլշեկիզմը կազմւեց, ամրացաւ և մարգեց մանր-բուրժուական լեղափոխականութեան դիմ դրած երկարատև պայքարի մէջ, մանր-բուրժուական յեղափոխականութիւն՝ որ նմանում է անարխիզմի և կամ նրանից որոշ գծեր է փոխ առնում. նա ամեն էական կէտում հրաժարւում է պրոլետարական հետեղական դասակարգային կռիւ պայմաններից ու պահանջներից: Մարքսիստների համար թէորետիքապէս միանգամայն որոշ է և Եւրոպական բոլոր յեղափոխութիւնների ու յեղափոխական շարժումների փորձով միանգամայն հաստատւած, որ մանր սեփականատէրը, խաղաղայիկը (սոցիալական մի տիպ, որ Եւրոպական երկրներում ունի լայն մասսայական ներկայացուցչութիւն), որին շարունակ ճնշել է կապիտալիզմը և շատ յաճախ արագ ու կտրուկ կերպով վատթարացրել նրա կեանքը, սնանկացրել, — թէև հեշտութեամբ է անցնում ծայրայեղ յեղափոխա-

կանութեան կողմը, բայց ընդունակ չէ երևան հանելու հարկաւոր դիմացկունութիւն, կազմակերպւածութիւն և գիտցիալինաւ: Կապիտալիզմի սարսափներէն «կատաղած» մանր-բուրժուան սոցիալական մի երևոյթ է, յատուկ՝ ինչպէս և անարխիզմը՝ բոլոր կապիտալիստական երկրներին: Այսպիսի յեղափոխականութեան անկայունութիւնը, անբերրիութիւնը, նրա ընդունակութիւնը արագօրէն հնազանդութեան, ապառիայի, ֆանտաստիկայի փոխելու, նոյնիսկ «կատաղօրէն» այս կամ այն բուրժուական «մոգային» հոսանքներով տարւելու յատկութիւնը, — յայտնի է ամենքին: Սակայն այս ճշմարտութիւնները՝ թէորեւտիքական, արտոբակտ ճանաչումը յեղափոխական կուսակցութիւններին չի ազատում հին սխալներից, որոնք հանդէս են գալիս ամեն անգամ որեւէ անսպասելի առիթով, մի փոքր նոր ձևով, չըսեմնւած տարազով կամ շրջապատով, ուրոյն՝ աւելի կամ պակաս ուրոյն պայմաններում:

Անարխիզմը երբեմն երևան է գալիս որպէս բանւորական շարժման օպորտունիստական մեղքերի կարծես մի տեսակ պատիժ: Երկու այլանդակութիւնները փոխադարձաբար լրացնում են միմեանց: Եւ եթէ Ռուսաստանում, հակառակ՝ եւրոպական երկրների հետ համեմատած՝ նրա ազգաբնակչութեան աւելի մանր-բուրժուական կազմի, անարխիզմը երկու յեղափոխութիւնների (1905 և 1917) օրօք և նրանց նախապատրաստական շրջանում համեմատաբար չնչին ազդեցութիւն է ունեցել, ապա այդ անպայմանօրէն պէտք է մասամբ վերագրել բոլշևիզմի ծառայութեանը, որը միշտ մղել է ամենաանխնայ և անհաշտ կռիւ օպորտունիզմի դէմ: Ասում եմ «մասամբ», որովհետեւ էլ աւելի մեծ դեր Ռուսաստանում անարխիզմը թուլացնելու գործում խաղացել է այն հանգամանքը, որ նա հնարաւորութիւն է ունեցել անցեալում (XIX դարի 70-ական թւականներին) չափազանց փարթամ կերպով զարգանալու և մինչև վերջը մերկացնելու իր անձնութիւնը, իր անպէտքութիւնը՝ որպէս դեկալմար թէօրիա յեղափոխական դասակարգի համար:

Բոլշևիզմը՝ իր ծագման 1903 թւականին՝ իւրացրեց մանր-բուրժուական, կիսա-անարխիստական (կամ անարխիզմին սիրաշահելու ընդունակ) յեղափոխականութեան դէմ անխնայ կռիւ մղելու տրագիկա, որպիսին միշտ ունեցել է յեղափոխական

սոցիալ-դեմոկրատիան և որը առանձնապէս ամրապնդւել է մեղ մօտ 1900—1903 թւականներին՝ երբ յեղափոխական պրոլետարիատի մասսայական կուսակցութեան հիմքերն էին դրւում Ռուսաստանում: Բոլշևիզմը երեք գլխաւոր կէտերում իւրացրեց ու շարունակեց կռիւը այն կուսակցութեան դէմ, որն ամենից աւելի էր արտայայտում մանր-բուրժուական յեղափոխականութիւնը, այն է՝ «սոցիալիստ-յեղափոխականների» կուսակցութեան դէմ:

Առաջինը — այդ կուսակցութիւնը ժխտելով մարքսիզմը՝ յամառ կերպով չէր ուզում (զուցէ աւելի ճիշտ կը լինէր ասել՝ չէր կարող) հասկանալ դասակարգային ոյժերի և նրանց փոխարարելութեան խիստ օրինակաւ հաշիւ առնելու անհրաժեշտութիւնը քաղաքական ամեն մի գործողութիւնից առաջ:

Երկրորդ — այդ կուսակցութիւնը տեսնում էր իր առանձին «յեղափոխականութիւնը» կամ «ձախութիւնը» անհատական տերրորի, սպանութեան մէջ. մի բան՝ որ մենք, մարքսիստներս կտրուկ կերպով մերժում էինք: Ի հարկէ, մենք ժխտում էինք անհատական տերրորը միմիայն նպատակայարմարութեան տեսակէտից. իսկ այն մարդկանց՝ որոնք ընդունակ կարող էին լինել «սկզբունքով» դատապարտել Ֆրանսիական Մեծ Յեղափոխութեան տերրորը կամ ընդհանրապէս տերրորը ամբողջ աշխարհի բուրժուազիայից պաշարած, յաղթող յեղափոխական կուսակցութեան կողմից, — այդպիսի մարդկանց Պլեխանովը գեռ 1900—1903 թւականներին, երբ Պլեխանովը մարքսիստ - յեղափոխական էր, ծաղրի ու արհամարհանքի էր ենթարկում:

Երրորդ — «սոցիալիստ - յեղափոխականները» տեսնում էին իրանց «ձախութիւնը» նրանում, որ ծիծաղում էին Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի փոքրիկ մեղքերի վրայ՝ իրենց օպորտունիզմով նոյն կուսակցութեան ծայրայեղ օպորտունիստներին հետեւելու, նմանելու միջոցին. օրինակ ագրարային հարցում կամ պրոլետարիատի դիկտատուրայի խնդրում:

Պատմութիւնը — նկատենք հարկանցիօրէն — հաստատեց խոշոր, համաշխարհային-պատմական մասշտաբով այն կարծիքը, որը մենք միշտ պաշտպանում էինք, այսինքն՝ որ գերմանական յեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիան — (նկատեցէք, որ գեռ Պլեխանովը 1900—1903 թւականներին պահանջում էր Բերնշտէյնի արտաքսումը կուսակցութիւնից, իսկ բոլշևիկները՝ շարունակելով

միշտ նոյն տրադիցիան 1913 թվականին մերկացնում էին Լեհիների ամբողջ ցածու թիւը, լրբութիւնը և զաւաճանութիւնը) — ամենից աւելի մօտ էր այնպիսի կուսակցութեան, որ անհրաժեշտ է յեղափոխական պրոլետարիատին յաղթել կարողանալու համար: Այժմ, 1920 թւին, պատերազմի և պատերազմից յետոյ շրջանի ամեն տեսակ խայտառակութիւններից և կրիդիաներից յետոյ սարդ երևում է, որ բոլոր արեւմտեան կուսակցութիւնների մէջ հենց նոյն գերմանական յեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիան տւեց լուսազոյն առաջնորդներ, ինչպէս նաև կրկին ոտքի կանգնեց, բուժեց, ամրացաւ միւսներից աւելի շուտ: Այդ երևում է թէ Սպարտակցիները կուսակցութեան և թէ «Գերմանիայի անկախ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան» պրոլետարական ձախ թելի վրայ, որը շարունակում է անշեղ պայքար կուսակցիների, Հիլֆերդինգների, Լէգէբուրների, Կրիսպինների օպորտունիզմի և երբեմնների գէմ: Եթէ այժմ մի ընդհանուր հայեացք ձգել միանգամայն ամբողջացած պատմական շրջանի վրայ, — այսինքն՝ Փաբլիկ Կոմմունայից մինչև առաջին Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետութիւնը, — ապա միանգամայն որոշ և անվիճելի ուրուագիծ է ընդունում ընդհանրապէս մարքսիզմի վերաբերմունքը անարխիզմին: Մարքսիզմը վերջի վերջոյ իրաւացի հանդիսացաւ և եթէ անարխիստները ճիշտ կերպով մատնանշում էին սոցիալիստական կուսակցութիւնների մեծամասնութեան մէջ պետութեան մասին տիրող հայեացքների օպորտունիստականութիւն, — ապա նախևառաջ այդ օպորտունիզմը կապւած էր Մարքսի պետութեան վրայ ունեցած հայեացքների յեղաշրջման և նոյնիսկ ուղղակի ծածկելու մէջ («Պետութիւն և յեղափոխութիւն» գրքի մէջ եւ մատնանշել եմ, որ Բէքէլը 36 տարի — 1875-ից մինչև 1911 թվականը — փականքների տակ էր պահում էնգելսի նամակը, որ առանձնապէս ցայտուն, կտրուկ, ուղղակի, սարդ մերկացւում է տարածւած սոցիալ-դեմոկրատական հայեացքների օպորտունիզմը պետութեան մասին»): Երկրորդ՝ այդ օպորտունիստական հայեացքների ճշտումը, Խորհրդային իշխանութեան և նրա գերադասելիութիւնը բուրժուական պարլամենտարիզմի հանդէպ, այդ բոլորը աւելի ուրազ և լայն բլիսում էր Խորպական և ամբրիկական սոցիալիստական կուսակցութիւնների միջի ամենամարքսիստական հոսանքների խորքից:

Երկու դէպքում բոլշևիզմի պայքարը իր սեփական կուսակցութեան «ձախ» թեքելու դէմ ընդունել է առանձնապէս մեծ չափեր՝ 1908 թվականին ամենարեակցիոն «պարլամենտին» և ամենարեակցիոն օրէնքներով շրջապատւած լեզալ բանւորական ընկերութիւններին մատնակցելու խնդրում և 1918 թվականին (Բրեստի հաշտութիւնը) այս կամ այն կոմպրոմիսը թոյլատրելու առթիւ:

1908 թւին «ձախ» բոլշևիկները արտաքուսեցին մեր կուսակցութիւնից, որովհետեւ յամառ կերպով չէին ուզում ըմբռնել ամենարեակցիոն «պարլամենտին» մատնակցելու անհրաժեշտութիւնը: «Զախերը» — որոնց թւում կային շատ կոմմունիստներ, որոնք հետագայում դարձան (և շարունակում են մնալ) Կոմմունիստական կուսակցութեան յարգելի անդամներ, — յենում էին առանձնապէս 1905 թւի բոյկոտի յաջող փորձի վրայ: Երբ ցարը 1905 թւի օգոստոսին յայտարարեց խորհրդակցական «պարլամենտին» գումարումը, բոլշևիկները նրանց բոյկոտ յայտարարեցին — հակառակ բոլոր օպպոզիցիոն կուսակցութիւնների ու մենշեիկների: և 1905 թվականի Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը խաւապէս տապալեց նրան: Այն ժամանակ բոյկոտը ճիշտ էր ոչ թէ այն տեսակէտից, թէ ճիշտ է ընդհանրապէս ըէակցիոններ պարլամենտներին չմատնակցելը, — այլ այն պատճառով, որ ճիշտ էր հաշի առնւած այն օրէնքի տիւր զրութիւնը, որ մասսայական գործադուլները արագօրէն վեր էին ածւում քաղաքականի, ապա յեղափոխական գործադուլի և ապա ապստամբութեան: Եւ յետոյ կուր մղւում էր այն խնդրի շուրջը, թէ արդեօք թողնել ցարի ձեռքին առաջին ներկայացուցչական հիմնարկութեան հրաւրումը, թէ փորձել խել այդ հրաւերը հին իշխանութեան ձեռքից: Որչափ որ չկար և չէր կարող լինել հաւաստիացում նման օրէնքի տիւր զրութեան ներկայութեան, ինչպէս նաև նրա նոյնանման ընթացքի և թափի զարգացման, — այդ չափով բոյկոտը զարարում էր ճիշտ լինելուց:

1905-ի բոլշևիկական «պարլամենտին» բոյկոտը հարստացրեց յեղափոխական պրոլետարիատին չափազանց արժէքաւոր քաղաքական փորձով. նա ցոյց տւեց, որ լեզալ և անլեզալ, պարլամենտական և ոչ-պարլամենտական կուի ձևերի գուզադիպութեան միջոցին երբեմն շահաւէտ է և նոյնիսկ պարտադիր գիտենալ պարլամեն-

տականից հրաժարելը: Սակայն այդ փորձի կոյր, օրինակող, անքննադատ կիրառումը այլ պայմանների, այլ դրուժեան մէջ կը լինէր խոշորագոյն սխալը*): Սխալ էր արդէն—թէն փորձիկ, հեշտութեամբ ուղղելի սխալ—1905 թւի «Դումայի» բոյկոտը բողոքիկների կողմից: Շատ լուրջ և դժուար ուղղելի սխալ էր 1907, 1908 և հետագայ տարիների բոյկոտը, երբ մի կողմից՝ չէր կարելի սպասել յեղափոխական ալիքի արագ շարժմանը և այդ շարժման ապստամբութեան փոխելուն, և երբ միւս կողմից՝ լեզալ և անլեզալ աշխատանքի փոխադարձ լրացումը բղխում էր վերածնունդ բուրժուական միապետութեան պատմական պայմաններից: Այժմ, երբ մի յետադարձ հայեացք ենք ձգում միանգամայն փակւած պատմական շրջանի վրայ՝ որի կապը հետագայ շրջանների հետ արդէն պարզ է, միանգամայն որոշ է դառնում, որ բոլշևիկները չէին կարող պահել (չենք ասում՝ ամբարայնել, դարգացնել, ուժեղացնել) 1908—1914 թւականներին պրոլետարիատի յեղափոխական կուսակցութեան ամուր միջուկը, եթէ նրանք ամենազաժան պայքարում չպաշտպանէին անլեզալ և լեզալ ձևերի միացման անհրաժեշտութիւնը, — ամենաբեկեղիտն պարլամենտին և մի շարք այլ, յետագէժ օրէնքներով շրջապատւած հաստատութիւններին (ապահովագրական կասսաներ և այլն) մասնակցելու պարտադրականութիւնը:

1918 թւին դորձը պառակտման չհասաւ: «Ձախ» կոմմունիստները այն ժամանակ կազմեցին պոանձին խմբակ կամ «ֆրակցիա» մեր կուսակցութեան ներսում և այն էլ կարճ ժամանակով:

Նոյն 1918 թւականին «ձախ կոմմունիզմի» ականաւոր ներկայացուցիչները—ինչպէս օրինակ ընկ. Բադեկը և ընկ. Բուխարին—հրապարակով խոստովանեցին իրենց սխալը:

Նրանց թւում էր, թէ Բրեստի հաշտութիւնը յեղափոխական պրոլետարիատի կուսակցութեան կողմից սկզբունքային անթոյլատրելի և քննադատ կոմպրոմիս էր իմպերիալիստների հետ:

*) Գաղափարականութեան և կուսակցութիւնների վերաբերեալ — համապատասխան փոփոխութիւններով — կարելի է ասել նոյնը, ինչ որ ատանձին մարդկանց մասին: Խելօքը նա չէ, որ սխալներ չի անում. այդպիսի մարդիկ չկան և չեն կարող լինել: Խելօք է նա, ով անում է ոչ-էական սխալներ և ով գիտէ արագ ու հեշտ ուղղել սխալները:

Այո, զա իսկապէս մի կոմպրոմիս էր իմպերիալիստների հետ, բայց այնպիսի կոմպրոմիս և այնպիսի պայմաններում, որ մեզ համար պարտադիր էր:

Ներկայումս, երբ ես լսում եմ յարձակումներ Բրեստի հաշտութիւնը ստորագրելու մեր տակաւիկայի դէմ, — օրինակ «սոցիալիստ-յեղափոխականների» կողմից, կամ երբ լսում եմ ընկ. Լինսքերի նկատողութիւնը՝ ինձ հետ խօսելիս արւած թէ՛ «մեր անգլիական տրեդ-ունիոնների ղեկավարները ասում են, որ կոմպրոմիսները թոյլատրելի են նաև մեզ համար, և թէ նրանք թոյլատրելի են բոլշևիզմի համար», ես նախ և առաջ պատասխանում եմ հասարակ և «ժողովրդական» համեմատութեամբ:

Երեակայեցէք ձեզ, թէ ձեր աւտոմոբիլը կանգնեցրի՞մ գինւած աւազակներ, բանդիտներ: Դուք նրանց տալիս էք ձեր փողերը, անցագիրը, ատրճանակը, աւտոմոբիլը: Դուք այդպիսով ազատում էք ձեզ անհաճոյ հարեանի ներկայութիւնից: Այստեղ պարզ է կոմպրոմիսը. «Do ut des» («տալիս» եմ քեզ փողերը, գէնքը, աւտոմոբիլը, որպէսզի «դու ինձ տաս» ողջ առողջ հեռանալու հնարաւորութիւն): Բայց դժուար է գտնել խելքը գլխին մի մարդ, որ նման կոմպրոմիսը յայտարարէր «սկզբունքային տեսակէտից անթոյլատրելի» կամ նման կոմպրոմիս անող մարդուն՝ բանդիտների գործակից (թէն բանդիտները նստելով աւտոմոբիլ, կարող էին օգտագործել աւտոմոբիլին ու գէնքը նոր աւազակութիւնների համար): Մեր կոմպրոմիսը գերմանական իմպերիալիզմի բանդիտների հետ նման էր այդպիսի կոմպրոմիսի:

Իսկ երբ մենշևիկները, էսերները Ռուսաստանում, Շէյ-դեմանականները (և որոշ չափով Կաուցկիանները) Գերմանիայում, Օտտօ Բաուէրը և Յրիգրիիս Ադլերը (մի կողմ թողնենք Բեն-ներենբերն ու Ընկ.) Աւստրիայում, Բենդեկները, Լոնգենները և Ընկ. Յրանսիայում, Ֆաբիանցիները, «անկախականներն» և «աշխատաւորականները» («լաբուրիստները») Անգլիայում, որոնք 1914—1918 և 1918—1920 թւականներին կոմպրոմիսներ արին իրենց սեփական բանդիտների, երբեմն նաև «ղաշնակից» բուրժուազիայի հետ, իրենց երկրի պրոլետարիատի դէմ, — ահա այդ ժամանակ այդ պարոնները վարեցին որպէս բանդիտիզմի գործակիցներ:

Եզրակացութիւնը պարզ է—ժխտել կոմպրոմիսները «ըսկզբունքային» տեսակէտից, մերժել ընդհանրապէս կոմպրոմիսների կարելիութիւնը, ինչպիսին ուզում է նա լինի, ի հարկէ, երեխայութիւն է, որի մասին լրջօրէն չի կարելի խօսել: Քաղաքագէտը, որը ուզում է օգտակար լինել յեղափոխական պրոլետարիատին, պէտք է գիտենայ տարբերել հենց այդպիսի կոմպրոմիսների կոնկրետ դէպքերը այնպիսի անթոյլատրելի կոմպրոմիսներից, որոնց մէջ արտայայտւում է օպորտունիզմ և դաւաճանութիւն, և իր քննադատութեան ամբողջ ոյժը, անխնայ մերկացման և անհաշտ պայքարի ամբողջ զէնքը ուղղել այդպիսի կոնկրետ կոմպրոմիսների դէմ, և թոյլ չտալ բաղմամբորձ «գործնական» սոցիալիստներին և պարլամենտական եղբայրներին «կոմպրոմիսների» մասին սոփեստութիւններ անելով խուսափել պատասխանատուութիւնից: Անգլիական տրեյդ-ունիոնների, ինչպէս նաև Յարթանական Ընկերութեան և «Անկախ» Բանուորական Կուսակցութեան պարոնները հենց այդ ձևով են ուզում խուսափել իրենց կատարած դաւաճանութեան պատասխանատուութիւնից, իրենց կատարած այնպիսի կոմպրոմիսից, որը իսկուպէս վատթարագոյն օպորտունիզմի, դաւաճանութեան և մատնութեան է հաստատար:

Կան կոմպրոմիսներ և կոմպրոմիսներ: Պէտք է իմանալ վերլուծել իւրաքանչիւր կոմպրոմիսի կոնկրետ շրջապատը և իւրաքանչիւր կոմպրոմիսի կոնկրետ պայմանները: Պէտք է գիտենալ տարբերել մարդուն, որը խաղաղակնքներն փող ու զէնք է տալիս, որպէսզի բանդիտների արած չարիքը նւազեցնի և նրանց բռնելու և հրացանազարկ անելու գործը դիւրացնի—այն մարդուց, որը բանդիտներին փող և զէնք է տալիս աւազակային թալանի բաժանման մասնակցելու համար: Քաղաքականութեան մէջ այնքան էլ հիշտ չէ այդ, ինչպէս մեր բերած մանկական ու հասարակ օրինակի վրայ: Սակայն նա, ով կը ցանկանայ բանուորների համար այնպիսի զեղատոմս հնարել, ով կը ցանկայ առաջուց պատրաստւած որոշումներ տալ կեանքի բոլոր դէպքերի համար, կամ ով կը խոստանայ, որ յեղափոխական պրոլետարիատի քաղաքականութեան մէջ ոչ մի դժուարութեան ու խճճւած դրութեան չի պատահելու,—նա պարզապէս շարլատան կը լինէր:

Որպէսզի թիւրիմացութիւնների տեղիք չտանք, կփորձենք

թէկուզ համառօտ կերպով գծել կոնկրետ կոմպրոմիսների անալիզի մի քանի հիմնական դրութիւններ:

Քերմանական իմպերիալիստների հետ կոմպրոմիս կապող կուսակցութիւնը,—կոմպրոմիսը կայանում էր Բրեստի հաշտութիւնը ստորագրելու մէջ,—իր ինտերնացիոնալիզմը մշակում էր գործով 1914 թւի վերջից: Նա չէր վախում յայտարարել ցարական մոնարխիայի պարտութիւնը և երկու իմպերիալիստական զիշատիչների մէջ մղուող պատերազմի ընթացքում անարգանքի սիւնին դամիլ «հայրենիքի պաշտպանութեան» գաղափարը: Այդ կուսակցութեան պատկանող Դումայի տնդամները՝ փոխանակ բուրժուական կառավարութեան մինիստրական պորտֆէյլների ուղին բռնելու, գնացին Սիբիր: Յեղափոխութիւնը, որ տապալեց ցարիզմը և ստեղծեց զեմոկրատական հանրապետութիւն, տեղի ունեցող և խոշորագոյն ճշտումն այդ կուսակցութեան—«իր սեփական» իմպերիալիստների հետ նա ոչ մի համաձայնութեան չեկաւ, այլ պատրաստեց նրանց անկումը և տապալեց նրանց: Իր ձեռքն առնելով քաղաքական իշխանութիւնը, այդ կուսակցութիւնը քարքարի վրայ չթողեց ոչ կալաճատիրական և ոչ էլ կապիտալիստական սեփականատիրութիւնից: Հրատարակելով և բեկանելով իմպերիալիստների ծածուկ դաշնագրերը, այդ կուսակցութիւնը առաջարկեց բալտ ժողովրդներին հաշտութիւն և ինքը հպատակեց Բրեստի զիշատիչների բռնութեան միայն այն ժամանակ, երբ անգլո-ֆրանսիական իմպերիալիստները խափանեցին հաշտութիւնը, իսկ բոլշեիկները արեցին մարդկայնօրէն ամեն հնարաւորը Քերմանիայում և միւս երկրներում յեղափոխութիւնը արագացնելու համար: Այսպիսի կոմպրոմիսի կատարեալ ճշտութիւնը, այսպիսի պայմաններում այսպիսի կուսակցութեան կապած կոմպրոմիսը օր-օրի վրայ դառնում է ամենի համար աւելի պարզ ու հասկանալի:

Մենշևիկներն ու էսերները Ռուսաստանում (ինչպէս նաև Երկրորդ Ինտերնացիոնալի ղեկավարները ամբողջ աշխարհումը 1914—1920 թւականներին) սկսեցին դաւաճանութիւնից, ուղղակի կամ անուղղակի արդարացնելով «հայրենիքի պաշտպանութիւնը», այսինքն՝ իրանց թալանչի բուրժուազիայի պաշտպանութիւնը: Նրանք շարունակեցին դաւաճանութիւնը, իրանց երկրի բուրժուազիայի հետ միասին կուելով իրանց երկրի յեղափոխա-

կան պրոլետարիատի դէմ: Նրանց բոլոր նախ Կերենսկու ու կադետների, յետոյ էլ Կոլչակի ու Դենիկինի հետ Ռուսաստանում, ինչպէս նաև նրանց արտասահմանեան համախոհների հետ, իրանց երկրի բուրժուազիայի հետ, նշանակում էր անցնել բուրժուազիայի կողմը ընդդէմ պրոլետարիատի: Նրանց կոմպրոմիսը իմպերիալիզմի բանդիտների հետ սկզբից մինչև վերջը կայանում էր նրանում, որ նրանք գործակից էին դառնում իմպերիալիստական բանդիտիդմին:

«Չախ» կամուկիզմը Գերմանիայում. դեկավարներ—կուսակցութիւն—դասակարգ—մատուա.

Գերմանական կոմմունիստները, որոնց մտաին մենք պէտք է խօսենք այժմ, իրանց անւանում են ոչ թէ «ճախակողմաններ», այլ—եթէ չենք սխալոււմ—«սկզբունքային օպպոզիցիա»: Բայց որ նրանք կատարելապէս վարակւած են «ճախութեան երեսայական հիւնդութեամբ», այդ մենք կտեսնենք հեռագայ դիտողութիւններից:

Այդ տեսակէտի վրայ կանգնած «Գերմանական կոմմունիստական կուսակցութեան» (Սպարտակեանների միութեան) անշատումը» բրոշիւրը («Ճրանկֆուրտ-Մայնի տեղական խմբակի» հրատարակած), վերին աստիճանի ցայտուն, պարզ, ճիշտ, համառօտ կերպով տալիս է այդ օպպոզիցիայի հայեացքների էութիւնը: Մի քանի հատուածներ բաւական կը լինին ընթերցողներին ծանօթանալու այդ էութեան հետ.

«Կոմմունիստական կուսակցութիւնը ամենակտրուկ դասակարգային կուսի կուսակցութիւն է»...

«Այս քաղաքական անցողական ժամանակը» (կապիտալի և սոցիալիզմի միջև) «պրոլետարական դիկտատուրայի շրջան է»...

«Հարց է ծագում.—ո՞վ պէտք է լինի դիկտատուրայի կրողը—կամուկիստական կուսակցութիւնը թե՛ պրոլետարական դասակարգը: Սկզբունքային տեսակէտից պէտք է ձգտել կոմմունիստական կուսակցութեան դիկտատուրային կամ պրոլետարական դասակարգի դիկտատուրային... (ամեն տեղ ընդգծումները բնագրինն են):

Ապա բրոշիւրի հեղինակը մեղադրում է Գերմանիայի կոմմունիստական կուսակցութեան «կենտրոնական» կոմիտէին, թէ այդ «կենտրոնական կոմիտէն» կօալիցիայի ուղիներ է փնտրում Գերմանիայի անկախ սոցիալ-դեմոկրատիայի հետ, թէ կուսի «բաղա-

հակառակ ամեն միջոցների սկզբունքային տեսակետից բնութագրվող բանական խնդիրը՝ առաջադրված է այդ «Կենտրոնական Կոմիտեի» կողմից միայն նրա համար՝ որպեսզի քաղաքի անկախների հետ կօպիցիա մտնելու նրա գլխավոր ու իսկական ձգտումները։ Եւ բրոշիւրը շարունակում է։

«Օպպոզիցիան ընտրել է այլ ուղի։ Նա այն կարծիքի է, որ կոմունիստական կուսակցության տիրապետության և կուսակցության ղեկատվության խնդիրը միայն տակտիկայի խնդիր է։ Յամենայն դեպս կոմունիստական կուսակցության տիրապետությունը վերջնական ձևն է կուսակցության ամեն տիրապետության։ Սկզբունքային տեսակետից պէտք է ձգտել պրոլետարական դասակարգի ղեկատվության։ Եւ կուսակցության ձեռք առած բոլոր միջոցները, նրա կազմակերպությունները, նրա պայքարի ձևը, նրա ստրատեգիան և տակտիկան պէտք է յարմարեցնել այդ նպատակին։ Դրա համապատասխան պէտք է ամենակտրուկ կերպով մերժել ամեն կոմպրոմիս ուրիշ կուսակցությունների հետ, ամեն տեսակ վերադարձ դեպի քաղաքականապես և պատմականօրէն ապրած-անցած պարլամենտական կուսի հնացած ձևերին, համաձայնություն և յարմարելու ամեն քաղաքականութեան։

«Յեղափոխական կուսի սպեցիֆիկ պրոլետարական մեթոդները պէտք է առանձնապէս ընդգծել։ Իսկ պրոլետարական լայն շրջաններ և խաւեր դրաւելու համար—խաւեր՝ որոնք կոմունիստական կուսակցության ղեկավարութեան տակ գիմելու են յեղափոխական կուսի—պէտք է ստեղծել նոր կազմակերպչական ձևեր ամենալայն հիմունքների վրայ և ամենալայն շրջանակներում։ Յեղափոխական տարրերի համախմբման այդ տեղը՝ բանւորական միութիւնն է, հիմնւած դործարանային կազմակերպությունների հիմքի վրայ։ Նրա շուրջը պիտի համախմբւեն այն բոլոր բանւորները, որոնք հետևում են՝ դուքս պրոֆեսիոնալ միութիւններից լողունգին։ Այստեղ կազմակերպւում են կուսի պրոլետարիատի ամենալայն մարտիկ շարքերը։ Դասակարգային կուսի, խորհրդային սխտանի և ղեկատվության ճանաչումը բաւական են այդ շարքերը մտնելու համար։ Կուսի մասսաների մնացած

ամբողջ քաղաքական դաստիարակութիւնը և կուսի քաղաքական գծի որոշումը բանւորական միութիւնից դուքս կանգնած կոմունիստական կուսակցության գործն է։

«Հետևաբար այժմ կանգնած են իրար դիմաց երկու կոմունիստական կուսակցություններ։

«Մեկը—ղեկավարների կուսակցութիւնը, որը ձգտում է վերից կազմակերպել յեղափոխական կուսի և ղեկավարել այն, համաձայնելով ամեն կոմպրոմիսի և պարլամենտարիզմի, որպէսզի ստեղծեն այնպիսի դրութիւններ, որոնք թոյլ կը տան նրան մասնակցել կօպիցիոն կառավարության, որի ձեռքին գտնւելու է ղեկատվութեան։

«Միւրը մասսայական կուսակցութիւն, որն սպասում է յեղափոխական կուսի այլքի բռնկմանը ներքեւից, ճանաչելով և ընդունելով այդ կուսի դէպի անմիջական նպատակը առնող միայն մի մեթոդ և մերժելով պարլամենտական ու օպորտունիստական ամեն մեթոդ, Այդ միակ մեթոդը՝ բուլժուակային անվտանգ և անպայման մեթոդն է, որպէսզի յետոյ հիմնել պրոլետարական դասակարգային ղեկատվութեան սոցիալիզմի իրականացնելու համար...

«Այստեղ առաջնորդների ղեկատվութեան այստեղ մասսաների ղեկատվութեան՝ ահա մեր լողունգը»։

Սրանք են Դերմանական Կոմունիստական կուսակցության օպպոզիցիայի հայեացքները բնորոշող ամենական կէտերը։

Ամեն մի բողոքի, որը գիտակցաբար մասնակցել է կամ մօտից հետեւել բողոքի դարգացմանը 1903 թւականից, կարգաւով այս դատողութիւնները կը նկատի միանգամից.—«Ո՞րպիսի հին, վաղուց ծանօթ իւրաքանչէր «ձախ» երեխայութիւն»։

Բայց մօտից զիտենք բերւած դատողութիւնները։

«Կուսակցության ղեկատվութեան, թէ դասակարգի ղեկատվութեան կուսակցութեան ղեկավարների ղեկատվութեան թէ կուսակցության մասսաների ղեկատվութեան»—հարցն այսպէս դնելը վկայում է մաքի աներևակայելի և անկանելի շփոթի մասին։ Մարդիկ կաշից դուքս են գալիս ինչ որ նոր բան ենաւելու և ծիծաղելի են դառնում նորութիւն ստեղծել ձգնելիս։ Բողոքին յայտնի է, որ մասսաները բաժանւում են դասակարգերի, որ

մաստները և դասակարգերը հակադրել կարելի է միայն հակադրելով արտադրութեան հասարակական կարգում չշերտաւորւած խոշոր մեծամասնութիւնը ընդհանրապէս այն կատեգորիաներին՝ որոնք դրաւում են առանձին դրութիւն արտադրութեան հասարակական կարգում. որ գոնէ ժամանակակից քաղաքակիրթ երկրներում սովորաբար և մեծ մասամբ դասակարգերին ղեկավարում են կուսակցութիւնները. որ քաղաքական կուսակցութիւնները՝ որպէս ընդհանուր օրէնք՝ կառավարում են ամենից աւելի՝ հեղինակաւոր, ազդեցիկ, փորձաւոր, աւելի կամ պակաս կայուն խմբակցութիւնների կողմից ընտրւած անձերից, որոնց անւանում են առաջնորդներ: Այս բոլորը այլուրէն է: Այս բոլորը պարզ և սովորական բաներ են: Ի՞նչ կարիք կար այստեղ այդ խառնաշփոթութեան. ինչի՞ համար է այդ նոր բառազիրքը: Մի կողմից մարդիկ կարծես թէ մոլորւել են, ծանր դրութեան մէջ ընկել, երբ լեզու և անլեզու դրութիւնների իրար արագ յաջորդումը խանգարում է լիդերների, կուսակցութիւնների և դասակարգերի սովորական, նորմալ, հասարակ յարաբերութիւնը: Գերմանիայում, ինչպէս նաև Լեւոնական միւս երկրներում չափազանց վարժուել են օրինականութեան (լեզուութեան), «ղեկավարների» ազատ ու կոստոնաւոր ընտրութիւններին կուսակցութիւնների կանոնաւոր համադրւածներում, կուսակցութեան դասակարգային կազմի ստուգութեան պարլամենտական ընտրութիւնների, միտինգների, մամուլի, պրոֆեսիոնալ և այլ միութիւնների տրամադրութիւնների միջոցով և այլն: Երբ շնորհիւ յեղափոխութեան մըրկալից ընթացքի և քաղաքացիական կուր զարգացման ստիպւած էին այդ սովորական ձևերից դիմել լեզու ու անլեզու դրութիւնների փոփոխութեան, նրանց միացման, «ղեկավարների խմբակցութիւնների» ընտրելու, ստեղծելու կամ պահպանելու «անյարմար», «ոչ-գեմոկրատիկ» միջոցների,—մարդիկ կորցրել են իրանց և սկսել գերմարդկային ցնդաբանութիւններ հնարել: Երևի հոլանդական «տրիբունիստները», որոնք գծադրութիւն են ունեցել փոքր երկրում ծնւելու, առանձնապէս մեծաշնորհաւորադիցիաներով ու պայմաններով, առանձնապէս հաստատուն լեզու դրութեան մէջ,—մարդիկ, որոնք չեն տեսել երբէք լեզու և անլեզու դրութիւնների իրար յաջորդումը, իրանք շփոթւել են ու խճճւել, և օժանդակել անմիտ անհեթեթութիւններին:

Միւս կողմից ուղղակի նկատելի է չմտածւած, անկապ, մեր ժամանակներում «մոլայական» դարձած խօսքերի գործածութիւնը «մասսաների» և «ղեկավարների» մասին: Մարդիկ շատ են լսել և լաւ էլ սովորել «ղեկավարների» դէմ ուղղած յարձակումները, նրանց հակադրելը «մասսաներին»: Բայց չեն ըմբռնել թէ բանն ինչու՞ն է, նրանց չի յաջողել պարզել իրերի դրութիւնը:

«Լիդերների» և «մասսաների» տարաձայնութիւնը առանձնապէս պարզ և կտրուկ կերպով բոլոր երկրներում հրապարակ եկաւ իմպերիալիստական պատերազմի վերջին պատերազմից յետոյ: Այդ երկոյթի հիմնական պատճառը շատ անգամ են բացատրել Մարքսն ու Էնգելսը 1852—1892 թւականների ընթացքում Անգլիայի օրինակի վրայ: Անգլիայի մոնոպոլ դրութիւնը «մասսայից» պոկեց մի կիսամեշտական, օպորտունիստական «բանւորական արիստոկրատիա»: Այդ բանւորական արիստոկրատիայի լիդերները անցնում էին բուրժուազիայի կողմը, ուղղակի կամ անուղղակի նրա հաշւին ապրում:

Մարքսն արժանացաւ այդ սրիկաների ատելութեանը միայն այն պատճառով, որ հրապարակօրէն խարաղանում էր նրանց և դաւաճան անւանում: Նորագոյն (XX դարու) իմպերիալիզմը մի քանի առաջնակարգ երկրների համար ստեղծեց մոնոպոլ-արտոնեալ դրութիւն և այդ հողի վրայ ամենուրեք երկրորդ Ինտերնացիոնալում ստեղծւեց լիդեր-դաւաճանի, օպորտունիստի, «ոչ-ցեալ-շովինիստի տիպը, որ պաշտպանում էր իր համբերի և բանւորական արիստոկրատիայի իր շեղտի շահերը:

Օպորտունիստական կուսակցութիւնները մեկուսացան «մասսաներից», այսինքն՝ աշխատաւորութեան լայն խաւերից, նրանց մեծամասնութիւնից, ամենից վատ վարձատրւողներից: Յեղափոխական պրոլետարիատի յաղթութիւնը անհնարին է առանց օպորտունիստական, սոցիալ-դաւաճան ղեկավարների մերկացումի, վարկաբեկման և արտաքսման: Այսպիսի քաղաքականութեան ուղի բռնեց Երրորդ Ինտերնացիոնալը:

Սօսել այդ մասին իրար հակադրելով ընդհանրապէս մասսաների դիկտատուրան և ղեկավարների դիկտատուրան—զաժաղելի անհեթեթութիւն և յիմարութիւն է: Մանաւանդ ծիծաղելի է, որ հին ղեկավարների փոխարէն,—որոնք հասարակ բա-

ների վերաբերմամբ համամարդկային գաղափարներ են դառնում,—այսօր «կորչեն զեկավարները» լուգունգի տակ իրապէս նոր ղեկավարներ են հրապարակ գալիս, որոնք գերբնական անհեթեթութիւններ և յիմարութիւններ են ասում: Այդպիսիներն են Գերմանիայում Լաուֆենբերգ, Վոլֆհէյմ, Խորնէր, Կարլ Շրէդեր, Ֆրիդրիխ Վենդել, Կարլ Էրլէր*): Այս վերջինիս փորձերը «խորացնելու» խնդիրը և յայտարարել ընդհանրապէս քաղաքական կուսակցութիւնների աւելորդութիւնն ու «բուրժուականութիւնը» հերկույնասային այնպիսի գոհարներ են, որ մնում է միայն ապշել: Իսկապէս որ մի փոքրիկ սխալից միշտ կարելի է հրէշաւոր մեծ սխալներ հանել, եթէ պնդել սխալի վրայ, եթէ խորապէս հիմնաւորել, եթէ նրան «հասցնել մինչև վերջ»:

Ժխտումն կուսակցութեան և կուսակցական դիսցիպլինայի ահա թէ ինչի է յանգում օպպոզիցիան: Եւ այդ համապատասխանում է հենց մանր-բուրժուական այն անհաստատութեան, միութեան, կայունութեան, կազմակերպ գործողութեան անընդունակութեան, որ անխուսափելիօրէն կործանելու է պրոլետարական ամեն մի յեղափոխական շարժում, եթէ միայն խախտուի այն: Կուսակցութիւնը ժխտելը՝ կոմմունիստական տեսակէտից կը նշանակի կապիտալիզմի սնանկութեան նախօրեակին (Գերմանիայում) թուիչք անել կոմմունիզմի ոչ թէ ստորին կամ մի-

*) «Կոմմուն. բանւոր. թերթ» (Համբուրգ, 7 փետր., 1920 թ., № 32, «Կուսակցութեան ցրումը» յօդածը): Կարլ Էրլէրը գրում է. «Բանւոր դասակարգը չի կարող տալալել բուրժուական տէրութիւնը, առանց բուրժուական գեմոկրատիան ոչնչացնելու և նա չի կարող ոչնչացնել՝ բուրժուական գեմոկրատիան, առանց կուսակցութիւնները քանդելու»:

Բոմանական սինդիկալիստներից ու անարխիստներից ամենաշփոթ գլուխները կարող են «գոհ» մնալ լուրջ գերմանացիները, որոնք թերեւ իրենց մարքսիստ են համարում (Կ. Էրլէր և Կ. Խորնէր իրանց յօդածների մէջ առանձնապէս լրջօրէն փորձում են ապացուցել, որ իրանց համարում են լուրջ մարքսիստներ, և առանձնապէս ժիծաղելի են դառնում մերկացնելով մարքսիզմի այրուբէնի կատարեալ անհասկացողութիւնը) և ասածները հասցնում անհեթեթութեան:

Մարքսիզմը դառանելը դեռ ևս չի ազատում սխալներից: Ռուսներն այդ բանը առանձնապէս քաջ գիտեն, որովհետեւ մեզ մօտ մարքսիզմը յաճախ սոսկ «մոդա» էր:

Չին, այլ վերին Ֆազան, Ռուսաստանում մենք ապրում ենք (բուրժուազիայի տապալումից երեք տարի յետոյ) կապիտալիզմից սոցիալիզմ անցնելու առաջին քայլերը կամ կոմմունիզմի ստորին շրջանը: Դասակարգերը մնում են ամենուրեք տարիներով դեռ կը մնան իշխանութիւնը պրոլետարիատի կողմից նւաճելուց յետոյ: Գուցէ թէ Անգլիայում, ուր չկայ դիկտացութիւն (բայց կան մանր սեփականատէրեր), այդ ժամանակը ունի կարճ լինի: Ոչնչացնել դասակարգերը նշանակում է ոչ միայն քշել հողատէրերին և կապիտալիստներին.— մի բան՝ որ մենք համեմատաբար հեշտ արեցինք,—այլ այդ նշանակում է նոյնպէս ոչնչացնել մանր առաքողներին. իսկ նրանց չի կարելի դուրս եկել, նրանց չի կարելի ճնշել, նրանց հետ պէտք է ապրել, միասին կենակցել, նրանց կարելի է (և պէտք է) փոխել, վերակրթել՝ միայն թէ շատ երկարատեւ, դանդաղ, զգոյշ կազմակերպչական աշխատանքով: Նրանք չըջապատում են պրոլետարիատին ամեն կողմից մանր բուրժուական տարերքով, թափանցում են նրա ներսը, այլասեռում նրան, պրոլետարիատի ներսում շարունակ առաջ բերելով մանր բուրժուական անգունութիւն, քայքայում, ինդիւիդուալիզմ, ոգեւորութիւնից յուսահատութեան հրելով: Անհրաժեշտ է պրոլետարիատի քաղաքական կուսակցութեան ներսում խիստ կենտրոնացում և դիսցիպլինա, որպէսզի զիմադրել այդ բանին, որպէսզի պրոլետարիատի կազմակերպիչ դերը (իսկ այդ նրա գլխաւոր դերն է) տանիլ ուղիղ, յաղթական կերպով: Պրոլետարիատի դիկտատուրան նշանակում է արիւնտ ու անտրիւն, բուռն ու խաղաղ, ուղղական ու արնտեղական, մոնեկավարական ու փորձական յամառ կռիւ՝ ուղղած հին հառարակութեան ոյժերի և տրագիցիաների դէմ: Միլիոնների և տասնեակ միլիոնների սովորոյթի ոյժը—ամենաոտոսփելի ոյժն է: Առանց երկաթէ և -կռում մարզւած կուսակցութեան, առանց աւած դասակարգի բոլոր ազնիւ տարրի յարգանքը վայելող կուսակցութեան, առանց մաստանների տրամադրութիւններին հետևող և նրա վրայ ազդող կուսակցութեան,—այդպիսի կռիւ յաջողութեամբ վարել անկարելի է: Կենտրոնացած խոշոր բուրժուազիային յաղթել հաղար անգամ ունի հեշտ է, քան միլիոնաւոր մանր սեփականատէրերին (խաղեայլիկների) յաղթելը: Իսկ նրանք՝ իրենց ամենօրեայ, աննկատելի, կազմա-

լուծող գործունէութեամբ իրականացնում են հեցեց ալն հեցե-
լանքները, որոնք հարկաւոր են բուրժուազիային, որոնք վերա-
կանգնում են բուրժուազիան: Ով թէկուզ մաղաչափ անգամ թու-
լացնում է պրոլետարիատի կուսակցութեան երկաթէ գիսցիպի-
նան (մանաւանդ նրա զիկտատուրայի ժամանակ), նա իրապէս
օգնում է բուրժուազիային ընդդէմ պրոլետարիատի:

Ղեկավարների, կուսակցութեան, դասակարգերի, մասսա-
ների խնդրի հետ պէտք է դնել «բէակցին» պրոֆեսիոնալ
միութիւնների խնդիրը: Բայց նախ և առաջ թոյլ կտամ ինձ մեր
կուսակցութեան փորձից բղիտող մի երկու եզրակացնող նկատու-
ղութիւն: Մեր կուսակցութեան մէջ «ղեկավարների զիկտատու-
րայի» դէմ յարձակումներ միշտ եղել են՝ «այդպիսի յարձակում
ներ առաջին անգամ յիշում եմ 1895 թւականին, երբ
դեռ ձեռնադրէին կուսակցութիւն չկար, բայց Պետ-
րոգրատի կենտրոնական խմբակը կազմակերպում էր և
պէտք է իր վրայ վերցնէր խմբակների բարոյական ղեկավարու-
թիւնը: Մեր կուսակցութեան իններորդ համագումարում (IV
1920) կար մի փոքրիկ «օպոզիցիա», որ նոյնպէս խօսում էր
«ղեկավարների զիկտատուրայի», «օլիգարխիայի»՝ դէմ և այլն:
Ոչինչ զարմանալի, ոչինչ նոր, ոչինչ սարսափելի բան չկայ
գերմանացիների «ձախ կոմունիզմի» օերեխայական հիւանդու-
թեան» մէջ: Այդ հիւանդութիւնը անցնում է անվտանգ, և
օրգանները նրանից յետոյ նոյնիսկ աւելի են ուժեղանում: Միւս
կողմից, լեզալ ու անլեզալ աշխատանքի իրար արագ յաջորդումը,
— որը թելադրում է առանձնապէս «պահելու» և թագցնելու յաւ-
կապէս գլխաւոր շտաբը, յատկապէս ղեկավարներին, — երբեմն
մեզ հասցնում է շատ երկիւղալի երևոյթներ: Շատ վատ բան
էր 1912 թւականին պրոֆոկատոր Մալինովսկու բոլշեւիկների
կենտրոնական կոմիտէի մէջ վտանգը: Նա մասնեց առանձնակն-
քով լաւագոյն ու անձնէր ընկերների, նրանց տաժանակիր աշ-
խատանքի բաժին անելով և արագացնելով նրանցից շատերի
մահը: Եթէ նա աւելի մեծ վնաս չբերեց մեզ, տալա պատճառը
այն է, որ մեզ մօտ ճիշտ հոգի վրայ էր դրւած լեզալ ու ան-
լեզալ աշխատանքի փոխադարձ յարաբերութիւնը:

Որպէսզի կարողանայ մեր վստահութիւնը գրաւել, Մալի-
նովսկին, որպէս կենտրոնական կոմիտէի անդամ և Դումայի

պատգամաւոր, պէտք է օգնէր մեզ ամենօրեայ լեզալ թերթեր
պահելու, — թերթեր՝ որոնք նոյնիսկ ցարիզմի ժամանակ գիտէին
պայքարել մենշեւիկների օպորտունիզմի դէմ, հարկաւոր ձեռով
քօղարկւած բոլշեւիզմի հիմունքները քարոզել: Մի ձեռքով մահ-
ւան ու տաժանակիր աշխատանքի ուղարկելով բոլշեւիզմի շատ
առանձնակներ, միւս ձեռքով Մալինովսկին պարտաւոր էր մա-
մուլի միջոցով օգնել տասնեակ հազարաւոր նոր բոլշեւիկներ
դաստիարակելու գործին: Այդ փաստի վրայ արժէ մի լաւ մատնել
գերմանացի (ինչպէս նաև անգլիացի ու ամերիկացի, ֆրանսիա-
ցի ու իտալացի) այն ընկերներին, որոնք կանգնած են յետագէմ
պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ յեղափոխական աշխատանք
կատարելու խնդրի տալ*:

Շատ երկրներում, — դրանց թւում նաև ամենից աւելի յա-
ռաջագէտներում, — բուրժուազիան ուղարկում է այսօր և պէտք է
ուղարկի անպայման պրոֆոկատորներ կոմունիստական կուսակ-
ցութեան մէջ մտնելու: Այդ վտանգի դէմ կուսու միջոցներից
մէկն է՝ լեզալ ու անլեզալ աշխատանքի աջող գործակցութիւնը:

*) Մալինովսկին Գերմանիայում գերի էր: Երբ նա բալշե-
ւիկների իշխանութեան օրով վերադարձաւ Ռուսաստան, նա իս-
կոյն ևեթ գաւոր յանձնեց և հրացանազարկ արեց բանտրե-
րից: Մենշեւիկները առանձնապէս շար կերպով մեզ վրայ յար-
ձակւում էին մեր սխալի համար, որ կայանում էր նրանում, թէ
պրոֆոկատորը գտնւում էր մեր կուսակցութեան կենտրոնական
կոմիտէի մէջ: Բայց երբ մենք, կերենսկու օրով, պահանջում
էինք Դումայի նախագահ Ռոձեանկոյի բանտարկութիւնը, որով-
հետև Ռոձեանկոյն գիտէր դեռ պատերազմից առաջ Մալինովսկու
պրոֆոկատորութեան մասին, և չյայտնեց այդ Դումայի աշխա-
տաւորականներին ու բանւորներին, ոչ մենշեւիկները և ոչ էջ է-
րները, — որոնք մասնակցում էին կառավարութեան մէջ կերեն-
սկու հետ, — չպաշտպանեցին մեր պահանջն ու Ռոձեանկոյն ֆա-
պաշտ և օնարգել մեկնեց Դենիկինի մօտ:

Ֆեդափոխակաւները պէ՞տք է արդեօք աւելցնեն ռեւոլյուցիոներ պրոքլամացիոնալ միութիւնների մէջ:

Գերմանացի «ձախերը» իրանց համար արդէն բացասական կերպով են վճռած համարում այս խնդիրը: Նրանց կարծիքով բաւական է բեմական ու բարկացած բացականչութիւնները «բէական» և «հակա-յեղափոխական» պրոքլամացիոնալ միութիւնների դէմ (յառկապէս «լուրջ» և յատկապէս յիմար ձեւ և ստացել Կ. Սթրենզերի մօտ), «ապացուցելու» յեղափոխականների, կոմունիստների համար դեղին, սոցիալ-շովինիստական, համաձայնական, լե՞նինական, հակա-յեղափոխական պրոքլամացիոնալ միութիւնների մէջ նոյն իսկ աշխատելու անթոյժութիւնը:

Սակայն, որքան էլ գերմանական «ձախերը» համոզւած լինեն այդպիսի տակտիկայի յեղափոխականութեան մէջ, իսկապէս նա հիմնաւորապէս սխալ է և բացի դատարկ ֆրազներից իր մէջ ոչինչ չի պարունակում:

Կուսարանելու համար այդ, ես կրկնեմ մեր փորձից, — համաձայն ներկայ յոգւածի ընդհանուր ծրագրի, — որի նպատակն է Արևմտեան Եւրոպային կիրառել այն, ինչ խոլշերդիք պատմութեան և ժամանակակից տակտիկայի մէջ ունի բնոյժանուր նշանակութիւն, ընդհանուր արժէք և ընդհանուր պարտադիր բնոյթ:

Ղեկավարների — կուսակցութիւնների — գասակարգերի մասնանների փոխ-յարաբերութիւնը և դրան կից պրոլետարիատի զիկտատուրայի ու նրա կուսակցութեան դիրքը ղեկի պրոքլամացիոնալ միութիւնները մեզ պատկերանում են հետեւեալ կերպով: Իկտատուրան իրականացնում է Սթրենզերում կաղժակերպւած պրոլետարիատը, որի ղեկավարն է կոմունիստական (բոլշևիկների) կուսակցութիւնը, և որը ունի վեց հարիւր տասնամէկ

հազար (611,000) անդամ (համաձայն կուսակցական վերջին տեղեկութիւնների): Անգլանների թիւը թէ Հոկտեմբերի յեղափոխութիւնից առաջ և թէ Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնից յետոյ չափազանց տատանւում էր և առաջ նոյնիսկ 1918 և 1919 թւականներին աւելի քիչ էր: Մենք — վախում ենք կուսակցութեան չափազանց լայնանալուց, որովհետեւ ամեն տեսակ կարիերիստներ և բախտախնդիրներ անշուշտ կը ձգտեն մի կերպ մօտենալ կուսակցութեանը, մարդիկ՝ որոնք արժանի են հրացանազարկ լինելու: Վերջին անգամ մեր կուսակցութեան զոնները լայն բացինք միմիայն բանւորների և գիւղացիների առաջ այն օրերին, երբ Իւդենիչը Պետրոգրադից մի քանի վերստի վրայ էր. իսկ Դենիկինը՝ Օրեօլում (Մոսկւայից մօտ 350 վերստի վրայ), այսինքն այն ժամանակ, երբ Սթրենզերային Ռուսաստանին սպրտնում էր օրհասական, մահացու վտանգ և երբ աւանտիւրիստները, կարիերիստները, բախտախնդիրները և ընդհանրապէս անհաստատ մարդիկ կոմունիստների հետ միանալիս չէին կարող մտածել շահակտ ստպարէզի մասին, այլ աւելի շուտ կարող էին սպասել կախաղանի և տանջանքների: Կուսակցութիւնը, որ իւրաքանչիւր տարի հրաւիրում է համագումար (վերջինը — մի ղեկավար 1,000 անդամի վրայ), ղեկավարում է համագումարից ընտրւած Կենտրոնական Կոմիտէի կողմից (19 անդամ), որը Մոսկւայում հերթական աշխատանքները վարում է աւելի նեղ կողիցիանների միջոցով, այսպէս կոչւած «Օրգբիւրօ»-ի (կաղժակերպական բիւրօ) և պոլիտբիւրօի (քաղաքական բիւրօ) միջոցով, որոնք ընտրւում են Կենտրոնական Կոմիտէի պլենար նիստում (իւրաքանչիւր բիւրօի մէջ մտնում են հինգ անդամ Կենտրոնական Կոմիտէից): Ուրեմն դուրս է գալիս մի կատարեալ «օլիգարխիա»: Ոչ մի քաղաքական կամ կաղժակերպական խնդիր չի վճռւում մեր հանրապետութեան որեւէ պետական հաստատութեան մէջ՝ առանց մեր կուսակցութեան Կենտրոնական Կոմիտէի ղեկավար ցուցումների:

Կուսակցութիւնը իր գործունէութեան ընթացքում անմիջապէս հիմնւում է արհեստակցական միութիւնների վրայ, որոնք վերջին համագումարի (IV — 1920) տեսիւնների համաձայն, իրենց շարքերում հաշւում են 4 միլիոնից աւելի անդամ և որոնք ձեւականօրէն անկուսակցական են: Փաստօրէն միութիւնների ղեկավարող հիմնարկութիւնների ահադին մեծամասնութիւնը, ի հարկէ նախնառաջ Համառուական Ընդհանուր Պրոքլամացիոնալ Կենտ-

րոնք կամ Բիւրօն (В. П. С. П. С.—Всероссийский Центральный Совет профессиональных союзов) կազմած է կոմմունիստներէց, որոնք իրագործում են կուսակցութեան բոլոր գիւրեկտիվները: Ընդհանրապէս և մասնաւորապէս ստացւում է ձեռնառն ղեկավարութեան, ձեռն և համեմատաբար լայն, շատ ուժեղ պրոլետարական ապագայատ, որի միջոցով կուսակցութիւնը սերտ կերպով կապւած է դասակարգի եւ մասսայի հետ և որի միջոցով կուսակցութեան ղեկավարութեան տակ իրագործւում է դասակարգի դիկտատուրան: Ոչ միայն երկու տարի, այլ նոյն իսկ երկու ամիս չէինք կորուզ երկիր կառավարել և գիկտատուրան իրագործել առանց արհեստակցական միութիւնների սերտ կապի, առանց նրանց ջերմ օգնութեան, առանց նրանց ինքնագոյն աշխատանքի, ոչ միայն տնտեսական, այլ և զինւորական շինարարութեան մէջ: Հասկանալի է, որ այդ ամենամեծ կապը գործնականօրէն նշանակում է ազիտացիայի և պրոպագանդայի շատ բարդ և բազմազան աշխատանք, յաճախակի խորհրդակցութիւններ արհեստակցական միութիւնների ոչ միայն ղեկավար, այլ և առհասարակ ազդեցիկ գործիչների հետ, վճռական կոխ մենշեկիների դէմ, որոնք մինչև այժմ ունեն կողմնակիցների որոշ թիւ (թէ և շատ չնչին), որոնց մենշեկները սովորեցնում են զանազան տեսակ օյինրագութիւններ, սկսած բուրժուական դեմոկրատիայի գաղափարական պաշտպանութիւնից, արհեստակցական միութիւնների «անկախութեան» (անկախութիւն պրոլետարական պետական իշխանութիւնից ?!) քարոզներից՝ մինչև պրոլետարական դիսցիպլինայի սարսուռօք, և այլն և այլն:

Արհեստակցական միութիւնների միջոցով կապը «մասսաների» հետ մենք բաւական չենք գտնում: Յեղափոխութեան ընթացքում պրակտիկան ոտնգծել է—և մենք ամեն կերպ աշխատում ենք ամրապնդել, զարգացնել, ընդլայնել այնպիսի մի հիմնարկութիւն՝ ինչպիսին են բանուորների եւ գիւղացիների ակուսակցական կոմիտեաները, որպէսզի կարողանանք հսկել մասսաների տրամադրութեան վրայ, մօտենալ նրանց, պատասխանել նրանց հարցադրումներին, նրանց միջից առաջ քաշենք պետական պաշտանների համար լուսագոյն աշխատողների և այլն: Պետական կոնտրոլի ժողովրդական կոմիտարիատը՝ Բանուորագիւղացիական տեսչութիւնը բարեփոխող վերջին գեկրեաներից մէ-

կում այդպիսի անկուսակցական կոնֆերենցիաներին իրաւունք է տրւում ընտրել պետական կոնտրոլի անդամներ զանազան տեսակ ընկերայինների համար և այլն:

Ապա, ըստ ինքեան հասկանալի է, որ կուսակցութեան ամբողջ աշխատանքը տարւում է խորհուրդների միջոցով, որոնք աշխատաւոր մասսաներին միացնում են առանց պրոֆեսիայի խտրութեան: խորհուրդների Գաւառական Համագումարները այնպիսի դեմոկրատիկ հաստատութիւններ են, որոնց հետ ծանօթ չեն բուրժուական աշխարհի լուսագոյն դեմոկրատական հանրապետութիւնները և այդ համագումարների միջոցով (որոնց կուսակցութիւնը հետևում է առանձին ուղադրութեամբ),—ինչպէս նաև գիտակից ընկերներին անընդհատ գիւղերն ուղարկելու միջոցով,—իրականացնում է պրոլետարիատի ղեկավար դերը գիւղացութեան վերաբերմամբ, իրականացնում է քաղաքային պրոլետարիատի գիկտատուրան, սիստեմատիկ կոխը հարուստ, բուրժուա, շահագործող և սպեկուլիանտ գիւղացութեան դէմ և այլն:

Այս է պրոլետարական պետական իշխանութեան ընդհանուր մեխանիզմը, դիտելով «վերիից», գիկտատուրան իրականացնելու պրակտիկայի տեսակէտից: Յուսով ենք, որ ընթերցողը կը հասկանայ, թէ ինչու այդ մեխանիզմի հետ ծանօթ ունա բոլշևիկը, որ ուսումնասիրել է, թէ ինչպէս փոքրիկ, անլեզալ, ծածուկ խմբակներից քսան և հինգ տարւայ ընթացքում աճում էր այդ մեխանիզմը, և բոլոր զրոյցները «բարձրի» թէ «ցածրի», ղեկավարների գիկտատուրա քե մասսաների գիկտատուրայի մասին համարում են երեխայական ցնդաբանութիւն: այն ցնդաբանութիւնները, նման այն վէճին, թէ մարդու ձախ հոքը թէ աջ ձեռքն է աւելի օգտակար:

Նոյնպիսի երեխայական ցնդաբանութիւն չի կարող չլուալ գերմանական «ձախերի» նոյնիսկ կարեւոր, բոլորովին գիտնական ու սարսափելի յեղափոխական խօսակցութիւնները այն մասին, թէ կոմմունիստները չեն կարող և չպէտք է աշխատեն յետագէմ պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ, թէ խոյլատրելի է հրամարել այդ աշխատանքից, թէ պէտք է դուրս գալ այդ պրոֆեսիոնալ միութիւններից և ստեղծել անպայման բոլորովին նոր, բոլորովին մաքուր, բոլորովին սիրալիր (և ի հարկէ մեծ մասամբ

բաղորդին պատանի) կոմմունիստներից Կարաժ «բանւորական միութիւն», և այլն և այլն:

Կապիտալիզմը անխուսափելիօրէն սոցիալիզմին ժառանգութիւն է թողնում մի կողմից՝ հին, դարերով կազմակերպւած պրոֆեսիոնալ և արհեստաւորական տարբերութիւններ բանւորների միջև, միւս կողմից՝ պրոֆեսիոնալ միութիւններ, որոնք միայն շատ դանդաղ, երկար տարիներէ ընթացքով կարող են զարգանալ ու դառնալ աւելի լայն, պակաս համբարային, արտադրական միութիւններ, (որոնք իրար մէջ պարփակում են ամբողջ արտադրութիւններ, և ոչ թէ միայն համբարութիւններ, արհեստներ և պրոֆեսիաներ) և սպա սոյդ արտադրական միութիւնների միջոցով անցնել աշխատանքի բաժանման ոչնչացման մարդկանց մէջ, անցնել կրթելու, սովորեցնելու և պատրաստելու բազմակողմանի զարգացած եւ բազմակողմանի պատրաստ մարդկանց, որոնք գիտեն ամեն ինչ ամեն: Այդ բանին ձգտում է, պէտք է ձգտի և կը նսանի կոմմունիզմը, բայց երկար տարիներից յետոյ: Այսօր փորձել գործնականօրէն նախադրելու միանգամայն զարգացած, միանգամայն հաստատուած ու կազմակերպւած, կատարելապէս ծաղկած ու հասունացած կոմմունիզմի այդ ապագայ արդիւնքը, — այդ միւնոյն է, թէ չորսամեայ երիտաւրային բարձր մատեմատիկա սովորեցնել:

Մենք կարող ենք և պարտաւոր ենք սկսել սոցիալիզմի կատարումը ոչ թէ ֆանտաստիկ և ոչ էլ յատկապէս մեր ստեղծած մարդկային նիւթից, այլ այն նիւթից՝ որ մենք ժառանգել ենք կապիտալիզմից: Դա շատ «գծւար» է, խօսք չկայ, բայց խնդրին այլ կերպ մօտենալը այնքան անուրջ կը լինէր, որ նրա մասին խօսելն անգամ չարժէ:

Պրոֆեսիոնալ միութիւնները կապիտալիստի զարգացման սկզբին հսկայական յառաջադիմութիւն էին բանւորական դասակարգի համար բանւորների ջլատւած և անօգնական դրութիւնից դասակարգային միութեան սաղմին անցնելիս: Երբ սկսեց աճել պրոլետարիատի դասակարգային միութեան բարձր ձևը, պրոլետարիատի յեղափոխական կուսակցութիւնը (որը արժանի չի լինի այդ անւանը, եթէ չվարժւի ղեկավարներին դասակարգի և մասսաների հետ կապել մի անբաժան ամբողջութեան մէջ), այն ժամանակ պրոֆեսիոնալ միութիւնները սկսեցին

անխուսափելիօրէն մերկացնել իրանց ղեկցիւթներութեան փառքի գծեր, որոշ համբարային նեղարտութիւն, որոշ հակումն դէպի հակա-քաղաքականութիւնը, որոշ չէզոքութիւն և այլն: Բայց ոչ մի տեղ աշխարհում պրոլետարիատի զարգացումը չի գնայ և չէր էլ կարող գնալ պրոֆեսիոնալ միութիւններից, նրանց և բանւոր դասակարգի կուսակցութեան փոխադարձ ազդեցութիւնից դուրս: Քաղաքական իշխանութեան նւաճումը պրոլետարիատի կողմից մի հսկայական քայլ է դէպի առաջ պրոլետարիատի համար, որպէս դասակարգի: Եւ կուսակցութիւնը ստիպւած է էլ աւելի նոր և ոչ միայն հին ձևով կրթել պրոֆեսիոնալ միութիւնները, ղեկավարել նրանց, չմոռանալով հանդերձ, որ նրանք մնում են և երկար ժամանակ կը մնան «կոմմունիզմի մի անհրաժեշտ դրսւորոց» և պրոլետարիների զիկտատուրան իրականացնելու նախապատրաստական դպրոց:

Պրոֆեսիոնալները լինելու են որպէս անհրաժեշտ բանւորական միութիւն՝ երկրի ամբողջ տնտեսութեան կառավարութիւնը նախ բանւոր դասակարգի (և ոչ թէ միայն առանձին պրոֆեսիաների), ապա նաև ամբողջ աշխատաւորութեան ձեռքն անցնելու համար:

Պրոֆեսիոնալ միութիւնների առոժ «ընկցիւթներութիւնը» (նեղ իմաստով) անխուսափելի է պրոլետարիատի զիկտատուրայի ժամանակ: Այս չըմբռնել նշանակում է ոչ մի հասկացողութիւն չունենալ կապիտալիզմից սոցիալիզմին անցնող հիմնական պայմանների մասին:

Վախենալ ալը բեակցիւններութիւնից, խուսափել նրանից, փորձել թռչել նրա վրայից — մեծ յիմարութիւն է, որովհետեւ նշանակում է վախենալ պրոլետարիական աւանդարդի այն դերից, որը կալանում է բանւոր դասակարգի և զիկտացութեան աւելի յետամնաց խաւերի ու մասսաների ուսուցանելու, լուսաւորելու, կրթելու և դէպի նոր կեանք գրաւելու մէջ:

Միւս կողմից յետաձգել պրոլետարիատի զիկտատուրայի իրականացումը — մինչև բոլոր բանւորների արհեստակցական նեղարտութեան, համբարային և տրեղ-ունիոնական նախապաշարումների վերացումը, — կը լինէր էլ աւելի խոր սխալ: Քաղաքագէտի հմտութիւնը (և կոմմունիստի կողմից իր խնդիրների ճիշտ ըմբռնումը) կայանում է նրանում, որ ճիշտ հաշի առնի այն պայ-

մաններն ու մոմենտը, երբ պրոլետարիատի աւանդարդը կարող է յաջողութեամբ ձեռք ձգել իշխանութիւնը, երբ նա կարող է այդ միջոցին և գրանից յետոյ բանւոր զառակարգի լայն խաւերից նեցուկ ունենալ, երբ նա կարող է այնուհետեւ պաշտպանել, ամրացնել, լայնացնել իր տիրապետութիւնը՝ կրթելով, սովորեցնելով, գրուելով աշխատաւոր մասսաների աւելի ու աւելի լայն խաւեր:

Յետոյ Ռուսաստանից աւելի առաջաւոր երկրների պրոֆեսիոնալ միութիւնների որոշ ընկերակցութիւնը արտայայտուում է և պէտք է արտայայտէր անհամեմատ աւելի ուժգնորէն՝ քան մեզնում: Մեզ մօտ մենշեիկները ունեցել են պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ (մասամբ այսօր էլ ունեն մի քանի պրոֆեսիոնալ միութիւններում) որոշ յենակէա հենց համաքային նկարագրութեան, պրոֆեսիոնալ էգօրիզմի և օպորտիւնիզմի շնորհիւ Արեւմուտքում այնտեղի մենշեիկները աւելի հիմնաւոր են «նստած» պրոֆեսիոնալ միութիւններում: Այնտեղ պրոֆեսիոնալ միութիւնների միջից դուրս է եկել շատ աւելի ուժեղ պրոֆեսիոնալիստական, նեղսիրտ, եսաւեր, կուռ, փողատեւ, մեշանակաւ, իմպերիալիստական տաւաղութեամբ և իմպերիալիզմից կաշառւած, իմպերիալիզմից այլասերւած «բանւորական արխսոկրաթա», քան մեզ մօտ: Այս անվիճելի է: Արեւմտեան Եւրոպայում կոխը Գոմպերսների, պարոնայք ժուօների, Հենդերսոնների, Մերհէյմների, Լեհինների և Լինկ. հետ աւելի դժւար է, քան մեզնում մենշեիկների հետ, որոնք իրենցից ներկայացնում են քաղաքական և սոցիալական միանգամայն միագոյն տիպ: Այդ կոխը պէտք է մղել անխնայ և հասցնել (ինչպէս մենք հասցրինք) մինչև վերջնական վարկաբեկումն, պէտք է օպորտիւնիզմի և սոցիալ-շովինիզմի բոլոր անուղղելի ղեկավարներին դուրս վռնդել պրոֆեսիոնալ միութիւններից: Չի կարելի նւաճել քաղաքական իշխանութիւնը (և չարժէ փորձել վերցնել քաղաքական իշխանութիւնը), քանի ղեկ այդ կոխը չի հասկնաւ աստիճանի, թէև զանազան երկրներում և զանազան պայմաններում այդ «որոշ աստիճանը» միատեսակ չէ. այդ բանը ճշտել կարող են հաշի առնել պրոլետարիատի միայն մտածող, փորձած և իրազեկ ղեկավարները իւրաքանչիւր երկրում առանձին: Մեզ մօտ այդ կուր յաջողութեան սրգէս չափ կարող են ծառայել, յի

միջի այլոց, 1917 թւականի հիմնադիր ժողովի նոյեմբերի քննութիւնները՝ կատարւած պրոլետական յեղափոխութիւնից յետոյ (25—X—1917). այդ ընտրութիւններին մենշեիկները զբաղւել են միայն 1,4 միլիոն) «ընդգէմ» բուլշեիկների ժողոված 9 միլ. ձայնի (տես Հիմնադիր ժողովի քննութիւնները և պրոլետարիատի դիկտատուրան յօդւածս «Կոմմունիստական Ինտերնացիոնալի» № 7—8-ում):

«Բանւորական արխսոկրատիայի» հետ մեր կոխը մղում են բանւորական մասսաների անունից և նրան մեր կողմը գրաւելու նպատակով. օպորտիւնիստական և սոցիալ-շովինիստական ղեկավարների հետ մենք մղում ենք մեր կոխը բանւորական դասակարգին մեր կողմը գրաւելու համար: Մոռանալ այս տարրական և ըստ ինքեան ակներև ճշմարտութիւնը յիմարութիւն կըլինէր: Հենց այդպիսի յիմարութիւն են անում գերմանական «ձախ» կոմմունիստները, որոնք պրոֆեսիոնալ միութիւնների վերին խաւերի ղեկցիոններութիւնից եզրակացնում են թէ... պէտք է դուրս գալ պրոֆեսիոնալ միութիւններից !! Նրաժարել նրանց մէջ աշխատելուց!! ստեղծել նոր, հնարովի բանւորական կազմակերպչական ձևեր!! Դա—մի այնպիսի անսերելի յիմարութիւն է, որ հաւասար է կոմմունիստների կողմից բուրժուազիային արած ամենամեծ ծառայութեան:

Որովհետև մեր մենշեիկները, ինչպէս նաև պրոֆեսիոնալ միութիւնների բոլոր օպորտիւնիստական, սոցիալ-շովինիստական, կաուցիլիանական ղեկավարները ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ բանւորական շարժման «բուրժուական գործակալներ» (ինչպէս մենք շարունակ անւանել ենք մենշեիկներին) կամ «կապիտալիստ դասակարգի բանւորական վարձկաններ»—labor lieutenants of the capitalist class—ըստ գեղեցիկ և խորապէս ճիշտ տրոտսկայութեան Դանիէլ դը Լէօնէի հետեորդների Ամերիկայում: Չաշխատել ղեկցիոններ պրոֆեսիոնալ միութիւնների ներսում, նշանակում է թողնել բաւականաչափ չգարգացած և յետաձայն բանւորական մասսաներ ղեկցիոններ ղեկավարների, բուրժուական գործակալների, բանւորական արխսոկրատների կամ «բուրժուականացած բանւորների» ազդեցութեան տակ (տես Էնգելսի 1852 թ. նամակը Մարքսին անգլիական բանւորների մօտին):

Բեակցիոններ պրոֆեսիոնալ միութիւններին չմասնակցելու հենց այդ անմիա «Թէօրիան» ցայտուն կերպով ցոյց է տալիս, թէ օրպիօի թեթեւամտութեամբ են վերաբերում այդ «ձախ» կոմմունիստները «մասսաների» վրայ ազդելու խնդրին, թէ որքան է չարն են դորձ գնում իրանց ազդակները «մասսայի» վերաբերմամբ: «Մասսաներին» օգնելու և «մասսաների» համակրանքը, դորձակցութիւնը, պաշտպանութիւնը դրաւելու համար պէտք է չվախել դժարութիւններից, չվախել վիրաւորանքներից, «զեկավարների» հալածանքներից (որոնք լինելով օպորտունիստներ և սոցիալ-չովինիստներ, մեծ մասամբ ուղղակի կամ անուղղակի կապւած են բուրժուազիայի և սատիկանութեան հետ) և անպայմանօրէն աջակցել աշխտեղ, որտեղ կայ մասսա: Պէտք է ընտելանալ ամեն տեսակ զոհ տալու, խոշորագոյն դժարութիւնները յաղթահարելու ընդունակ լինել, որպէսզի սիստեմատիկօրէն, յամուռաբար ու համբերատարութեամբ ազիտացիա և սյր-պաշանդա մղել հենց այն հաստատութիւնների, ընկերութիւնների, միութիւնների մէջ (թէկուզ աշխարհիս ամենաբեկցիոն), ուր որ միայն կայ պրոլետարական կամ կիսա-պրոլետարական մասսա: Իսկ պրոֆեսիոնալ միութիւնները և բանուորական կօօպերատիւները (այս վերջինները գոնէ երբեմն) այնպիսի կազմակերպութիւններ են, ուր կայ մասսա: Անգլիայում, շէդական «Folkets Dagen Politiken» (10—III—1919) թերթի տեղեկութիւնների համաձայն, տրեղ-ունիոնների անդամների թիւը 1917 թւականից մինչև 1918 թւի վերջը բարձրացաւ 5,5 միլիոնից մինչև 6,6 միլիոնը, այսինքն աւելացաւ 19 տոկոս: 1919 թւականի վերջին հաշուով են հօթ և կէս միլիոն: Եւ ձեռքիս տակ չունիմ համապատասխան աւելաներ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի մասին. բայց միանգամայն անվիճելի և հանրաժանօթ փաստերը վկայում են պրոֆեսիոնալ միութիւնների անդամների թւի մեծանալու մասին նաև այդ երկրներում:

Այդ փաստերը պարզից աւելի պարզ ասում են (ինչ հաստատում են նաև հազար ու մի այլ դիտողութիւններ), որ հենց պրոլետարական մասսաների, «ներքին խաւերի», յետամնացիների մէջ է աճում կազմակերպւելու գիտակցութիւնը: Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում նոր միայն միլիոնաւոր բանուորներ կատարեալ անկազմակերպութիւնից անցնում են դե-

լի կազմակերպւական տարրական, սաորին տատիճան, պարզագոյն, ամենից աւելի մասշնի (նրանց համար, որոնք զեռնա ամբողջապէս ծծւում են բուրժուա-գեմոկրատ. նախապաշարութեամբ) ձևերի, այսինքն՝ պրոֆեսիոնալ միութիւնների, — իսկ յեղափոխական, բայց անխելք, ձախ կոմմունիստները կանգնած են կօօքին և գոռում են «մասսա», «մասսա»! — և հրաժարում են աւելանել պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ, հրաժարում են նրանց «բեկցիոններութեան» պատրաւից! — Նաբում են նոր ու մաքուր, բուրժուական-գեմոկրատականութեան մէջ անմեղ, համբարային ու նեղ-պրոֆեսիոնալիստականութեան մեղքերով չվարդիւտած «բանուորական միութիւն», որը իբր թէ կը լինի (կը լինի!) լայն և որի մէջ մասնակցելու համար պահանջւում է միայն (միայն!) «խորհրդային սիստեմի և դիկտատուրայի ճանաչումը» (աես վերջիցիտաւը)!!:

Յեղափոխութեան համար աւելի մեծ անխելքութիւն, աւելի մեծ ֆնաս, որ բերում են այդ «ձախ»-յեղափոխականները, չի կարելի երեւակայել: Եթէ մենք այսօր Թումատումում, սուտական բուրժուազիայի վրայ երեք տարւոյ և Անտանտի վրայ երկուսուկէս տարի տարած յաղթութիւններից յետոյ պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ ընդունւելու համար պայման դնէինք «պիկետաժուս ընդունելը», մեծ յիմարութիւն կանէինք, կը ֆնասէինք մասնաների վրայ մեր ունեցած ազդեցութեանը, կօշնէինք մենչեկներին: Որովհետև կոմմունիստների ամբողջ նպատակն է՝ իմանալ յետամտացներին համոզել, իմանալ նրանց մէջ աշխատել, և ոչ թէ հնարովի երեխայական-«ձախ» լողունգներով մեկուսանալ նրանցից:

Կոսկւած չկայ, որ պարոնայք Գոմպերսները, Հինգէրսոնները, Փուսները, Լեհինները շատ շնորհակալ են այդպիսի «ձախ» յեղափոխականներից: Որոնք — քերմանական «սեղաւորային» օպպորտիւնիստի (աստուած փրկի — մեղ այդպիսի «սեղաւորայինութիւնից») կամ ամերիկական «աշխարհիս արգիւնարեւրական բանուորների» մի քանի յեղափոխականների նման, — քարոզում են բեկցիոններ պրոֆեսիոնալ միութիւններից դուրս գալ և հրաժարւել նրանց մէջ աշխատելուց: Կոսկւած չկայ, որ օպորտիւնիզմի «զեկավարները» կը գիմեն բուրժուական գիպոմատիայի դանազան ճարպիկութիւնների, բուրժուական կառավարութիւն-

ների, տէրաւէրները, ոստիկանութեան, դատարանները, օգնութեան, որպէսզի թոյլ չտան կոմմունիստներին մուտքը պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ, ամեն կերպ նրանց դուրս մղեն այնտեղից, նրանց աշխատանքը պրոֆեսիոնալ միութիւնների ներսում տեղի անհաճոյ գարձեն, վիրաւորեն, թունաւորեն ու հալածեն նրանց: Պէտք է գիտենալ այդ բոլորին դիմադրել, տանել բոլոր և ամեն տեսակ զոհողութիւններ, նոյնիսկ—կարիքի ժամանակ—գիմել ամեն տեսակ ճարպիկութեան, անլեզալ միջոցների, ծածկել ճշմարտութիւնը, լուի, միայն թէ թափանցել պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ, քիչ աշխտեղ և ինչ գնով ուզում է լինի մղել կոմմունիստական աշխատանք: Յարիզմի ժամանակ մինչև 1905 թիւը մենք ոչ մի «լեզալ հաւաւորութիւններ» չունէինք, բայց երբ օխրանիկ Զուբատովը կաղմակերպեց սեւ-հարիւրակային բանւորական ժողովներ և ընկերութիւններ յեղափոխականներին որսալու, նրանց հետ կռելու համար, մենք ուղարկում էինք այդ ժողովներին և ընկերութիւններին մէջ անդամագրելու մեր կուսակցութեան անդամներին (ես անձնապէս յիշում եմ դրանց թուում ընկ. Բաբուշկինին, որը 1906 թւին գնդակահարւեց ցարական զինեւաւորից), որոնք կապ էին հաստատում մասսայի հետ, վարժել էին ճարպիկորէն իրենց ագիտացիան մղելու մէջ և բանւորներին դուրս էին կորզում Զուբատովչինայի ազդեցութիւնից *), ի հարկէ Արեւմտեան եւրոպայում—առանձնապէս ծծւած օրինապահական, սոցիալապահական, բուրժուական-դեմոկրատական արմատացած նախապաշարութիւններով,—այդպիսի բան անել դժւար է: Բայց այդ կարելի է և պէտք է անել, և կրկնել սխտեմատիկ կերպով:

Երրորդ ինտերնացիոնալի Գործադիր Մարմինը (Իսպոլկոմը) պէտք է իմ անհատական կարծիքով—ուղղակի դատապարտի և առաջարկի կոմմունիստական ինտերնացիոնալի հետեւեալ համադրմարին դատապարտել ինչպէս բէակցիոններ պրոֆեսիոնալ միութիւններին չմասնակցելու քաղաքականութիւնն ընդհանրապէս (ման-

*) Գոմպերսները, Լէնդերսոնները, Ժուսները, Լիկինները ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ Զուբատովներ, որոնք տարբերում են մեր Զուբատովից եւրոպական կոստիմով, փայլով, քաղաքակիրթ, նուրբ և դեմոկրատապէս կոկեւած ձևերով իրենց ստոր քաղաքականութիւնը իրականացնելիս:

րամասն պատճառաբանելով չմասնակցելու անմտութիւնն ու նրա ֆուտսակարութիւնը պրոլետարական յեղափոխութեան պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ, հոլլանդական տրիբունստների վարքագիծը մասնաւորապէս, որոնք—միևնոյն է՝ ուղղակի թէ անուղղակի, բայց կամ քողարկած, ամբողջապէս թէ մասամբ—պաշտպանում էին այդ սխալ քաղաքականութիւնը: Երրորդ ինտերնացիոնալը պարտաւոր է հրաժարել Երկրորդ ինտերնացիոնալի տակտիկայից և հիւանդոտ հարցերի մօտից լուծեամբ չանցնել, չմեղմացնել՝ այլ գնել այն կտրուկ կերպով: Ամբողջ ճշմարտութիւնը ուղղակի ասացին «անկախների» (Գերմանիայի անկախ սոցիալ-դեմոկրատների կուսակցութեան) երեսին. ամբողջ ճշմարտութիւնը պէտք է ասել նաև «ձախ» կոմմունիստների երեսին:

Մասնակցի՝ արդեօք բուրժուական պարլամենտներին.

Գերմանական «ձախ» կոմունիստները մեծ արհամարհանքով, նաև մեծ թեթևամտութեամբ բացասական պատասխան են տալիս այդ հարցին։ Ո՞րն է նրանց պատճառաբանությունը։ Վերջերս հատուկում տեսանք, որ պետք է՝

«Ամենայն վճռականութեամբ մերժել ամեն մի գերադարձ դէպի պարլամենտարիզմի կուռի պատմականորէն և քաղաքականապէս հնացած ձևերը...»

Այս առաւած է ծիծաղելիութեան չափ յաւակնուած, և ոխալի էլ տկներն «Վերադարձ» դէպի պարլամենտարիզմ... Փուցէ՛ Գերմանիայում արդէն գոյութիւն ունի Խորհրդային հանրապետութիւն. կտրձես թէ ոչ! Ուրեմն էլ ինչպէ՞ս կարելի է խօսել «վերադարձի» մասին. այս ամենը արգեօք դատարկ խօսքեր չեն։

«Պատմականորէն հնացել» է պարլամենտարիզմը. այդ ճիշտ է պրոպագանդայի տեսակէտից։ Բայց ամենքը գիտեն, որ այդ գրութիւնից մինչև գործնականապէս յաղթանակելը դեռ շատ հեռու է։ Դեռ շատ տասնեակ տարիներ առաջ կարելի էր—և այն էլ ամենայն իրաւամբ—յայտարարել, թէ կապիտալիզմը «պատմականորէն հնացել է»։ Բայց այդ հանգամանքը չի ծխտում դեռ շատ երկուր և յամառ կուռի ունկրածեղտութիւնը կապիտալիզմի հոգի վրայ։ Պարլամենտարիզմը «պատմականորէն հնացել» է հետաօխաբանի պատմական իմաստով, այսինքն՝ բուրժուական պարլամենտարիզմի դարաշրջանը վերջացել է և սկսել պրոլետարիատի դիկատատուրայի դարաշրջանը։ Այս անվիճելի է։ Բայց համաշխարհային պատմական մասշտաբը հաշուում է տասնեակ տարիներով։ Մի 10—20 տարի ուշ կամ շուտ համաշխարհային պատմական տեսակէտից՝ նշանակութիւն չունի. դա համաշխարհ-

ային պատմական տեսակէտից մի աննշան բան է, որ նոյնիսկ մօտաւորապէս չի կարելի հաշի առնել։ Բայց հենց այդ պատճառով գործնական քաղաքականութեան խնդրում յենեւի համաշխարհային-պատմական մասշտաբի վրայ կը նշանակէ թէօրեափական ազդակող սխալ անել։

«Քաղաքականապէս հնացել» է պարլամենտարիզմը։ Այս արդէն ուրիշ խնդիր է։ Եթէ այս ճիշտ լինէր, «ձախերի» գիրքը կը համարուէր կայուն։ Բայց այդ պէտք է ապացուցել շատ լուրջ վերլուծումով, իսկ «ձախերը» չգիտեն նոյնիսկ մօտենալ նրան։ Հոլանդական-ձախ կամ ձախ-հոլանդական ձգտումները արտայայտող «Ամստերդամի կոմունիստական Ինտերնացիոնալի ժամանակաւոր Բիւրօի րիւլէտենի» № 1-ում տպւած «պարլամենտարիզմի թեղիաների» մէջ (Bulletin of the Provisional Bureau in Amsterdam of the Communist International, February 1920) ինչպէս կը տեսնենք անալիզը նոյնպէս տեղի քան անբաւարար է։

Առաջին.—Ինչպէս յայտնի է, գերմանական «ձախերը» դեռ 1919 թւականի յունւարից պարլամենտարիզմը «քաղաքականապէս հնացած» էին համարում, հակառակ այնպիսի նշանաւոր քաղաքական դեկաւարների՝ ինչպիսիքն էին Ռոզա Լիքսեմբուրգը և Կարլ Լիբկնիխը՝ կարծիքի։ Յայտնի է, որ «ձախերը» սխալեցին՝ Հենց միայն այդ արդէն միանգամից և հիմքից խորտակում է այն կարծիքը, թէ պարլամենտարիզմը «քաղաքականապէս անցած-ապրած է»։ «ձախերի» վրայ պարտաւորութիւն է ընկնում ապացուցել, թէ ինչո՞ւ նրանց այն ժամանակային անվիճելի սխալը այժմ դադարեց սխալ լինելուց։ Բայց նրանք ապացուցի նոյնիսկ սուեր չեն բերում և չեն էլ կարող բերել։ Քաղաքական կուսակցութեան ունեցած վերաբերմունքը դէպի իր սխալները՝ կուսակցութեան լրջութեան և դէպի իր դատաւարցն ու աշխատաւոր մատակերն ունեցած պարտականութիւնները գործով կատարելու կարևոր ու ճշգրիտ կրիտերիումներից մէկն է։ Սխալի բացարձակ խտտովանելը, նրա պատճառների բանալը և նրան ծնող հանգամանքների վերլուծումը, սխալն ուղղելու միջոցների մասին լրջօրէն մտածելը,—այն լուրջ կուսակցութեան յատկանիշները, ահա պարտականութիւնների կատարումը, ահա դատաւարգին՝ ապա նաև մատային կրթելն ու սովորեցնելը։ Զիտաւորելով իրենց այդ պարտականութիւնը, չուսումնասիրելով իրենց

ակնյայտ սխալը ամենալուրջ, մանրակրկիտ ուշադրութեամբ զգոյշ «ձախերը» Գերմանիայում (նաև Հոլլանդիայում) ապացուցում են, որ նրանք դասակարգի կուսակցութիւն չեն՝ այլ խմբակ, մասամբ կուսակցութիւն չեն՝ այլ ինտելիգենտների մի զրուպպա, որոնք կրկնում են սակաւաթիւ բանւորների ինտելիգենտականութեան ամենավատ կողմերը:

Երկրորդ.— Ծրանկֆուրտի «ձախերի» խմբակի նոյն բրոշյւրի մէջ, որտեղից մենք վերը հատածներ բերինք, կարդում ենք.

«...Միլիոնաւոր բանւորներ, որոնք հետեւում են կենտրոնի (կաթոլիկների կուսակցութիւն «կենտրոնի») քաղաքականութեան— հակայեղափոխական են: Գիւղական պրոլետարները տալիս են հակայեղափոխական զօրքերի լեզուն» (վերը յիշած բրոշյւրի երրորդ երեսը):

Ամեն բանից երևում է, որ այս տողերը վերին աստիճանի համարձակ ու չափազանցացրած են: Այստեղ առաջ բերած հիմնական փաստը անվիճելի է, և այդ փաստի խոստովանութիւնը «ձախերի» կողմից առանձնապէս ցայտուն կերպով վկայում է նրանց սխալի մասին: Ինչպէս, ուրիշն, կարելի է խօսել իբրեւ «պարլամենտարիզմի քաղաքականապէս հնացած լինելու մասին», երբ «միլիոններով» և «լեզներով» պրոլետարներ զեռ ևս ոչ միայն կողմնակից են պարլամենտարիզմի, այլև ուղղակի «հակա-յեղափոխական» են: Պարզ է, որ պարլամենտարիզմը Գերմանիայում դեռեւս անցած-ապրած չէ: Պարզ է, որ «ձախերը» Գերմանիայում իրանց ցանկութիւնը, իրանց գաղափարական-քաղաքական վերաբերմունքը ընդունել են օրինելով իրականութեան տեղ:

Սա ամենաերկիւղալի սխալն է յեղափոխականների համար: Ռուսաստանում, — ուր ցարիզմի վերին աստիճանի վայրենի ու սարսափելի ճնշումը առանձնապէս բազմադան ձևերով ստեղծում էր զանազան տիպի յեղափոխականներ, զարմանալիօրէն անձնուէր, էնթուզիստ, հերոս ու կամքի տէր, — յեղափոխականների այդ սխալը մենք յատկապէս ուշադիր ուսումնասիրել ենք, յատկապէս լաւ գիտենք և այդ իսկ պատճառով նա մեզ համար միանգամայն նկատելի է ուրիշների մէջ: Գերմանիայում կոմունիստների համար պարլամենտարիզմը իհարկէ «քաղաքականապէս սպրտած» է. բայց խնդիրը հենց նրանումն է, որ մեզ համար արդէն սպրտած՝ գասակարգի համար, մասամբի համար ապրւած չհամարենք:

Հենց այստեղ է, որ մենք նորից տեսնում ենք, որ «ձախերը» չգիտեն դատել, չգիտեն իրանց պահել որպէս դասակարգ, որպէս մասնալի կուսակցութիւն: Դուք պարտաւոր էք չիջնել մինչև մասնալի մակարդակը, մինչև քասակարգի յետամնաց շերտերը: Այս անվիճելի է: Դուք պարտաւոր էք նրանց ասել դառն ճշմարտութիւնը: Դուք պարտաւոր էք նրանց բուրժուական-դեմոկրատական և պարլամենտական նախապաշարումներն անւանել նախապաշարումներ: Բայց միաժամանակ, դուք պարտաւոր էք լուրջ հետեւել իրօք ամբողջ դասակարգի (և ոչ թէ միայն նրա կոմունիստական աւանգարդի), իրօք ամբողջ աշխատաւորական մասնալի, (և ոչ թէ միայն նրա առաջագէտ մարդկանց):

Եթէ արդիւնաբերութեան բանւորութեան ոչ միայն «միլիոններն» ու «լեզները», այլ նոյնիսկ բաւական խոշոր փոխամասնութիւնը գնում է կաթոլիկ տէրտէրների յետեից, — իսկ գիւղական բանւորութիւնը հողատէրերի և կուլակների (grossbauern) յետեից, — ապա այստեղից անկասկածելիօրէն հետեւում է, որ պարլամենտարիզմը Գերմանիայում դեռ չէ ապրւած քաղաքականապէս, որ պարլամենտական ընտրութիւններին և պարլամենտական ամբիոնի պայքարին մասնակցելը պարտալի է յեղափոխական պրոլետարիատի կուսակցութեան համար՝ յատկապէս իր դասակարգի յետամնաց խաւերը կրթելու ու լուսաւորելու համար, և մոռացած, մութ, անզարգացած գիւղական խմբաները սթափեցնելու ու լուսաւորելու համար:

Քանի-որ ոյժ չունէք ցրելու բուրժուական պարլամենտը կամ այլ յետագէտ տիպի հաստատութիւն, պարտաւոր էք աշխատել նրանց ներսում յատկապէս այն պատճառով, որ այնտեղ նստած են տէրտէրների և գիւղական մութ ոյժերի յիմարացած բանւորներ. հակառակ դէպքում դուք սոսկ դատարկախօսներ կը լինէք:

Երրորդ.— «Ձախ» կոմունիստները շատ լաւ բաներ են ասում մեր, բուլգարիկների մասին: Երբեմն ուղում ես ասել — լաւ կը լինէր, եթէ քիչ գովէիք մեզ, ու աւելի թափանցէիք բուլգարիկների տակաւիլի մէջ, աւելի շատ ծանօթանայիք նրա հետ: Մենք մասնակցեցինք ռուսական բուրժուական պարլամենտի, հիմնադիր ժողովի ընտրութիւններին 1917 թւականի սեպտեմբեր — նոյեմբերին: Ճիշտ էր արդեօք մեր տակաւիլի թէ ոչ: Եթէ ճիշտ

չէր, պէտք է պարզ ասել և ապացուցել այդ: Այդ անհրաժեշտ է համաշխարհային կոմունիզմի կողմից ճիշտ տակտիկա մշակելու համար:

Եթէ ճիշտ էր, ապա—պէտք է այստեղից հանել յայտնի եզրակացութիւններ: Ի հարկէ, Ռուսաստանի պայմանների և Արեւմտեան Եւրոպայի պայմանների նոյնութեան մասին խօսք անգամ լինել չի կարող: Բայց մասնաւորապէս այն խնդրի մասին, թէ ինչ է նշանակում «պարլամենտարիզմը քաղաքականապէս անցած և ապրած է» հասկացութիւնը, անհրաժեշտ է ճիշտ կերպով հաշի տանել մեր փորձը, որովհետեւ առանց հաշի տանելու կանկրեա փորձը նման հասկացութիւնները չափազանց հեշտութեամբ դատարկ խօսքեր կը դառնան: Չունէինք արդեօք մենք, առաջ թուղեկներս 1917 թւի սեպտեմբեր—նոյեմբերին աւելի իրաւունք, քան Արեւմտեան որեւէ կոմունիստներ, —Ռուսաստանում պարլամենտարիզմը քաղաքականապէս հնացած համարելու: Ի հարկէ, իրաւունք ունէինք, որովհետեւ զորքը նրանում է, թէ բուրժուական պարլամենտները վաղուց թէ նոր միայն գոյութիւն ունին,—այլ նրանում, թէ աշխատաւորութեան լայն խաւերը ճիշտն ալստուս են (զաղափարականապէս, քաղաքականապէս) գործնականապէս) Խորհրդային կարգեր ընդունել և ցրել կամ թոյլատրել ցրելու բուրժուական-գեմոկրատական պարլամենտ: Որ Ռուսաստանում 1917 թւի սեպտեմբեր—նոյեմբերին քաղաքների բանուր դասակարգը, զինուորներն ու գիւղացիները Խորհրդային կարգ ընդունելու և ամենագեմոկրատիկ բուրժուական պարլամենտը ցրելու հազազիւս պատրաստակամութիւն ունէին—այդ միանգամայն հաստատուած պատմական փաստ է: Եւ այնուամենայնիւ թուղեկները թոյլտոյի չենթարկեցին հիմնադիր ժողովը, այլ մասնակցեցին ընտրութիւններին պրոլետարիատի թէ քաղաքական իշխանութեան նաւառէմից առաջ և թէ քաղաքական իշխանութեան նաւառէլուց յետոյ, որ այդ ընտրութիւնները արտակարգ արժէքաւոր (և պոպոկատրասի համար վերին տասնիմանի օգտակար) քաղաքական հետեանքներ են տւել, այդ բանը—ես յոյս ունեմ—ապացուցեցի վերը յիշած յօդուածում՝ ուր մանրամասնօրէն վեր եմ լուծել Ռուսաստանի հիմնադիր ժողովի ընտրութիւնների տեսլանքը:

Այստեղից յանդիւս եմք անվիճելի եզրակացութեան.—ա-

պացուցւած է, որ նոյնիսկ Խորհրդային հանրապետութեան յաղթանակից մի քանի շաբաթ առաջ, նոյնիսկ այդ յաղթանակից յետոյ բուրժուական-գեմոկրատական պարլամենտին մասնակցելը ոչ միայն չի վնասում յեղափոխական պրոլետարիատին, այլև զիւրացնում է յետամնաց մասսաներին ապացուցելու հնարաւորութիւնը, թէ՛ ինչու նման պարլամենտները արժանի են ցրման, զիւրացնում է նրանց ցրման յաջողութիւնը, դիւրացնում է բուրժուական պարլամենտարիզմի «քաղաքական սպրուճը»: Հաշի չառնել այդ փորձը և յաւակնութիւն ունենալ միաժամանակ կոմունիստական ինտերնացիոնալին պատկանել, որ ինտերնացիոնալօրէն պէտք է մշակի իր տակտիկան (ոչ որպէս նեղ կամ միակողմանի ազգայնական, այլ իսկապէս ինտերնացիոնալիստական տակտիկա), նշանակում է մեծ սխալ տնել և ինտերնացիոնալիզմից հենց գործով հեռանալ՝ խօսքով միայն ճանաչելով այն:

Տեսնենք այժմ պարլամենտին չմասնակցելու «հոլանդական ձախ» պատճառարանութիւնները:

Ահա վերը յիշւած «Հոլանդական» թեղիւններից կարեւորագոյնի՝ չորրորդ թեղիս թարգմանութիւնը (անգլիերէնից).

«Երբ կապիտալիստական սխտեմը ջախջախւած է և հաւարակութիւնը գտնուած է յեղափոխական դրութեան մէջ, պարլամենտական գործունէութիւնը աշտիճանաբար նստեմանում է մասսաների գործողութիւնների առաջ և կորցնում է իր նշանակութիւնը: Երբ՝ այդպիսի պայմաններում պարլամենտը դառնում է հակաշեղափոխութեան կենտրոն ու օրդան, իսկ՝ միւս կողմից բանուրական դասակարգը ստեղծում է իր իշխանութեան գործիքները Խորհուրդների միջոցով—զուցէ անհրաժեշտ համարւի հրաժարել պարլամենտական ամեն տեսակ գործողութիւնից»:

Առաջին նախադասութիւնը ակներև սխալ է, որովհետեւ մասսաների գործողութիւնը, —օրինակ՝ խոշոր գործադուլը—միշտ էլ աւելի կարեւոր է, քան պարլամենտական գործունէութիւնը, և ոչ թէ միայն յեղափոխութեան ընթացքում, կամ յեղափոխական սխառուցիլայի ժամանակ: Այս պարզապէս անհիմն, պատմականօրէն և քաղաքականապէս սխալ պատճառարանութիւնը ցոյց է տալիս, որ հեղինակները միանգամայն հաշի չեն առնում ոչ համաւարտական (Ֆրանսիականը՝ 1848 և 1870 թւականներից

առաջ. գերմանականը՝ 1878—1890 թվականներին և այլն) և ոչ էլ ուսական (տես վերը) փորձը՝ լեզու ու անլեզու աշխատանքների միացման վերաբերմամբ: Այս հարցը ունի՝ ընդհանրապես՝ խոշոր նշանակություն, իսկ մասնաւորապէս այն պատճառով, որ բոլոր քաղաքակիրթ և առաջաւոր երկրներում արագորէն ժամենում է ժամանակը, երբ այդպիսի միացումը աւելի ու աւելի դառնում է (մասամբ արդէն դարձել է) պարտադիր յեղափոխական պրոլետարիատի կուսակցութեան համար՝ շնորհիւ պրոլետարիատի և բուրժուազիայի միջև տեղի ունենալիք քաղաքացիական կռիւի աճման, շնորհիւ կոմմունիստների այն կոտորածի հալածանքների, որին գիւմում են հանրապետականները և բուրժուական կառավարութիւնները, որոնք պատրաստ են խախտել ամեն օրինականութիւն, (ինչ արժէ թէկուզ միայն Ամերիկայի օրինակը) և այլն: Այս կարեւորագոյն խնդիրը ընդհանրապէս ամենեւին չի հասկացում հոլանդացիների և «ձախերը» կողմից:

Երկրորդ նախադասութիւնը՝ նախահաջ՝ ճիշտ չէ պատմական տեսակէտից: Մենք, բոլշևիկներս, մասնակցել ենք ամենաբէկեցիոն, հակաշեղափոխական պարլամենտներին, և փորձը ցոյց է տալի, որ այդ մասնակցութիւնը ոչ միայն օգտաւէտ է եղել, այլև անհրաժեշտ յեղափոխական պրոլետարիատի կուսակցութեան համար, յատկապէս առաջին բուրժուական յեղափոխութիւնից յետոյ Ռուսաստանում՝ ինչպէս նաև երկրորդ բուրժուական (II—1917), ապա նոյնպէս սոցիալիստական (X—1917) յեղափոխութիւնները նախապատրաստելու համար: Երկրորդ — այդ նախադասութիւնը դարմանալիօրէն անարամաքան է: Պարլամենտը հակաշեղափոխութեան օրգան և կենտրոն դառնալուց (ի միջի այլոց) — իրապէս նա ոչ մի անգամ «կենտրոն» չի եղել և չի էլ կարող լինել, և բանւորները իրանց իշխանութիւնը՝ Սորհուրդների ձեռքով՝ ստեղծելուց հետոսում է այն, որ բանւորները պէտք է պատրաստեն, — պատրաստեն գաղափարականապէս, քաղաքականապէս, տեխնիկապէս — պարլամենտի դէմ Սորհուրդների մղելիք կռիւն, Սորհուրդների կողմից պարլամենտը ցրելուն: Բայց այստեղից ամենեւին չի հետևում, որ այդպիսի ցրումը դժուարում է կամ չի դիւրանում հակաշեղափոխական պարլամենտի նկատմամբ Սորհուրդային օպպոզիցիայի ներկայութեան պատճառով: Մենք ոչ մի անգամ չենք նկատել Դենիկինի և Կոլչակի դէմ մը-

ղած մեր յաղթական կռիւի ժամանակ թէ նրանց մօտ Սորհուրդային, պրոլետարիական օպպոզիցիայի դոյութիւնը մեր յաղթութիւնների համար անարժէք է եղել: Մենք շատ լաւ գիտենք, որ հիմնադիր ժողովի ցրումը մեր կողմից 5—1—1918 թ. ոչ թէ դժուարացած, այլ դիւրացրած էր նրանով, որ ցրելիք հակա-յեղափոխական հիմնադիրի ներսում կար ինչպէս հետևողական՝ բոլշևիկական, նոյնպէս և անհետևողական՝ ձախ էսերական Սորհուրդային օպպոզիցիա: Թեղիսի հեղինակները միանգամայն շփոթել են և մոռացել էթէ ոչ բոլոր, զոնէ մի շարք յեղափոխութիւնների փորձը, թէ որքան օգտակար է յեղափոխութիւնների ժամանակ ընկերներ պարլամենտից դուրս ելող մասսայական գործողութեան միացումը այդ պարլամենտի ներսում յեղափոխութեան համակերպ (աւելի լաւ՝ եթէ ուղղակի յեղափոխութիւնը պաշտպանող) օպպոզիցիայի հետ: Հոլանդացիները և «ձախերը» ընդհանրապէս այստեղ դատում են որպէս յեղափոխութեան գոլտրինեօրներ, որոնք երբէք ոչ մի իսկական յեղափոխութեան չեն մասնակցել, կամ յեղափոխութիւնների պատմութեան մասին շատ չեն մտածել, նրախորքերը չեն մտել: Նրանք յայտնի ընկերներ հաստատութեան սուբիեկտիւ «ժխտումը» միամիտ կերպով համարում են որպէս նրա իրական ջախջախում մի շարք օրիեկտիւ ֆակտորների միացած ոյժերի կողմից: Նոր քաղաքական (և ոչ միայն քաղաքական) գաղափարը վարկաբեկելու, ինչպէս նաև նրան վընասելու անսխալ միջոցը կայանում է նրանում, որ այդ գաղափարի պաշտպանութիւնը հասցնում են արտուրդի Որովհետև ամեն մի ճշմարտութիւն, եթէ նրան հասցնել «չափազանցութեան» (ինչպէս ասում էր Դիցքէն-հայրը), եթէ նրան տարածել նրա իրական գործադրութեան սահմաններից դուրս, — կարելի է հասցնել մինչև արտուրդի, և նա՛ մատնանշած պայմաններում՝ նոյն իսկ անխուսափելիօրէն կը վերածւի արտուրդի: Հենց այդպիսի արջի ծառայութիւն են մատուցանում հոլանդական և գերմանական «ձախերը» այն նոր ճշմարտութեանը՝ թէ Սորհուրդային իշխանութիւնը գերազաս է բուրժուական-դեմոկրատական պարլամենտից: Ի հարկէ, ով կը շարունակի ըստ սովորութեան և ընդհանրապէս տակ՝ թէ ամեն պարագայում անթոյլատրելի է բուրժուական պարլամենտին մասնակցելը, նա իրաւացի չի լինի: Փորձել այստեղ տալ այն պայմանների ձևակերպումը, որոնց

ժամանակ բոլորովն օգտակար է, եւ չիմ կարող, որովհետեւ ներկայ յօդաժի նպատակը շատ աւելի համեստ է, այն է՝ հաշիւ տանել ուսանական փորձը ինտերնացիոնալիստական կոմմունիստական տակախիւյի մի քանի առօրեայ հարցերի հետ շողկալած։ Ռուսական փորձը աւելի մեղ ընդհանր մի ճիշտ ու յաջող (1905 թ.), միւսը՝ սխալ (1906 թ.) կիրառութիւններ կողմից։ Վերլուծելով առաջին զէպքը, տեսնում ենք, որ յաջողեց թոյլ շատ ընկալիչ իշխանութիւնը ընկալիչներ պարլամենտ «հրաւիրելը» այն պարագաներում, երբ բացառիկ արագութեամբ հասունանում էին մասսաների արտապարլամենտական (մասնաւորապէս գործադուլային) յեղափոխական գործողութիւնները, երբ ընկալիչն իշխանութիւնը պրոլետարիատի ու զիւլապոլիտան ոչ մի խաւից ոչ մի օգնութիւն չէր կարող սպասել, երբ յեղափոխական պրոլետարիատը գործադուլային կուռքի և ագրարային շարժումով ապահովել էր իր ազդեցութիւնը լայն, յետամնաց մասսաների վրայ։ Միանգամայն ակներեւ է, որ այս փորձը եւրոպական ներկայ պայմաններում չի կարելի գործադրել։ Միանգամայն ակներեւ է նոյնպէս, — վերը բերւած պատճառարանութիւնների հիման վրայ, — որ հոլանդացիների և «ձախերի» թէկուզ պարլամենտի մասնակցութիւնից հրաժարելու պայմանական պաշտպանութիւնը հիմնաւորապէս սխալ է և քառակար յեղափոխական պրոլետարիատի գործի համար։

Արեւմտեան Եւրոպայում և Ամերիկայում պարլամենտը առանձնապէս տակաւ է դարձել բանւոր դասակարգի առաջատար յեղափոխականների համար։ Այս անվիճելի է։ Եւ միանգամայն հասկանալի է այդ, որովհետեւ դժար է պատկերացնել աւելի ստոր, լիքը, դաւաճան վարքագիծ, քան սոցիալիստական և սոցիալ-դեմոկրատական պատգամաւորների մեծամասնութեան արարքը պարլամենտում պատերազմի ընթացքում և պատերազմից յետոյ։ Բայց ոչ միայն միանգամայն սխալ, այլ ուղղակի ոճրագործութիւն կը լինէր ենթադրել այդ արամադրութեան՝ երբ վճռում է բոլորից ճանաչւած չարիքի հետ ինչպէս կուրել ինքիքը։ Արեւմտեան Եւրոպայի շատ երկրներում յեղափոխական արամադրութիւնը այժմ — կարելի է ասել — «նորութիւն» է, կամ «հաղապարհ» երկոյթ, որին բաւական երկար, զուր ու անհամբեր սպասում էին և գուցէ հենց այդ պատճառով հեշտութեամբ

ենթադրւում են արամադրութեան։ Ի հարկէ, առանց մասսաների յեղափոխական արամադրութեան, առանց այդպիսի արամադրութեան աճման նպատակով պայմանների չի կարող յեղափոխական տակախիւյի գործի վերածուել, բայց մենք Ռուսաստանում չափազանց երկար, ծանր, արիւնոտ փորձով ճաշակեցինք այն ճշմարտութիւնը, թէ սոսկ յեղափոխական արամադրութիւնների վրայ չի կարելի հիմնել յեղափոխական տակախիւյի ճակատական պէտք է կառուցւած լինի տրամ պետութեան (նաեւ նրան շրջապատող պետութիւնների և բոլոր պետութիւնների՝ համաշխարհային մասշտաբով) բոլոր դասակարգերի ոյժերի լուրջ և խիստ օրինակաւ հաշտութեան վրայ, ինչպէս նաեւ պէտք է հաշիւ տանել յեղափոխական շարժումների փորձը։

Իր «յեղափոխականութիւնը» ցոյց տալ միայն հայտնելով պարլամենտական օպորտունիզմը, ժխտելով միայն պարլամենտների մասնակցելը — շատ հեշտ է, բայց հենց այդ հեշտութիւնն է, որ դժարացնում է դժարագոյն հարցի լուծումը։ Ատեղծել իսկապէս յեղափոխական պարլամենտական Ֆրակցիա հերոսական պարլամենտներում աւելի դժար է, քան Ռուսաստանում։ Ի հարկէ։ Բայց այս միայն մասնաւոր արտայայտութիւնն է այն ընդհանուր ճշմարտութեան, թէ Ռուսաստանում 1917 թ-ի կոնկրետ, պատմականօրէն վերին աստիճանի ուրոյն պայմաններում շատ հեշտ էր սոցիալիստական յեղափոխութիւն սկսելը, մինչդեռ նրա շարունակելը և մինչև վերջը հասցնելը Ռուսաստանում շատ աւելի դժար կը լինի քան Արեւմտեան Եւրոպայում։ Եւ դեռ 1918 թ-ի սկզբին մատնանել եւ այն հանդամանքը և եռամսայ փորձը միանգամայն արգարացրին այդ նկատառումների ճշմարտութիւնը։ Այնպիսի սպեցիֆիկ պայմաններ, ինչպիսիքն էին — 1) հնարաւորութիւն՝ խորհրդային յեղաշրջումը միացնելու՝ բանւորներին ու գիւղացիներին անշափ տանջող պատերազմի դադարացնելու հետ։ 2) հնարաւորութիւն՝ օգտագործելու որոշ ժամանակով երկու համաշխարհային հզօր իմպերիալիստական գիշատիչների մղած կռիւը։ 3) հնարաւորութիւն՝ մասամբ երկրի հսկայական ծաւալի և հագորդակցութեան միջոցների վատութեան շնորհիւ՝ դիմանալու համեմատաբար տեղական քաղաքացիական կռիւին։ 4) բուրժուական-դեմոկրատական յեղափոխական շարժման գոյութիւնը

գիւղացութեան մէջ, (էս-էրական կուսակցութիւնից, որն իր մեծամասնութեամբ ակնյայտ թշնամի է բոլշևիզմին), որից օգտւելով պրոլետարիատի կուսակցութիւնը, վերջրեց նրա յեղափոխական պահանջները և՛ շնորհիւ պրոլետարիատի քաղաքական իշխանութեան նւաճման իսկոյն իրականացրեց: Այդպիսի սպեցիֆիկ պայմաններ Արեւմտեան Եւրոպայում այժմ չկան, և այդպիսի կամ նման պայմանների կրկնումը այնքան էլ հեշտ չէ: Ահա թէ ինչու, — բացի մի շարք այլ պայմաններից, սոցիալիստական յեղափոխութեան Արեւմտեան Եւրոպայում սկըսելն աւելի դժւար է, քան մեզ մօտ: Փորձել այդ դժւարութիւնները մի կերպ «անցնել» «թողելով» յեղափոխական նպատակների համար բէակցիոն պարլամենտները օգտադործելու դժւար գործի վրայով, — պարզապէս երեխայութիւն է: Դուք ուզում էք ստեղծել նոր հասարակարդ և դուք վախենում էք բէակցիոն պարլամենտներում համոզւած, անձուէր, հերոսական կոմմունիստներից լաւ պարլամենտական ֆրակցիա ստեղծելու դժւարութիւններից: Արդեօք դա երեխայութիւն չէ: Եթէ կարլ Լիբկեշխար Գերմանիայում և Ջ. Ուէգլունդը Շւեյցիայում գիտէին՝ — առանց նոյնիսկ մասսայական պաշտպանութեան տալ բէակցիոններ պարլամենտների իսկապէս յեղափոխական օգտագործման օրինակներ, ապա ինչպէս է, որ արագ կերպով աճող մասսայական յեղափոխական կուսակցութիւնը՝ պատերազմից յետոյ մասսաների հիսաթափ և դառնացած հանգամանքներում՝ ոյժ չունի իր համար կոմմունիստական ֆրակցիա կոփելու ամենավատ պարլամենտներում: Հենց այն պատճառով, որ Արեւմտեան-Եւրոպայի յետամնաց բանւորական և — էլ աւելի — մանր-գիւղացիական մասսաները աւելի շատ ծծւած են բուրժուական-դեմոկրատական և պարլամենտական նախապաշարումներով, հենց այդ պատճառով միայն այդպիսի հաստատութիւններում, ինչպիսին է բուրժուական պարլամենտները, կոմմունիստներին կարելի է անհրաժեշտ է վարել երկարատև, յամա, ոչ մի դժւարութեան առաջ կանգ չառնող, նախապաշարումները մերկացնող, ցրող և յաղթող կռիւ:

Գերմանական «ձախերը» դանդաղաւորում են իրանց կուսակցութեան վատ «ղեկավարներից» և յուսահատութեան մէջ են ընկնում՝ ծիծաղելիօրէն «ժխտելով» «ղեկավարներին»: Բայց այնպիսի պայմաններում, երբ յաճախ ստիպւած են «ղեկավարներին» պահել

գաղտագորդի, լաւ, վատահելի, փորձւած, հեղինակաւոր «ղեկավարներին» մեակլումը առանձնապէս դժւար է, և հեշտութեամբ չի կարելի յաղթել այդ դժւարութիւնները՝ առանց լեզալ ու անլեզալ աշխատանքների միացման, առանց «ղեկավարներին» փորձութեան ենթարկելու, ի միջի այլոց նաև պարլամենտական ասպարէզում: Բննադատութիւնը — և այն էլ ամենակտրուկ, անխնայ, անհաշտ քննադատութիւնը, — պէտք է ուղղել ոչ թէ պարլամենտարիզմի կամ պարլամենտական գործունէութեան դէմ, այլ այն զեկավարների դէմ, որոնք չգիտեն — առաւել ևս նրանց դէմ, որոնք չեն ուզում — օգտագործել պարլամենտական ընտրութիւնները և պարլամենտական ամբիոնը յեղափոխական կոմմունիստական ձևով: Ի հարկէ միայն այնպիսի քննադատութիւնը, անպէտք զեկավարների արտաքսումը և նրանց փոխարինումը պիտանինւրով, կարող է օգտակար ու արդիւնաւէտ լինել յեղափոխական գործին, որ կրթում է միաժամանակ թէ «ղեկավարներին», որ պէտքի նրանք արժանի լինեն լաւուր դասակարգին և աշխատաւոր մասսաներին — և թէ մասսաներին՝ որպէսզի նրանք սովորեն հեշտ ըմբռնել քաղաքական դրութիւնները և հասկանալ այդ դրութիւններից բղխող յաճախ շատ բարդ ու խճճւած խնդիրներ*):

*) Ես շատ քիչ հնարաւորութիւն ունէի ծանօթանալ Իտալիայի «ձախ» կոմմունիզմի հետ: Անկասկած ընկ. Բօրդիզը և նրա «կոմմունիստ-բոլշևիստներին» (Communist astepsionista) ֆրակցիան սխալուած է, պաշտպանելով պարլամենտին չմասնակցելը: Բայց մի կէտում, նա՛ ինձ թւում է՝ ճիշտ էք, որքան այդ հնարաւոր է դառնի նրա «Խորհուրդ» թերթի երկու համարներից («Il soviet» №№ 3 և 4, 18 — I և 1 — II — 1920), ընկ. Սերատտի գեղեցիկ ժուրնալի չորս գրքերից՝ «Կոմմունիզմ» (Comunismo №№ 1—4, 1 — X — 30 — XI — 1919) և իտալական թերթերի հատ ու կտոր համարներից, որոնց հետ ինձ յաջողեց ծանօթանալ: Հենց ընկեր Բորդիզան և նրա ֆրակցիան ճիշտ են իրանց յարձակումների մէջ Տուրատտիի և նրա համախոհների դէմ, որոնք մնում են կուսակցութեան մէջ, որ ընդունում է Խորհրդային իշխանութիւնը և պրոլետարիատի զիկատաւորան, մնում են պարլամենտի անդամ և շարունակում են իրենց ֆուստակար, հին օպորտունիստական քաղաքականութիւնը: Ի հարկէ, տանելով այդ՝ ընկ. Սերրատին և ամբողջ իտա-

VIII

Ո՛չ մի կոմյունիստ...

Մենք տեսանք Ֆրանկֆուրտի բրոշյուրի հատածից, թէ «ձախերը» որպիսի վճռականութեամբ են առաջ մղում այդ լուրջագր: Յաւալի է տեսնել, թէ ինչպէս մարդիկ — որոնք անշուշտ հաշուում են մարքսիստներ — մոռացել են մարքսիզմի հիմնական ճշմարտութիւնները: Ահա թէ ինչ էր գրում 1874 թւականին 33 կոմմունիստ-բլանքիստների գէմ էնգելսը, որը պատկանում էր, — ինչպէս և Մարքսը, — այն հազաւոր ազգայինների թւին, որոնց իւրաքանչիւր խոշոր երկրի իւրաքանչիւր նախադասութեան մէջ կայ բովանդակութեան զարմանալի խորութիւն:

«Մենք կոմմունիստներ ենք (գրում էին իրանց մանիֆեստում կոմմունար-բլանքիստները) այն պատճառով, որ ուզում ենք հասնել մեր նպատակին, առանց միջանկեալ կայարաններում կանգ առնելու, առանց կոմպրոմիսների, որոնք միայն ուշացնում են յաղթութեան օրը և երկարացնում ստրկութեան շրջանը:

Եւսկան սոցիալիստական կուսակցութիւնը սխալ են գործում, նրանց բայերը կարող են նոյնպիսի փաստ բերել, ինչպիսին մենք տեսանք Հունգարիայում, ուր Հունգարական Տուրատիները ներսից սարսուռի ենթարկեցին թէ կուսակցութիւնը և թէ Լորդերգային իշխանութիւնը: Այդպիսի սխալ, անհեռազգական ու անգոյն վերաբերմունք՝ դէպի օպորտունիստ — պարլամենտականները մի կողմից՝ ծնեցնում է «ձախ» կոմմունիզմ, միւս կողմից՝ որոշ չափով արգարացնում է նրա գոյութիւնը: Ընկ. Մերրաւին պարզապէս սխալում է, մեղադրելով դեպուստտ Տուրատիին «անհետնդականութեան» մէջ («Communismo» № 3), մինչդեռ հետնդական է հենց ինքը իտալական սոցիալիստական կուսակցութիւնը՝ տանելով այնպիսի օպորտունիստ-պարլամենտարականներ, որպիսիքն են Տուրատին և ընկ.:

«Գերմանական կոմմունիստները համարում են կոմմունիստներ այն պատճառով, որ նրանք՝ պատմութեան զարգացման և ոչ թէ իրենց սակեղած՝ բոլոր միջանկեալ կայարանների և կոմպրոմիսների վրայով պարզ տեսնում են և շարունակ հետամուտ լինում վերջնական նպատակի՝ դասակարգերի ոչնչացման և այնպիսի կարգերի հաստատման, երբ այլևս հոգի և արտադրութեան բոլոր միջոցների մասնաւոր սեփականութեան համար տեղ չի լինի: 33 բլանքիստները կոմմունիստներ են, որովհետեւ իրենք երեւակայում են թէ քանի որ նրանք ցանկանում են թռչել միջանկեալ կայարանների և կոմպրոմիսների վրայով, ապա գործը — արդէն վերջացած պէտք է համարել: և եթէ այս քանի օրում (ինչի մէջ նրանք հաւատացած են) «սկսւի» և իշխանութիւնը նրանց ձեռքն անցնի, ապա վաղը «կոմմունիզմը կարելի է իրականացնել»: Հետեւաբար, եթէ այս խնդրն ենթ չի կարելի անել, ապա նրանք կոմմունիստներ չեն:

«Ինչ երեխայական միամտութիւն սեփական անհամբերութիւնը հրապարակ հանել որպէս թէորետիկ արգումենտ .» (Յր. էնգելս, «Կոմմունար-բլանքիստների ծրագիրը» գերմանական սոցիալ-դեմոկրատական «Folkssaat» թերթից, 1874, № 73, «յօդւածներ 1871 — 1875 թւականներին» ժողովածւում, սուսերէն թարգմանութիւն, Պետրոգրատ 1919, էրես 52—53):

Էնգելսը այդ նայն յօդւածում իր խորը յարգանքն է յայտնում Վալեանին և խօսում է Վալեանի անվիճելի ծառայութիւնների մասին (Վալեանը, ինչպէս և Գէդը խոշորագոյն առաջնորդն էր համաշխարհային սոցիալիզմի, մինչև նրանց դատաճանկը սոցիալիզմին 1914 թւականի օգոստոսին): Բայց ակնյայտի սխալը էնգելսը չի թողնում առանց մանրամասն վերլուծութեան: Ի հարկէ, շատ երիտասարդ ու անփորձ յեղափոխականների, ինչպէս նաև մանր բուրժուական յեղափոխականների, թէկուզ շատ յարգելի հատակի և շատ փորձաւոր յեղափոխականների, թէկուզ շատ յարգելի հատակի և շատ փորձաւոր, վերին աստիճանի «երկիւղալի» և անհասկանալի է թւում «կոմպրոմիսներ լուծելը»: Եւ շատ սոփիստներ գտնում են (ինչեւ իրավ արտակարգ կամ չափից աւելի «փորձաւոր» քաղաքագէտներ) հենց այնպէս, ինչպէս վերը յիշած ընկ. Լէնորերի նկատած

անգլիական օպերտիւնիզմի՝ ղեկավարները՝—որոնք առում են թէ—«եթէ բոլորիկներին թոյլատրուած է այսինչ կոմպրոմիսը, ապա ինչու մեզ չթոյլատրել ամեն կոմպրոմիս»։ Բայց բազմաթիւ գործադուհների վրայ կրթւած պրոլետարները (թէ՛ կուզ հենց միայն դասակարգային կուռի այլ արտայայտութիւնը ի նկատի ունենանք) սովորաբար զեղեցիկ կերպով իւրացնում են էնգելսի արտայայտած (փիլիսոփայական, պատմական, քաղաքական, հոգեբանական) խորը ճշմարտութիւնը։ Ամեն պրոլետար ապրել է գործադուհ, ապրել է «կոմպրոմիսներ» իրան ատելի ճնշողների և շահագործողների հետ, երբ բանւորները ստիպւած են եղել վերսկսել աշխատանքը առանց որեւէ բանի հասնելու, կամ բաւականապէս պահանջների մասնակի գոհացումով։ Իւրաքանչիւր պրոլետար, շնորհիւ մաստայական կուռի և իրեն շրջապատող դասակարգային սուր ներհակութիւնների՝ մի կողմից զգում է օբիեկտիւ պայմաններից բխող կոմպրոմիսների տարբերութիւնը (գործարանային դրամարկդի աղքատութեան, կողմնակի օգնութեան պակասութեան պատճառով, անտանելի քաղց և տանջանք, սրոնք չեն թուլացնում կոմպրոմիս անող բանւորների յեղափոխական անձնւորութիւնն ու պատրաստակամութիւնը շարունակելու կռիւը)—և միւս կողմից դիտում է այն դաւաճանների կոմպրոմիսը, որոնք օբիեկտիւ պատճառներով են փորձում արգարացնել իրանց կաշւի հարցը (շտրէյկերիսերները նոյնպէս «կոմպրոմիս» են անում), իրանց վախկոտութիւնը, կապիտալիստներին մատուցած իրանց ծառայականութիւնը, իրանց ենթարկել սպառնալիքների, երբեմն յորդորների, երբեմն «առատաձեռնութեան», երբեմն կապիտալիստների շոյանքներին (այդպիսի կոմպրոմիսների առանձնապէս շատ օրինակներ տալիս են անգլիական բանւորական շարժման—անգլիական տրեդ-ունիոնների ղեկավարները, բայց այս կամ այն ձեւի տակ բանւորները գրեթէ բոլոր երկրներում դիտել են նման երեւոյթ)։

Ի հարկէ, լինում են բացառիկ դժուար և բարդ, եղակի դէպքեր, երբ մեծ դժուարութեամբ միայն յաջողում է ձիշտ կերպով որոշել այս կամ այն «կոմպրոմիսի» իսկական բնոյթը, —ինչպէս օրինակ լինում են սպանութեան դէպքեր, երբ շատ դժուար է որոշել, թէ իրաւացի և նոյնիսկ պարտաւորեցուցիչ էր այն սպանութիւնը (օրինակ՝ անհրաժեշտ ինքնապաշտպանութեան դէպ-

քում) կամ գուցէ անհերքելի անտարբերութեան կամ շատ ճարպիկօրէն իրականացրած արեւնալի ծրագիր է իրադրեալ ի հարկէ, քաղաքականութեան մէջ, ուր խնդիրը վերաբերում է դասակարգերի և կուսակցութիւնների շատ բարդ ազգային և ինտերնացիոնալ յարաբերութիւնների՝ կարող են լինել աւելի դժուար դէպքեր, քան «կոմպրոմիսի» օրինակաւորութիւնը գործադուհի ժամանակ, կամ շտրէյկերիսերի դաւաճան «կոմպրոմիսը» կամ ղեկավարի դաւաճանութիւնը և այլն։ Հնարել այնպիսի ղեկատուում կամ այնպիսի ընդհանուր կանոն («ոչ մի կոմպրոմիս»*), որ պէտք զայ բոլոր դէպքերի համար,—անմատութիւն կը լինէր։ Պէտք է ուսերի վրայ գլուխ ունենալ, որ պէսզի կարողանալ ամեն մի առանձին դէպք հասկանալ։ Հենց դրանում է կայանում, ի միջի այլոց, կուսակցական կազմակերպութիւնների և կուսակցական կոչման արժանի ղեկավարների նշանակութիւնը, որպէսզի նրանք տւած դասակարգի բոլոր մտածող ներկայացուցիչների երկար, յամառ, բազմակողմանի, բազմազան աշխատանքով մշակեն անհրաժեշտ գիտութիւն, անհրաժեշտ փորձ, անհրաժեշտ—բացի գիտութիւնից և փորձից—քաղաքական հոտառութիւն արագ և հեշտ լուծելու քաղաքական բարդ խնդիրները։

Միամիտ և միանգամայն անփորձ մարդիկ երեւակայում են, թէ բաւական է ընդունելի համարել կոմպրոմիսների թոյլատրելիութիւնը ընդհանրապէս—և կվերանայ օպերտիւնիզմը, որի դէմ մենք մղում ենք և պիտի մղենք անհաշտ կռիւ, և յեղափոխական մարքսիզմի կամ կոմմունիզմի ամեն սահման։ Սակայն այնպիսի մարդկանց,—եթէ նրանք զեռուս չգիտեն, որ բնութեան և

*) Իւրաքանչիւր դասակարգի մէջ, նոյնիսկ ամենազարգացած իրերի պայմաններում, նոյնիսկ ամենաառաջաւոր և մոմենտի պայմանների շնորհիւ բոլոր հոգեկան կարողութիւնների բացառիկ լարւած դրութեան մէջ, միշտ կան,—և անխուսափելիօրէն կլինին, քանի գոյութիւն ունին դասակարգեր, քանի կատարելապէս չի ամրապնդւել, չի հաստատուել, չի զարգացել իր սեփական հիմքերի վրայ անդասակարգ հասարակութիւնը—դասակարգի չմտածող և մտածել անընդունակ ներկայացուցիչներ։ Կապիտալիզմը չէր լինի մասսաները ճնշող կապիտալիզմ, եթէ այդպիսին չլինէր։

հասարակութեան մէջ բոլոր սահմանները շարժական են և որոշ չափով պայմանական — ոչնչով չի կարելի օգնել, բացի երկարատե կըթուլթեամբ, դատաւարակութեամբ, լուսաւորութեամբ, քաղաքական և կեանքի փորձով: Իւրաքանչիւր առանձին կամ սպեցիֆիկ պատմական մոմէնտի առաջագրած քաղաքականութեան գործնական խնդիրները պէտք է իմանալ ինչպէս առանձնացնել այն խնդիրները, որոնց մէջ արտայայտուում է անթոյլատրելի, դաւաճան, յեղափոխական դատակարգի համար կործանարար օպորտունիզմ մարմնացող կոմպրոմիսների գլխաւոր ձեր, բոլոր ջանքերը ուղղել նրանց դէմ կուելու համար: 1914—1918 թւականների իմպերիալիստական պատերազմի ընթացքում, որ մղուում էր երկու հաւասարաշափ աւազակ ու գիշարիչ խմբակցութիւնների միջև, օպորտունիզմի հիմնական ձևն էր սոցիալ-շովինիզմը, այսինքն «հայրենիքի պաշտպանութիւնը», որ այդպիսի պատերազմում իրապէս նշանակում էր «իր» բուրժուազիայի աւազակային շահերի պաշտպանութիւն: Պատերազմից յետոյ օպորտունիզմի ձևն էր թալանչի «Ազգերի Լիգայի» պաշտպանութիւնը, իր երկրի բուրժուազիայի հետ ուղղակի կամ անուղղակի միաբանութեան ջատագով լինելը ընդդէմ յեղափոխական պրոլետարիատի և «խորհրդային» շարժման: Բուրժուական դեմոկրատիայի և բուրժուական պարլամենտարիզմի պաշտպանութիւնը ընդդէմ ինտերպային իշխանութեան: Ահա սրանք են անթոյլատրելի և դաւաճան կոմպրոմիսների գլխաւոր արտայայտութիւնները, որոնք ի մի գումարած տայիս էին յեղափոխական պրոլետարիատի և նրա գործի համար կործանարար օպորտունիզմ:

Դերմանական «ձախերը» Ծրանկֆուրտի բրոշիւրում գրում են.

«Ամենայն վճռականութեամբ պէտք է մերժել ամեն կոմպրոմիս միւս կուսակցութիւնների հետ... համաձայնական և յարմարելու ամեն քաղաքականութիւն»:

Զարմանալի է, որ այսպիսի հայեացքներ ունենալով, այդ ձախերը ուղղակի չեն դատապարտում բոլշևիզմը: Զի կարող պատահել, որ դերմանական ձախերը չգիտենան, թէ բոլշևիզմի ամբողջ պատմութիւնը — մինչև Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը և թէ յեղափոխութիւնից յետոյ — ի է համաձայնութեան, յարմարելու կոմպրոմիսների գէպերով այլ կուսակցութիւնների հետ,

և դրանց թւում նաև բուրժուական կուսակցութիւնների հետ:

Թիջպպային բուրժուազիային տապալելու համար կոխ մղել, կոխ ու հարկւր անգամ աւելի դժար, երկարատե ու բարդ է քան պետութիւնների մէջ եղած ամենայնամոռ պատերազմը, — և նախօրօք հրաժարել յարմարելուց, հրաժարել հակաակորդների մէջ գոյութիւն ունեցող (թէկուզ ժամանակաւոր) հակառակութիւններից, օգուել, հրաժարել հաւանական զաշնակցի հետ (թէկուզ ժամանակաւոր, անհաստատ, երերուն պայմաններով) համաձայնութիւններից և կոմպրոմիսներից — արդեօք անձայր ծիծաղելի բան չէ: Միթէ զա չի նմանի այն բանին, որ դեռևս չուսումնասիրած ու անմատչելի սարը բարձրանալիս, մենք սկզբից ևեթ հրաժարւենք քայլիլ ոլորապառայանելով, երբեմն նոյնիսկ յետ քայլիլ, հրաժարել մի անգամ արդէն փորձած ուղղութիւնից և փորձել զանազան ուղղութիւններ: Եւ այդ աստիճան անգիտակ ու անփորձ մարդկանց (չաւ է և թէ այդ բացատրուում է նրանց երիտասարդութեամբ՝ որովհետև ինքն տատած երիտասարդութիւնը ստեղծել է հենց նրա համար, որ որոշ ժամանակ յիմարութիւններ ասեն) պաշտպանել են Հոլանդական արիքունիստները — միևնոյն է՝ ուղղակի թէ անուղղակի, բաց թէ քողարկւած, ամբողջապէս թէ մասամբ:

Պրոլետարիատի առաջին սոցիալիստական յեղափոխութիւնից յետոյ, մի երկրում բուրժուազիային տապալելուց յետոյ, այդ երկրի պրոլետարիատը երկար ժամանակ մնում է աւելի թոյլ քան բուրժուազիան, թէկուզ հենց բուրժուազիայի պահպան միջազգային կապերի շնորհիւ. իսկ յետոյ էլ շնորհիւ բուրժուազիան տապալած երկրի մանր-արդիւնաբերողների տարերային և յարաճիւն ձգտումների վերականգնելու կապիտալիզմը և բուրժուազիան: Յազթել աւելի ուժեղ հակառակորդին կարելի է միայն ուժերի մեծ լարւածութեան շնորհիւ, տարբեր երկրների բուրժուազիայի մէջ և իւրաքանչիւր երկրի բուրժուազիայի ներսում գոյութիւն ունեցող խմբակների շահերի ամեն տարաձայնութիւնների, թշնամիների մէջ գոյութիւն ունեցող թէկուզ փոքրագոյն «ճեղքւածքի» գգոյշ, մատուած, մանրակրկիտ օգտագործումով, ինչպէս նաև մաստայական դաշնակից ձեռք բերելու ամենաշնչին հրաւարութեամբ, թէկուզ այդ դաշնակիցը լինի ժամանակաւոր, երերուն, անյուսալի, անհաստատ, պայմանական: Ով այս չի

հասկացել, նա ոչինչ չի հասկացել ոչ մարքսիզմից և ոչ էլ «ընդհանրապէս» ժամանակակից գիտական սոցիալիզմից: Ով գործնականապէս չի ապացուցել, — բաւականաչափ ժամանակի ընթացքում և քաղաքական բաւական տարբեր դրութիւնների մէջ — իր կարողութիւնը այդ ճշմարտութիւնը գործով ապացուցելու, նա զեռեւ չի վարժել յեղափոխական դասակարգին օգնելու՝ ամբողջ աշխատաւոր մարդկութեան շահագործողներից ազատագրելու համար նրա մղած կուռում: Եւ մեր ասածները նոյնչափով վերաբերում են թէ պրոլետարիատի կողմից քաղաքական իշխանութեան նւաճումին նախորդող և թէ իշխանութիւնը նւաճելուն յաջորդող շրջաններին հաւասարապէս:

Մեր թէորիան դոգմա չէ, այլ գործելու ուղղեցոյց ասում էին Մարքսն ու Էնգելսը և «վիպիտ» մարքսիստների՝ ինչպէս, Կարլ Կաուցկու, Օտտո Բաուէրի և միւսների խոշորագոյն սխալը, խոշորագոյն ոճիրը կայանում է նրանում, որ նրանք այդ չհասկացան, չկարողացան հասկանալ պրոլետարիատի յեղափոխութեան ամենակարեւոր մոմէնտներին: «Քաղաքական գործունէութիւնը — նեփսկի պրոսպեկտի մայթը չէ» (Պետրով-գրադի զլխաւոր, մաքուր, լայն, ուղիղ զլխաւոր փողոցի միանգամայն հարթ մայթ), ասում էր զեռ նախ-Մարքսեան շրջանի խոշոր սոցիալիստ Ն. Գ. Չերնիշևսկին: Ռուս յեղափոխականները, Չերնիշևսկու ժամանակից սկսած, անթիւ գոհեր են տւել այս ճշմարտութեան մոռացութեան կամ անգիտանալու պատճառով: Ինչ գնով ուզում է լինի, պէտք է ձգտել և հասնել, որ Արեւմտեան Եւրոպայի, Ամերիկայի ձախ կոմունիստները և բանւոր դասակարգին անձուէր յեղափոխանները այդչափ բանկ չվճարեն, որչափ յետաձգեց ուսմանը՝ այս ճշմարտութիւնը իւրացման համար:

Ռուսական յեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատները մինչև ցարիզմի անկումը շարունակ օգտուել են բուրժուական լիբերալների ծառայութիւններով, այսինքն՝ կնքում էին բազմաթիւ գործնական կոմպրոմիսներ, իսկ 1901—1902 թւականներին, մինչև բոլշևիզմի առաջ գալը, «Իսկրա» («Կայծ») թերթի հին խմբագրութիւնը (այդ խմբագրութեան մէջ մտնում էին Պլեխանովը, Ակսէլորդը, Զասուլիչը, Մարտովը, Պոտրևսովը և եւ) կնքեց (ճիշտ է շատ կարճ ժամանակով) բուրժուական լիբերալիզմի

քաղաքական դեկամար Ստրուվէի հետ Փորմալ քաղաքական դաշինք, — միաժամանակ չգաղարելով ամենակատաղի գաղափարական և քաղաքական պայքար մղել բուրժուական լիբերալիզմի և բանւորական շարժման ներսում նրա թէկուզ ամենաչնչին արտայայտութեան դէմ:

Բոլշևիկները միշտ նոյն քաղաքականութիւնն են շարունակել:

1905 թւականից նրանք սխտեմատիկարար պաշտպանում էին բանւոր դասակարգի միութիւնը զիւղացութեան հետ ընդդէմ լիբերալ բուրժուազիայի և ցարիզմի, միաժամանակ չհրաժարւելով պաշտպանել բուրժուազիան՝ ցարիզմի դէմ (օրինակ՝ ընտրութիւնների երկրորդ շրջանի կամ կրկնաքւէարկութեան ժամանակ) և չգաղարեցնելով ամենաանհաշա գաղափարական և քաղաքական կոիւր բուրժուական յեղափոխական գիւղացութեան կուսակցութեան «սոցիալիստ»-յեղափոխականութեան դէմ, մերկացնելով նրանց՝ որպէս մանր-բուրժուական դեմոկրատների, որոնք կեղծօրէն իրանց սոցիալիստ էին համարում:

1907 թւականին բոլշևիկները կարճ ժամանակով կապեցին ձեական քաղաքական բլով «սոցիալիստ»-յեղափոխականների հետ դումայի ընտրութիւններին: Մենշևիկների հետ 1903—1912 թւականներին մենք ձեականապէս մի քանի տարի շարունակ միեկանեցեալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մէջն էինք, երբեք նոյն սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մէջն էինք, երբեք չգաղարելով գաղափարական և քաղաքական կոիւր նրանց հետ, որպէս պրոլետարիատի մէջ բուրժուական ազդեցութեան տարածողներ և օպորտունիստներ: Պատերազմի ընթացքում մենք որոշ կոմպրոմիս կապեցինք «կուսակցականականների», ձախ մենշևիկների (Մարտով) և մասամբ «սոցիալիստ-յեղափոխականների» (Չերնով, Նաթանսոն) հետ, նրանց հետ միասին ժողովելով Ճիմեովալուում ու կիենտալում և միասին մանիֆեստ հրատարակելով. սակայն մենք չէինք գաղարում և երբեք չէինք թուլացնում մեր գաղափարական-քաղաքական կոիւր «Կուսակցականականների» Մարտովի և Չերնովի դէմ (Նաթանսոնը վախուցեց 1919 թւին, լինելով շատ մօտ մեզ, գրեթէ մեզ համախոհ «յեղափոխական կոմունիստ»-նարոդնիկ): Հենց Հոկտեմբերեան յեղաշրջման մոմէնտին մենք շատ կարեւոր և ոչ-ձեական շատ յաջող քաղաքական բլով կապեցինք մանր-բուրժուական գիւղացութեան հետ առանց որեւէ փոփոխութեան, ամբողջապէս րեկու-

նկող սոցիալիստ յեղափոխականների ագրարային ծրագրերը, այսինքն՝ կապեցինք կոմպրոմիս, որպէսզի ապացուցենք գիւղացիներին, թէ մենք ցանկանում ենք ոչ թէ մայրերկրացիների նախնային նրանց, այլ համաձայնութեան զայ նրանց հետ: Միամտմանակ մենք առաջարկեցինք (և շուտով իրականացրինք) ձեռնարկ քաղաքական բոլոր «ձախ էսէրներին» հետ, վերջիններիս կառավարութեան մէջ մասնակից անելով: Նրանք խախտեցին այդ բոլոր Բրեստի հաշտութիւնից յետոյ, և ապա՝ փորձեցին մեր դէմ զինւած ապստամբութիւն — 1918 թւի յուլիսին — և հետագայում զինւած կռիւ մղել մեր դէմ:

Ուրեմն հատկապէս է, թէ ինչու գերմանական ձախերի յարձակումները Գերմանիայի կոմմունիստների կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտէի դէմ «անկախների» հետ (Գերմանիայի անկախ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութիւնը — կաուցկիստականները) բոլոր կայացնելու միտքը յղանալու համար մեզ թրջում է միանգամայն ոչ լուրջ և պարզապէս ապացուցող «ձախերին» անիրաւացիութիւնը:

Մեզ մօտ Ռուսաստանում նոյնպէս կային աջ (կերենով՝ կառավարութեան մէջ մտնող, գերմանացի Շէյդեմանովցիներին համապատասխան) և ձախ մենշևիկներ (Մարաով)՝ որոնք աջ մենշևիկների դէմ օւլտրադիցիա էին՝ և համապատասխանում գերմանական կաուցկիստներին: Բանւորական մասնանների աստիճանական՝ մենշևիկներից բուլշևիկներին անցնելը մենք դիտել ենք 1917 թւականին: Խորհուրդների առաջին Համառուտական Համագումարին 1917-ի յունիսին մենք ունէինք ընդամենը 13 տոկոս: Մեծամասնութիւնը էսէրների և մենշևիկների ձեռքին էր: Խորհուրդների երկրորդ Համառուտակ. Համագումարում (25—X—1917 հին ամսարով) մենք ունէինք ձայների 51 տոկոսը: Այդ պատճառով հենց այդպիսի, բանւորների միադամայն վրասաբե ձգտումը աջից ձախ՝ բերեց ոչ թէ կոմմունիստների յանկարծակի ուժեղացման, այլ նախ և առաջ «անկախների» միջանկեալ կուսակցութեանը, թէև նա ոչ մի ինքնուրոյն քաղաքական գաղափար, ոչ մի ինքնուրոյն քաղաքականութիւն երբէք չի ունեցել: Այլ շարունակ տատանւել է Շէյդեմանների ու կոմմունիստների մէջ:

Ակնբեր է, որ պատճառներից մէկը եղել է գերմանական կոմմունիստների սխալ տակտիկան. նրանք պէտք է անմիապէս

աջնւորէն աջ դիտարկել ընդունեն, սխալն ուղղել սովորեն: Միայն կայանում էր բէակցիոններ, բուրժուական պարլամենտին և բէակցիոններ պրոֆիտաբոլ միութիւններին մասնակցելուց հրաժարւելու մէջ, — սխալը կայանում էր «ձախութեան» երկխոսական հիւսանդութեան քաղաքիւ արտայայտութիւնների մէջ, հիւսանդութիւն՝ որ այժմ մերկացաւ, և ուրեմն աւելի շուտ, աւելի լուս, աւելի օգտաւէտ բուրժուազի կը ստանայ օրգանիզմի համար:

Գերմանական «անկախ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութիւնը» ներքուստ պարզապէս միակերպ չէ: Խորհրդային իշխանութիւնը և պրոլետարիատի դիկտատուրան չըմբռնելն ապացուցող ու նրա յեղափոխական կռիւը դեկավարելու անընդունակ հին օպորտունիստների (կաուցկու, Հիլֆերդինգի, Խոլոր չափով՝ ինչպէս երեսւմ է՝ Կրիստիանի, Լէգեբուրի և ուրիշների) կողքին՝ այդ կուսակցութեան մէջ առաջացել է և զարմանալի արագ աճում է ձախ պրոլետարական թեր: Այդ կուսակցութեան (կարծեօք ունի մինչև երեք քառորդ միլիոն անդամ) հարկւր արագօրէն անցնում կոմմունիզմին: Պրոլետարական այդ թէն արդէն առաջարկում էր անկախների Լէյպցիգի (1919) համագումարին անյապաղ և անպայման միանալ Երրորդ Ինտերնացիոնալին: Կուսակցութեան այդ թէի հետ կոմպրոմիսից վախելը ուղղակի ծիծաղելի է: Ընդհակառակը կոմմունիստի համար պարտադիր է փնտռել և զսնել նրանց հետ կոմպրոմիսի յարժար ձե, այնպիսի կոմպրոմիսի, որը մի կողմից թեթեւացնէ և արագացնէ այդ թէի հետ անհրաժեշտ լրիւ միացումը, իսկ միւս կողմից ոչնչով չափամասփակէր կոմմունիստների «գաղափարական քաղաքական կռիւը «անկախների» օպորտունիստական աջ թէի դէմ: Հաւանականաբար՝ կոմպրոմիս, յարժար ձե մշաթելը աջքան էլ հիշտ չի լինի, բայց միայն շարժաւանը կուսակցութեանը գերմանական բուրժուաներին և գերմանական կոմմունիստներին յաղթութեան «հեշտ» ճանապարհ ցոյց տալ:

Կապիտալիզմը չէր լինի կապիտալիզմ, եթէ «մաքուր» պրոլետարիատը չըմպատւած չըլինէր պրոլետարից մինչև կիսապրոլետարիատը (նույն կիսով չափ իր գոյութեան միջոցները հաշիւութիւմ է բանւորական ոյժի վաճառումով), կիսապրոլետարիատից

մանր-գիւղացուն (մանր արհեստագործին, անաշնագործին, խա-
զեայչիկին ընդհանրապէս), մանր-գիւղացուց միջակին և այլ
վերին տատիճանի խաշտաբղէտ անցողակի տիպերի բաղմու-
թեամբ, մասսայով, — եթէ հենց իր, պրոլետարիատի ներսում
չլինէին աւելի կամ պակաս զարգացած խաւերի բաժանումներ,
եթէ չլինէին պրոֆեսիոնալ, երբեմն կրօնական, հայրենակցա-
կան և այլ բաժանումներ: Իսկ այս բոլորից բխում է մի բացար-
ձակ անհրաժեշտութիւն — և պրոլետարիատի աւանգարդի, պրոլե-
տարիատի գիտակից մասի՝ կոմունիստական կուսակցութեան
համար մի անպայման անհրաժեշտութիւն — դիմել համաձայնու-
թեան, յարմարել, կոմպրոմիսներ անել պրոլետարների դա-
նազան կուսակցութիւնների, մանր սեփականատէրերի հետ:
Ամբողջ խնդիրը նրանում է, թէ ինչպէս անել, ինչպէս գործա-
դրել այդ տակտիկան պրոլետարական գիտակցութեան, յեղա-
փոխականութեան, կուռի ու յաղթանակի ընդունակութեան
բնդիանուէր մակարդակը բարձրացնելու և ոչ թէ իջեցնելու համար:
Պէտք է նկատել, ի միջի այլոց, որ բուլղերիկների յաղթանակը
մենշեկիկների նկատմամբ պահանջում էր ոչ միայն Հոկտեմբեր-
եան յեղափոխութիւնից առաջ, այլ ևս նրանից յետոյ համաձայնու-
թեան, յարմարելու, կոմպրոմիսների տակտիկայի կիրառումը,
ինտրիկէ այնպիսի կոմպրոմիսի, որը դիւրացնում, արագացնում,
ամրապնդում, ուժեղացնում էր բուլղերիկներին ի հաշիւ մենշեկի-
կների: Մանր-բուրժուական դեմոկրատները (գրանց թւում և
մենշեկիկները) անխուսափելի կերպով տատանւում են բուրժուա-
դիայի և պրոլետարիատի, բուրժուական դեմոկրատիայի և
Խորհրդային կարգի, բեֆորիզմի և յեղափոխականութեան միջև,
բանւորասիրութեան և պրոլետարիատի դիկտատուրայից վախե-
նալու միջև և այլն: Կոմունիստների ճիշտ տակտիկան պէտք
է լինի այդ երեքումներն օգտագործել, և ոչ թէ նրանց անտես
առնել: Օգտագործումը պահանջում է գիջումներ անել այն էլե-
մենտներին, այն ժամանակ և այն չափով, որպիսի, երբ և որ
չափով հակառակ են դէպի պրոլետարիատը, միաժամանակ կուսելով
նրանց դէմ, որոնք հակառակ են դէպի բուրժուազիան: Ընդատակ-
տիկայի գործադրման շնորհիւ մենշեկիզմը աւելի ու աւելի քայ-
քայում է մեզ մօտ, մեկուսացնելով յամառ օպորտունիստա-
կան դեկամպոններին և մեր բանակը քաշելով մանր-բուրժուական

դեմոկրատիայից լուսագոյն բանւորներին, լուսագոյն տարրերին:
Այդ մի երկարատև պրոցես է, և՛ «ոչ մի կոմպրոմիս, ոչ մի
համակերպում»՝ դիւրաբորբոք «վճռականութեամբ» կարելի է
միայն փնտել յեղափոխական պրոլետարիատի ազդեցութեան ու-
ժեղանալու և նրա ուժերի աւելացման պործին:

Վերջապէս, Գերմանիայի «ձախերի» անկասկած սխալներից
մէկը Վերսալի հաշտութեան ցոյց տուած յամառ դիմադրութիւնն
է: Որքան «լուրջ» և «կարեւոր», որքան «կարուկ» և «վերջնական»
ձեռակերպում է տալիս այդ հայեացքին, օրինակ կ. Խորնէրը, այն-
քան աւելի նւազանում է նրա խելօքութիւնը: Բաւական չէ հը-
րաժարել «ազգային բուլղերիզմի» ակնյայտնի (Լուսիֆերերգի և
միւսների) անհեթեթութիւններից, որը ի սէր ժամանակակից
միջազգային պրոլետարական յեղափոխութեան յաղթանակի, պատ-
րաստ է նոյնիսկ դերմանական բուրժուազիայի հետ բլուկ կազ-
մելու Անտանտի դէմ պատերազմելու համար. պէտք է հասկա-
նալ, որ իմիտուրապէս սխալ է այն տակտիկան, որ Խորնէրդա-
յին Գերմանիայի (եթէ իսկոյն հաստատուէր Խորնէրդային դերմա-
նական հանրապետութիւն) համար հանգուրծելի է համարուած
մի որոշ ժամանակով Վերսալի հաշտութեան ճանաչումը ու նը-
րան կենթարկելու հնարաւորութիւնը: Այստեղից չի հետևում
թէ «անկախները» ճիշտ էին երբ կուսակցութեան մէջ նստած
էին Շէյդեմաններ, երբ դեռևս չէր տապալւած Խորնէրդային իշ-
խանութիւնը Հունգարիայում, երբ դեռևս հնարաւոր էր թւում
Վիէննայի Խորնէրդային յեղափոխութեան օգնութիւնը՝ Խորնէրդա-
յին Հունգարիային, — այն ժամանակաւ պայմաններում պահանջելով
Վերսալի հաշտութեան ստորագրումը: Այն ժամանակ անկախները
յարմարում էին շատ վատ, որովհետև աւելի կամ պակաս
պատասխանատուութիւն էին վերցնում իրանց վրայ դաւա-
ճան Շէյդեմանների փոխաբէն, աւելի կամ պակաս ստիճաբում
էին Շէյդեմանների դէմ անխնայ (և սառնասիրտ) դասակարգա-
յին պատերազմ մղելու տեսակէտից դէպի «անդասակարգային»
կամ «վեր-դասակարգային» տեսակէտը:

Սակայն այժմ դրութիւնը այնքան պարզ է, որ Գերմանիա-
յի կոմունիստները չպէտք է կապեն իրենց ձեռքն ու ոտքը և
չպէտք է խոստանան անպայման ու պարտադիր մերժումը Վեր-
սալի հաշտութեան՝ կոմունիզմի յաղթութեան պարագայում:

Դա խելացի քայլ է: Պէտք է ասել՝ Շէյքեմանները և Կառլցկիականները մի շարք դաւաճանութիւններ կատարեցին, որ դժարացից (մասամբ ուղղակի կործանեց) Խորհրդային Ռուսաստանի, Խորհրդային Հունգարիայի հետ դաշնակցելու գործը: Մենք, կոմունիստներս, ամեն միջոցներով «գիւրացնելու և պտորատելու ենք» այդպիսի դաշնակցութիւն, մինչդեռ Վերսալի հաշտութեան մերժելը և այն էլ անմիջապէս մերժելը մեզ համար ամենեւին պարտադիր է: Նրա յաջող մերժման հնարաւորութիւնը կախած է ոչ միայն գերմանական, այլև միջազգային խորհրդային շարժման յաջողութիւնից: Այդ շարժմանը Շէյքեմանները և Կառլցկիականները խանգարում էին, իսկ մենք օգնում ենք: Ահա թէ ինչու մենք գործը, ահա թէ ինչու մենք հիմնական տարբերութիւնը: Եւ եթէ մեր դատաւարագային թշնամիները, շահագործողները, նրանց պնակալէզ — Շէյքեմաններն ու Կառլցկիականները ձեռքից բաց թողին մի շարք առիթներ, թէ գերմանական և թէ միջազգային Խորհրդային շարժումը, թէ գերմանական և միջազգային Խորհրդային յեղափոխութիւնը ուժեղացնելու ազոտ դրաւորող յանցանքը ընկնում նրանց վրայ:

Խորհրդային յեղափոխութիւնը Գերմանիայում կուժեղացնի միջազգային խորհրդային շարժումը, որը հենց միակ հզօրագոյն նեցուկն է (միակ յուսալի, անյաղթ, համաշխարհային նեցուկը) ընդդէմ Վերսալի հաշտութեան, ընդդէմ միջազգային իմպերիալիզմի: Վերսալի հաշտութիւնից ազատելը դարձնել պարտադիր, դնել անպայման և անմիջական կերպով առաջին տեղը, նախքան միւս ճնշած երկրների ազատագրումը իմպերիալիզմի լուծից, դա մեղմանական նացիոնալիզմն է (արժանի Կառլցկիական, Հիլֆերդինգներին, Օտտո Բաուէրներին և ընկ.) և ոչ թէ յեղափոխական Իստերնալիզմ: Բուրժուազիայի անկումը որեւէ խոշոր եւրոպական երկրում, այդ թւում նաև Գերմանիայում, միջազգային յեղափոխութեան համար այնպիսի մի պիւս է, որ նրա համար կարելի է և պէտք է համաձայնել — եթէ անհրաժեշտ լինի, «Վերսալի հաշտութեան» օւկի տևական զոյութեան հետ: Եթէ Ռուսաստանը միայնակ կարողացաւ — յեղափոխութեան համար շահաւէտ կերպով տանել Բրեստի հաշտութեան մի քանի սահմանները, ապա անկարելի օչինչ չկայ, եթէ Խորհրդային Գերմանիան, Խորհրդային Ռուսաստանի հետ միացած, կա-

տողման յեղափոխութեան համար օգտաւէտ կերպով հանդուրժել Վերսալի հաշտութեան օւկի երկարատև դոյութիւն:

Ճրանօրայի, Անգլիայի և այլ իմպերիալիստները գերմանական կոմունիստներին զրդում են, նրանց առաջ թակարդներ դնում — «ասացէք, որ դուք չէք ստորագրի Վերսալի հաշտութիւնը»: Եւ ձախ կոմունիստները, որպէս երեխաներ, ընկնում են լարած թակարդի մէջ, փոխանակ գիտակից կերպով շարժելու արիւնտրքու և ներկայ մոմենտում օւկի ուժեղ թըշնամու դէմ, փոխանակ նրանց՝ «այժմ մենք Վերսալի հաշտութիւնը կը ստորագրենք»: Կապել սկզբից եւթ ձեռքն ու ոտքը՝ կը նշանակի ասել մեղանից օւկի լաւ գինւած թշնամուն, թէ մենք նրա հետ պատերազմելու ենք և պատերազմելու ենք այս ինչ ժամանակը, — դա յիմարութիւն է և ոչ թէ յեղափոխականութիւն: Դիմել կուր, երբ այդ բացարձակապէս ձեռնաու է թշնամուն և ոչ թէ մեզ — ուրազործութիւն է: Եւ միանգամայն անպէտք են յեղափոխական դատաւարի այն քաղաքագէտները, որոնք չեն կարող անհրաժեշտ դէպքում «համաձայնել, յարմարել և կոմպրոմիսներ անել», որպէսզի խուսափել պարզապէս անձեռնաու ճակատամարտից:

IX

«Զախ» կոմունիզմը Անգլիայում.

Անգլիայում դեռևս չըկայ կոմունիստական կուսակցություն, բայց բանուորների մէջ կայ թարմ, լայն, ուժեղ, արագ կերպով աճող, ամենալուրջ յոյսեր ներշնչող կոմունիստական շարժում: Կան մի քանի քաղաքական կուսակցություններ և կազմակերպություններ («Բրիտանական Սոցիալիստական կուսակցություն», «Սոցիալիստական Բանուորական կուսակցություն», «Հարա-Ուելսեան Սոցիալիստական ընկերություն», «Բանուորական Սոցիալիստական Ֆեդերացիա»), որոնք ցանկանում են ստեղծել կոմունիստական կուսակցություն և այդ առթիւ իրար հետ արգէն բանակցություններ են վարում: Վերը յիշած կազմակերպություններից վերջինի օրդան, ընկ. Սիլվիա Պանկիսթատի խմբագրութեամբ լոյս ածանող «Բանուորների Իրեգնօուտ» շաբաթաթերթում (հատոր VI, №48 21—II—1920), գեաեղւած է ձերջինիս յօդւածը «Կոմունիստական կուսակցություն» վերնագրով:

Այդ յօդւածը նկարագրում է վերոյիշեալ չորս կազմակերպությունների միջև մզւող բանակցությունների ընթացքը՝ մի կոմունիստական կուսակցություն ստեղծելու և երրորդ Ինտերնացիոնալին միանալու, պարլամենտարիզմի փոխարէն Խորհրդային սխառնի և պրոլետարիատի դիկտատուրան ընդունելու մասին: Բանից դուրս է գալիս, որ անյապաղ կոմունիստական մի կուսակցություն կազմելու գլխաւոր խոչընդոտներից մէկն էլ այն տարաձայնութիւնն է, որ գոյութիւն ունի պարլամենտին մասնակցելու խնդրի շուրջը և նոր կոմունիստական կուսակցութեանը հին պրոֆեսիոնալիստական, գլխաւորապէս տրեզ-օններից կազմւած օպորտունիստական և սոցիալ-շովինիստական «Բանուորական կուսակցութեան» միացնելու շուրջը: «Բանու-

րական Սոցիալիստական Ֆեդերացիան», ինչպէս նաև «Սոցիալիստական Բանուորական կուսակցութիւնը» *) արտայայտում են պարլամենտական ընտրութիւններին և պարլամենտին մասնակցելու դէմ, «Բանուորական կուսակցութեան» հետ միանալու դէմ տարրերիով այդ կէտում «Բրիտանական Սոցիալիստական կուսակցութեան» լոյսը անգամներից կամ նրա մեծամասնութիւնից, որը («Բրիտ. Սոց. կուս.») ներկայացնում է նրանց աչքում «Կոմունիստական կուսակցութիւնների աջ թիւը» Անգլիայում (երես 5, յիշւած Սիլվիա Պանկիսթատի յօդւածը:

Այսպէս ուրեմն ստացւում է հիմնական նոյն ստորաբաժանումը՝ ինչ Գերմանիայում, — չնայելով տարաձայնութիւնների արտայայտութեան ձևերի խոշոր տարրերութեան (Գերմանիայում այդ ձևը շատ աւելի մօտ է «ուսականին» քան Անգլիայում) և մի շարք այլ հանգամանքների: Տեսնենք ուրեմն մօտից «ձախերի» պատճառարանութիւնը:

Պարլամենտին մասնակցելու խնդրի առթիւ ընկեր Սիլվիա Պանկիսթատը յիշում է նոյն համարում դիտելւած ընկ. Վ. Գալլաչերի (W. Callacher) յօդւածի վրայ, որը Գալլաչերի «Շոտլանդիայի Բանուորական Խորհրդի» անունից գրւում է.

«Այս խորհուրդը — գրւում է նա — վճռականապէս հակապարլամենտական է, և նրա յետևից կանգնած են պանազան քաղաքական կազմակերպությունների ձախ թիւը: Մենք ներկայացնում ենք շոտլանդական յեղափոխական շարժումը, որ ձգտում է ստեղծել յեղափոխական կազմակերպություններ արտագրութեան մէջ (արտագրութեան դանդաղան հիւղերում) և կոմունիստական կուսակցութիւն՝ հիմնւած ամբողջ երկրում ցրած սոցիալական կոմիտէների վրայ: Երկար ժամանակ մենք կուսում էինք պաշտօնական պարլամենտարների հետ: Մենք անհրաժեշտ չենք համարում բաց կախ յայտարարել նրանց, իսկ նրանք վախում են մեզ վրայ յարձակում գործելուց:

«Բայց իրերի այսպիսի դրութիւնը չի կարող երկար

*) Կարծեօք, այս կուսակցութիւնը դէմ է «Բանուորական կուսակցութեան» հետ միանալուն, բայց ամբողջովին դէմ չէ պարլամենտին մասնակցելուն:

տեղի: Մենք յաղթանակում ենք բոլոր կէտերում: Շտաբան-
դիւայի «Անկախ Բանւորական Կուսակցութեան» մասնաշաղկան
անդամները աւելի ու աւելի են զգում պարլամենտ յիշելիս,
և գրեթէ բոլոր տեղական խմբակցութիւնները կանգնած են
սովիւսների (գործածւած է սուսական բառը անգլիական
տարանդիքից), խորհրդների շեանից: Ի հաքէ այս շատ
կարեւոր նշանակութիւն ունի այն պարտնների համար, որ
որոնք քաղաքականութեան վրայ նայում են օրակա աշխա-
տանքի միջոցի (օրակա պրոֆեսիայի) վրայ և նրանք գոր-
են տնւում ամեն տեսակ զէնք, որպէսզի իրենց անդամնե-
րին համոզեն յետ դառնալ դէպի պարլամենտարիզմը: Յե-
զափոխական ընկերները չա պիտէ է (ընդգծումները հեղինա-
կինն են) պաշտպանեն այդ բանդաներին: Մեր պայքարը
այստեղ շատ դժուար է լինելու: Այդ կուսի վատ գծերից մէկն
է լինելու այն անձանց դաւաճանութիւնը, որոնց համար
անձնական շահերը աւելի ուժեղ մղել են հանգիստանում քան
յեղափոխութեան շահը: Ամեն օժանդակութիւն պարլամեն-
տարիզմին ուղղակի օգնութիւն է, որ իշխանութիւնը մեր
բրիտանական Շէյքեմանների և Նոսկէների ձեռքը չընկնի,
Հէնդերսոնը, Կլեյսոն (Clynes) և Ընկ. անյուսալի բէակցիո-
ներն են: Պաշտօնական «Անկախ Բան. Կուսակցութիւնը»
աւելի ու աւելի է ընկնում բուրժուական լիբերալների իշխա-
նութեան տակ, որոնք իրանց համար հոգևոր կայան են
դառնալ պարտնայք Մակդոնալդի, Մուուդէնի և Ընկ. բանա-
կում: Պաշտօնական «Անկախ Բանւորական Կուսակցութիւ-
նը» երբեք Ինտերնացիոնալի կատարի թշնամին է: Իսկ
մասնաւոր այդ Ինտերնացիոնալի կողմնակից է: Ո-
րեւէ կերպ պարլամենտար օպորտունիստներին պաշտպանելը
կընշանակի վերը յիշատակած պարտնների հաջին իւղ քուլ:
«Երբտանական կուսակցութիւնը» այստեղ ոչ մի նշանակութիւն
չունի... Այստեղ հարկաւոր է առողջ յեղափոխական արտադրու-
ղական (ինդուստրիալ) կազմակերպութիւն և պարզ, օրոշ,
գիտական հիմունքների համաձայն գործող կամմունիստական
կուսակցութիւն: Եթէ մեր ընկերները կարողանան օգնել
մեզ մէկը կամ միւսը ստեղծելու մենք պիտոյ կընդունենք

նրանց օգնութիւնը: Եթէ չեն կարող ի մէր աստուծոյ թող ա-
մենին չը խառնեն, եթէ նրանք չեն ուզում դաւաճանել
յեղափոխութեանը օգնելով բէակցիոններին, որոնք այն-
քան եռանդուն կերպով ձգտում են պարլամենտական «պատ-
ւաւոր» (?) հարցական նշանը պատկանում է հեղինակին)
կոչմանը, և որոնք ձգտում են ապացուցել, թէ նրանք
կարող են կառավարել նոյնպիսի յաջողութեամբ, ինչ-
պէս իրենք «տէրերը» — գաղափարային քաղաքագէտները:
Խմբագրութեան ուղղած այս նամակը, իմ կարծիքով,
պեղեցիկ կերպով արտայայտում է տրամադրութիւնը և հայեցա-
կէտը երիտասարդ կամմունիստների և մասնաշաղկան-բանւորների,
որոնք միայն նոր են սկսել կամմունիզմի ուղին բանել: Այս տրա-
մադրութիւնը գերազանցօրէն ուրախալի և գնահատելի է. այդ տրա-
մադրութիւնը գնահատել պէտք է իմանալ և նրան օժանդակել,
որովհետեւ ասանց նրա պրոլետարիատի յեղափոխութեան յաղթա-
նակը Անգլիայում — ինչպէս նաև ուրիշ բոլոր երկրներում — անյու-
սալի կը լինէր: Այսպիսի մարդկանց, որոնք գիտեն արտայայ-
տել մասնաների նման տրամադրութիւն, գիտեն առաջ բերել
մասնաների մէջ (շատ լաճախ քնած, չարթնացած, չըզիտակցած)
նման տրամադրութիւն, պէտք է պահպանել և խնամքով ցոյց
տալ նրանց ամեն օգնութիւն:

Բայց միաժամանակ պէտք է ուղղակի ասել նրանց, որ
սոսկ տրամադրութիւնը բաւական չէ յեղափոխական մեծ կուսում
մասնաները ղեկավարելու համար, և որ այս ու այն սխալները,
որոնք պատրուտ են՝ անելու կամ անում են յեղափոխութեան
գործին ներքեւ մարդիկ, սխալներ են՝ որոնք կարող են յեղա-
փոխութեան գործը վտանգել: Ընկ. Գալլակէրի խմբագրութեան
ուղղած նամակը անկասկած ցոյց է տալիս ծիւրեր այն բալտ
սխալների, որոնք անում էին գերմանական «ձախ» բուլեթենները
1906 և 1916 թւականներին:

Նամակի հեղինակը լի է պրոլետարական (հասկանալի և
հարազատ ոչ միայն պրոլետարների, այլև բոլոր աշխատաւորների,
բոլոր «փոքրիկ մարդկանց» համար եթէ գործածենք գերմա-
նական արտայայտութիւնը) ազնիւ ստեղծութեամբ դէպի բուր-
ժուական «գոտտարկային քաղաքագէտները»:

Ճնշած և շահագործող մասնաների ներկայացուցիչների

տորը և այդ պատճառով լիբերալները և կոնսերւատորները պէտք է միանան...:

«Եթէ դուք քնաք երկրագործական շրջաններ—ասում էր Լյույդ-Ջորջը—ես համաձայն եմ, որ դուք կը տեսնէք այնտեղ հին կուսակցական բաժանումները առաջւայ նման պահպանւած: Այնտեղ վտանգը հետո է, այնտեղ վտանգ չկայ: Բայց երբ գործը հասնում է գիւղական շրջաններին (сельские округа), այնտեղ վտանգը նոյնչափ մեծ է, որչափ մեծ է այժմ մի քանի արդիւնաբերական շրջաններում: Մեր երկրի չորս հինգերորդը բռնւած է արդիւնաբերութեամբ և վաճառականութեամբ. հազիւ մի հինգերորդը—երկրագործութեամբ: Այս այն պայմաններից մէկն է, որ ես շարունակ աչքի առաջ ունիմ, երբ մտածում եմ այն վտանգների մասին, որոնց մեզ բերելու է ապագան: Փրփրանիայի ազգաբնակչութիւնը երկրագործ է, և դուք ունիք լուրջ հիմունք որոշ աշխարհայեացքի, որը այնքան էլ առաջ չի շարժուում և որը այնքան էլ հեշտ չէ վտանգի գափոխական բոցով: Մեր երկրում գործը այլ կերպ է զբոսւած: Մեր երկիրը տապալելը աւելի հեշտ է, քան աշխարհիս որիէ այլ երկիր, և եթէ նա սկսի երերալ, ապա վերը յիշւած պատճառներով այստեղ անկումը (կրախը) կը լինի աւելի ուժեղ, քան ուրիշ երկրներում»:

Ընթերցողը տեսնում է այստեղից, որ Լյույդ-Ջորջը ոչ միայն շատ խելօք մարդ է, այլև շատ բան է սովորել մարքսիստներից. մեղք չենք գործի, եթէ մենք էլ Լյույդ-Ջորջից սովորենք: Հետաքրքրական է նկատել նաև հետևեալ միջադէպը (էպիզոդը) վիճարանութեան միջից, որ տեղի է ունեցել Լյույդ-Ջորջի ճառից յետոյ:

«Վ. Վոլլես (Wallace).—Ես կուգեմայի հարցնել, թէ ինչպէս է նայում արեմիք-միսիստը արդիւնաբերական շրջանների արդիւնաբերական բանւորների վերաբերմամբ դարձ դրած իր քաղաքականութեան հետեանքների վրայ: Այդ բանւորներից շատերը ներկայումս լիբերալներ են և նրանցից մենք ստացել ենք այնքան մեծ օգնութիւն: Արեւօք այդ քաղաքականութեան հետեանքը այն չի լինի, որ բանւորական կուսակցութեան ուժերը սաստիկ կուժեղանան այն բանւորների շնորհիւ, որոնք ներկայումս մեր անկեղծ օգնականներն են»:

Արեմիք-միսիստ. — Ես միանգամայն այլ կարծիքի եմ: Այն փաստը, որ լիբերալները իրար հետ կուում են, անկասկած, հրում է յուսահատութիւնից շատ լիբերալների բանւոր կուսակցութեան կողմը, որտեղ դուք ունիք շատ ընդունակ մարդիկ, որոնք այժմ զբաղւած են կառավարութեան վարկաբեկումով: Անկասկած, հետեանքը լինում է այն, որ հասարակութիւնը տրամադրւում է յօգուտ բանւոր դասակարգի, հասարակական կարծիքը դառնում է ոչ թէ դէպի բանւորական կուսակցութիւնից դուրս կանգնած լիբերալները, այլ դէպի բանւորական կուսակցութիւնը. այդ են ցոյց տալիս մասնակի վերընտրութիւնները»:

Անցողակի ասենք, որ այս գաղափարները ցոյց են տալիս, թէ ինչպէս բուրժուազիայի խելօք մարդիկ կաշկանդւել են և չեն կարող անուղղելի յիմարութիւններ չանել: Սրա վրայ էլ բուրժուազիան պէտք է կործանւի: Իսկ մեր մարդիկ կարող են նոյն իսկ յիմարութիւններ անել (ճիշտ է, պայմանով՝ որ այդ յիմարութիւնները շատ մեծ չլինին և որ իր ժամանակին նրանք կուզէին) և այնուամենայնիւ վերջ ի վերջոյ յաղթող դուրս գալ: Միւս քաղաքական գոյումենտը—«ճախ» կոմմունիստական ընկ. Միլլիա Պանկիսթատի հետեալ գաղափարներն են.

«...Ընկ. Ինկայինը (Բրիտանական Սոցիալիստական Կուսակցութեան քարտուղարը) բանւորական կուսակցութիւնն անւանում է «բանւոր դասակարգի շարժման գլխաւոր կազմակերպութիւն»: Բրիտանական Սոցիալիստական Կուսակցութեան մի այլ ընկեր Երրորդ Ինտերնացիոնալի կոնֆերենցիային աւելի ցայտուն կերպով արտայայտեց Բրիտանական Սոցիալիստական Կուսակցութեան այդ կարծիքը: Նա ասաց. «Մենք բանւոր կուսակցութեան վրայ նայում ենք որպէս կազմակերպւած բանւորական դասակարգ»:

«Մենք Բանւոր Կուսակցութեան մասին այլ կարծիքի ենք: Բանւոր Կուսակցութիւնը թւով շատ մեծ է, թէև նրա անդամները ըստ մեծի մասին անգործունեայ և քնած մարդիկ են: Դրանք այն բանւորներն ու բանւորուհիներն են, որոնք մտել են տրեղ-ունիոն նրա համար, որ գործաւանդւում նրանց հետ աշխատող ընկերները տրեղ-ունիոնիստներ են և մէկ էլ, որ նրանք ուզում են ստանալ նպաստ»:

«Բայց մենք ընդունում ենք, որ Բանուորական Կուսակցութեան բազմամասնութիւնը առաջ է եկել նաեւ այն փաստի շնորհիւ, որ նա ծնունդ է մտքի մի շկոյալի, որի սահմաններէն այն կողմը Բրիտանական բանուոր դասակարգերի մեծամասնութիւնը դեռ չէ դնացել, թէ և մեծ փոփոխութիւններ են պատրաստուած ժողովրդի ուղեղի մէջ, ժողովրդի՝ որ շուտով կ'փոխի այս դրութիւնը...

«Բրիտանական Բանուորական Կուսակցութիւնը, այլ երկրներէ սոցիալ-պատրիոտիկ կազմակերպութիւններէ նման, անխուսափելի կերպով հասարակութեան բնական զարգացման ընթացքում իշխանութեան գլուխ կանցնի: Կոմմունիստների գործն է կառուցել այն ուժերը, որոնք տապալելու են սոցիալ-պատրիոտներին և մենք մեր երկրում ոչ պէտք է ուշացնենք և ոչ էլ տատանենք այդ գործունէութիւնը:

«Չպէտք է ջլատենք մեր եռանդը, աւելացնելով Բանուորական Կուսակցութեան ոյժը: Անխուսափելի է նրա իշխանութեան անցնելը: Մենք պէտք է կենտրոնացնենք մեր ոյժերը ստեղծելու համար կոմմունիստական շարժում, որը կը յաղթի նրան: Բանուորական Կուսակցութիւնը շուտով կը կազմի կառավարութիւն. յեղափոխական օպարացիան պէտք է պատրաստ լինի՝ որպէսզի յարձակի նրա վրայ»:

Այսպէս ուրեմն, լիբերալ բուրժուազիան հրաժարուած է դարերով սրբագործւած, շահագործողների համար շատ ձեռնտու պատմական փոքձիւց—«երկու Կուսակցութիւնների» (շահագործողների) սիստեմից, գտնելով անհրաժեշտ նրանց միացումը Բանուորական Կուսակցութեան դէմ կուելու համար: Լիբերալների մի մասը, ինչպէս խեղդուող նաւի մկներ, անցնում են Բանուորական Կուսակցութեան: Չախ կոմմունիստները գտնում են, որ իշխանութեան Բանուորական Կուսակցութեան անցնելը անխուսափելի է և գտնում են, որ բանուորութեան մեծամասնութիւնը ներկայումս նրանց կողմն է: Նրանք այստեղից անում են տարօրինակ եզրակացութիւն, որ ընկ. Սիլվիա Պանկիւրստը այսպէս է ձևակերպում՝

«Կոմմունիստական Կուսակցութիւնը չպէտք է կզմպրոմիսներ անի. նա իր ուսմունքը պէտք է պահպանի մաքուր, իր անկախութիւնը րեֆորմիզմից անրիժ. նրա

միասիան է՝—առաջ գնալով, առանց կանգ առնելու և առանց իր ճանապարհը ծոկու, գնալ ուղիղ գէպի կոմմունիստական յեղափոխութիւն»:

Ընդհակառակը, այն հանգամանքը՝ որ Անգլիայի բանուորութեան մեծամասնութիւնը դեռևս գտնում է անգլիական կերենսկիների և Շէյդեմանների յետեից, որ նա դեռ ևս չի կատարել այն փորձը, որպիսի փորձ կատարեցին Ռուսաստանն ու Գերմանիան, բանուորներին մասսայօրէն կոմմունիզմի գրաւելու համար—այստեղից անկասկածելիօրէն հետևում է, որ անգլիական կոմմունիստները պէտք է մասնակցեն պարլամենտարիզմին, պէտք է պարլամենտի ներսից օգնեն բանուորական մասսային գործով տեսնելու Հէնդէրսոնների և Միտլդէնների կառավարութեան արդիւնքները, պէտք է օգնեն Հէնդէրսոններին և Միտլդէններին յաղթել Լոյդ Զորլին, Չերչիլին միասին:

Ուրիշ կերպ վարել կը նշանակի դժարացնել յեղափոխութեան գործը, որովհետև առանց բանուոր դասակարգի մեծամասնութեան հայեացքների փոփոխութեան՝ յեղափոխութիւնը անկարելի է, իսկ այդ փոփոխութիւնը ստեղծում է մասսաների քաղաքական փորձով, և ոչ թէ միայն սոսկ պրոպագանդայով: «Առաջ առանց կոմպրոմիսների, առանց շեղելու ճանապարհը», եթէ այդ ստում է բանուորների ակնյայտի փորձամասնութիւնը, որը դիտէ (կամ յամենայն դէպս պէտք է դիտենայ), որ եթէ կարճ ժամանակից, երբ Հէնդէրսոնը և Միտլդէնը յաղթեն Լոյդ-Զորլին և Չերչիլին, մեծամասնութիւնը կը հրապարակի իր ղեկավարների մէջ և կանցնի կոմմունիզմի պաշտպանութեան (կամ յամենայն դէպս չէզոք կը մնայ և ըստ մեծ մասին համակրական չէզոքութիւն կը պահի կոմմունիստների վերաբերմամբ),—ապա այդպիսի լողունգը ակնյայտիօրէն սխալ է: Այս միեւնոյն է, թէ 10,000 զինուոր յարձակեն 50,000 թշնամու վրայ կուելու՝ երբ անհրաժեշտ է «կանգ առնել», «շեղել ճանապարհը», նոյնիսկ «կոմպրոմիս» կապել, մինչև վրայ հասնեն սպասուող 100,000 օգնութիւնը, որը միանգամից չի կարող հասնել: Այդ ինտելիգենտական երեխայութիւն է, և ոչ թէ յեղափոխական դասակարգի լուրջ տակտիկա:

Յեղափոխութեան հիմնական օրէնք է, որ հաստատուած է բոլոր յեղափոխութիւնների կողմից, մասնաւորապէս XX դարի

սուսական երեք յեղափոխութիւններէց, թէ յեղափոխութեան համար բաւական է, որ շահագործող և ճնշած մասսաները զիտակցեն հին ձեռով ապրելու անկարելիութիւնը և փոփոխութիւններ պահանջեն: Յեղափոխութեան համար անհրաժեշտ է, որ շահագործողները չկարողանան տարել և կառավարել հին ձեռով: Միայն այն ժամանակ, երբ «ստորին խաւերը» չեն տղում հինը և երբ «վերին խաւերը» չեն կարող հին ձեռով, — միայն այդ ժամանակ յեղափոխութիւնը կարող է յաղթել: Ուրիշ կերպ այս ճշմարտութիւնը արտայայտում է հետևալ խօսքով: — յեղափոխութիւնը անկարելի է առանց համագլխին (և շահագործողների, և շահագործաւորների շահերը շօշափող) ճգնաժամի: Կնշանակէ, յեղափոխութեան համար անհրաժեշտ է՝ նախ և առաջ՝ ձգտել, որ բանւորների մեծամասնութիւնը (կամ յամենայն դէպս գիտակից, մտածող, քաղաքականապէս ակտիւ բանւորների մեծամասնութիւնը) կատարելապէս ըմբռնի յեղաշրջման անհրաժեշտութիւնը և պատրաստ լինի մեռնել նրա համար. երկրորդ՝ — որ զիկազար զասակարդերը ապրեն կառավարչական կրիզիս, որը հարկադրում է հետաքրքրել քաղաքականութեամբ նոյնիսկ ամենաչափաւոր մասսաները (ամեն մի իսկական յեղափոխութեան նշաններն են՝ արագ տասնապատկումը կամ նոյնիսկ հարիւրապատկումը քաղաքական կուլի ընդունակ, աշխատատեղական ճնշւած, մինչև այժմ անտարբեր մասսաների ներկայացուցիչների), — թուլացնում է կառավարութիւնը և յեղափոխականների համար հնարաւոր դարձնում նրա արագ տապալումը:

Անգլիայում, ինչպէս ի միջի այլոց երևում է հենց Լյուդ-Ջորջի ճառից, պարզապէս աճում են պրոլետարական յեղափոխութեան երկու պայմաններն: Իսկ «ձախ» կոմմունիստների սխալները շատ երկիւղալի են ներկայումս հենց այն պատճառով, որ մի քանի յեղափոխականների մօտ նկատում է անբաւարար գիտակից, անբաւարար հաշուով վերաբերմունք այս պայմաններից իւրաքանչիւրին: Եթէ մենք յեղափոխական խմբակ չենք, այլ յեղափոխական դասակարգի կուսակցութիւն, եթէ մենք ուզում ենք մեր յիտեից տանել մասսաներ (իսկ առանց այդ մենք դատարկ պոռտուխանների ենք նմանում), ապա պէտք է, նախ և առաջ օգնենք Հենդերսոնին կամ Մուուդենին տապալել Լյուդ-Ջորջին և Ջերշիլին (աւելի ճիշտ՝ — ստիպել առա-

ջիններին յաղթել վերջիններին, որովհետև առաջինները վախում են խաւաց յալթութիւնից!): Երկրորդ՝ օգնել բանւոր դասակարգի մեծամասնութեան փորձով համոզելու մեր իրաւացիութեան մէջ, այսինքն՝ համոզելու Հենդերսոնների և Մուուդենների կատարեալ տնայնաքութեան, նրանց ժանր-բուժական և դաւաճան բնութեան, նրանց անանկութեան անխուսափելիութեան մէջ. երրորդ՝ — մօտեցնել մոմենտը, երբ Հենդերսոնից հիասթափւելու հողի վրայ բանւորների մեծամասնութիւնը կարող է յաջողութեան լուրջ շանսերով տապալել Հենդերսոնների կառավարութիւնը, որը էլ աւելի պուլի կորցրած պէտք է խաւթի, եթէ նոյնիսկ խելօք ու լուրջ, ոչ թէ մանր-բուրժուական՝ այլ խոշոր-բուրժուական Լյուդ-Ջորջը կատարեալ շարաժութիւն է ցոյց տալիս և ուժասպառ է անում իրան (և ամբողջ բուրժուազիային) աւելի ու աւելի, երէկ իր «տարածայնութիւններով» Ջերշիլի հետ, այսօր իր «տարածայնութիւններով» Ասքրիտի հետ:

Առանց աւելի կանխիկ: Անգլիական կոմմունիստները պարտաւոր են, իմ կարծիքով, միացնել իրենց բոլոր չորս (բոլորն էլ թոյլ, մի քանիսը չափազանց թոյլ) կուսակցութիւններն ու խմբակցութիւնները մի կոմմունիստական կուսակցութեան մէջ՝ երրորդ Իստերնացիոնալի սկզբունքների հիման վրայ և պարլամենտին մասնակցելու պարտադրութեամբ: Կոմմունիստական կուսակցութիւնը առաջարկում է Հենդերսոններին և Մուուդեններին «կոմպրոմիս», բնարական համաձայնութիւն, այն է՝ Լյուդ-Ջորջի և պահպանողականների միութեան դէմ, բաժանում ենք պարլամենտի տեղերը բանւորական կուսակցութեան և կոմմունիստների ստացած ձայների համաձայն (ոչ թէ ընտրութիւններին, այլ առանձին քէկարկութեամբ), պահպանում ենք կատարեալ ազատութիւն ազիտացիայի, պրոպագանդայի, քաղաքական գործունէութեան: Առանց այս վերջին պայմանի, ի հարկէ, բոլոր համաձայնելի չի կարելի, որովհետև մեր արածը դաւաճանութիւն կը լինէր: Հենդերսոններին և Մուուդեններին մերկացնելու կատարեալ ազատութեան վրայ անգլիական կոմմունիստները նոյնչափ բացարձակ պէտք է պնդեն, ինչպէս պնդում էին (տասնհինգ տարի, 1903—1917) և պնդեցին ուսու բողջնիկները ուսական Հենդերսոնների և Մուուդենների, այսինքն՝ մենշեիկների նկատմամբ:

եթէ Հենդերսոնները և Մնուզեկները այդ պայմաններով կրնա՞նք բխել, մենք կը շահենք, որովհետեւ մեզ համար կարեւորը պարլամենտի անդամների թիւը է, — մենք դրա յետեից չենք ընկնում, մենք այդ կէտում զիջող կըլինենք (իսկ Հենդերսոնները և նրանց բարեկամները — կամ նրանց նոր պարտնները — լիբերալները, որոնք յարել են Անկախ Բանուորական Կուսակցութեան այդ բանի յետեից ամենից շատ են ընկնում)։ — Մենք կը շահենք, որովհետեւ կը մղենք մեր ազիտացիան մասսաների մէջ այն մոմենտին, երբ նրանց «գրգռել է» ինքի Լոյդ-Ջորջը և հոգնենք ոչ միայն բանուորական Կուսակցութեան, այլև մասսաներին շուտ կազմելու իր կառավարութիւնը, շուտով հասկանալ մեր ամբողջ կոմմունիստական պրոպագանդան, որ մենք պիտի վարենք Հենդերսոնների գէմ ատանց որեւէ կրճատումների, ատանց որեւէ լուծակն։

Եթէ Հենդերսոնները և Մնուզեկները ժխտեն բոլոր այդ պայմաններով, մենք էլ աւելի կը շահենք։ Որովհետեւ միանգամից ցոյց տւինք մասսաներին (նկատեցէք, որ նոյնիսկ կատարելապէս օպորտունիստ անկախ բանուորական Կուսակցութեան ներսում մասսան թորհուրդների կողմնակից է), որ Հենդերսոնների համար դերադասելի է իրանց կապիտալիստներին բարեկամ լինելը՝ քան բոլոր բանուորների իրար հետ միանալը։

Մենք միանգամ շահեցինք մասսայի համակրանքը, որը՝ մանաւանդ Լոյդ-Ջորջի փայլուն, գերազանցօրէն ճիշտ, գերազանցօրէն օգտակար (կոմմունիզմի համար) բացատրութիւններից յետոյ՝ — կը համակրի բոլոր բանուորների միանալուն ընդդէմ Լոյդ-Ջորջի ու պահպանողականների դաշնակցութեան։ Մենք միանգամից շահեցինք, որովհետեւ մասսաներին ցոյց տւինք, որ Հենդերսոններն ու Մնուզեկները վախկնում են յաղթել Լոյդ-Ջորջին, վախկնում են միայնակ իշխանութեան գլուխ անցնելուց, ձգտում են գաղսագողի Լոյդ-Ջորջի աջակցութիւնն ստանալ, մի մարդու՝ որը բացարձակ, օր-ցերեկով ձեռք է մեկնում պահպանողականներին Բանուորական Կուսակցութեան դէմ։

Պէտք է նկատել, որ մեզ մօտ Ռուսաստանում 27 — [1 — 1917 թւի (հին տօմարով) յեղափոխութիւնից յետոյ բոլշեւիկների պրոպագանդան մենշեւիկների և էսէրների դէմ (այսինքն՝ ռուսական Հենդերսոնների և Մնուզեկների դէմ) շահեց

հենց այդպիսի պարագաների շնորհիւ։ Մենք ասում էինք մենշեւիկներին և էսէրներին — վերցրէք ամբողջ իշխանութիւնը ատանց բուրժուազիայի, որովհետեւ դուք թորհուրդներում ունիք մեծամասնութիւն (թորհուրդների Առաջին Համաժողովում 1917 յունիսին բոլշեւիկներն ունէին ձայների ընդամենը 13 տոկոսը)։ Բայց ռուսական Հենդերսոնները և Մնուզեկները վախում էին ատանց բուրժուազիայի վերցնել իշխանութիւնը, և երբ բուրժուազիան ձգձգում էր հիմնադիր ժողովի ընտրութիւնները, շատ լաւ պիտե՞նալով, որ նա կը տայ մեծամասնութիւնը էսէրներին *) և մենշեւիկներին (թէ մէկը և թէ միւսը գնում էին սերտ քաղաքական բոլի գրօշի տակ, և ներկայացնում էին դործով մի մանր բուրժուական դեմոկրատիա), ապա էսէրները և մենշեւիկները անզօր էին ետանդուն և մինչև վերջը կու՛նեւ այդ ձգձգումների դէմ։

Հենդերսոնների և Մնուզեկների կոմմունիստների հետ բոլորից հրաժարելու դէպքում, կոմմունիստները միանգամից կը շահէին մասսաների համակրանքը և կը վարկաբեկէին Հենդերսոններին և Մնուզեկներին. իսկ եթէ մենք դրա փոխարէն կորցնենք մի քանի պարլամենտական տեղ — այդ մեզ համար նշանակութիւն չունի։ Մենք կը գնէինք չնչին թւով մեր թեկնածուներին միանգամայն փտահալի շրջաններում, այսինքն որտեղ մեր թեկնածուն չի նպաստի լիբերալի թեկնածութեանը ընդդէմ աշխատաւորականի — Լաբուրիստի (Բանուորական Կուսակցութեան անգամի)։ Մենք կը մղէինք ընտրական պայքար կոմմունիզմի օգտին, տարածելով թերթիկներ և առջարկելով այն բոլոր շրջաններում, ուր չկան մեր թեկնածուները՝ բեռնակի յօգուտ Լաբուրիստի բնդդիմ բուրժուայի։ Սխալում են ընկ. ընկ. Սիլվիա Պանկիստսը և Գալլակերը, եթէ դրա մէջ տեսնում են կոմմունիզմի դաւաճանութիւն կամ հրաժարումն սոցիալ-դաւա-

*) 1917 թւի նոյեմբերին, հիմնադիր ժողովի ընտրութիւնները Ռուսաստանում, ընդգրկում էին աւելի քան 35 միլիոն ընտրող, — սրանց ձայների 25 տոկոսը ստացան բոլշեւիկները, 13 տոկոսը հողատէրերը և բուրժուական զանազան կուսակցութիւնները, մանր - բուրժուական դեմոկրատիան, այսինքն էսէրները և մենշեւիկները իրանց մի քանի բարեկամ խմբակցութիւնների հետ միասին ստացան 62 տոկոս։

ճանները դէմ կուելուց: Ընդհակառակը, կոմմունիստական յեղափոխութեան դործը անշուշտ այդպիսով կը շահի:

Անգլիական կոմմունիստներին շատ յաճախ դժար է լինում այժմ նոյնիսկ մօտենալ մասսաներին, նոյնիսկ ստիպել լսել իրանց: Եթէ ես դուրս եմ գալիս՝ որպէս կոմմունիստ եւ յայտարարում եմ թէ հրաւիրում եմ ձայն տալ Հենդերսոնին ընդդէմ Լեյք-Չորջի, հաւանականաբար ինձ կը լսեն: Եւ ես կը կարողանամ ժողովրդական լեզուով քացատրել ոչ միայն թէ ինչու Սորհրդերը պարլամենտից լաւ են եւ պրոլետարիատի դիկտատուրան դերազասելի է Չերչիլի դիկտատուրայից (բուրժուական «դեմոկրատիայի» քողով ծածկուած), այլեւ այն՝ որ ես կը ցանկայի իմ քէտրիկութեամբ պաշտպանել Հենդերսոնին ճիշտ այնպէս, ինչպէս պարանը պահում է կախածին: Հենդերսոնների իրանց սեփական իշխանութեան հասնելը նոյնպէս կապացուցի իմ իրաւացիութիւնը, նոյնպէս կը գրաւի իմ կողմը մասսաներին, նոյնպէս կարագացնի Հենդերսոնների եւ Մնուղեհների քաղաքական մահը, ինչպէս որ այդ պատահեց նրանց համախոհների հետ Ռուսաստանում եւ Գերմանիայում:

Եւ եթէ ինձ առարկեն՝ դա շատ «ճարպիկ» եւ բարդ տակաւիկ է, անհասկանալի մասսաներին, նա մեր ուժերը ջլատող է, մաս-մաս անող, Սորհրդային յեղափոխութեան կենտրոնացնելուն վնասող եւ սոյն, տպաւ ես կը պատասխանեմ «ճարերին» — ձեր դիկտիրենթութիւնը մասսաների վրայ մի գցէք: Անշուշտ Ռուսաստանում մասսաները աւելի քիչ կուլտուրական են, քան Անգլիայում: Սակայն մասսաները հասկացան բոլշիւկներին, եւ բոլշիւկներին չխանգարեց՝ այլ օգնեց այն հանգամանքը, որ նրանք Սորհրդային յեղափոխութեան նախօրեակին, 1917 թուի սեպտեմբերին, կազմում էին իրանց թեկնածուների ցուցակը բուրժուական պարլամենտի (հիմնադիր ժողովի) համար, իսկ Սորհրդային յեղափոխութեան հետեւեալ օրը, 1917 թուի նոյեմբերին, ընտրում էին այդ նոյն հիմնադիր ժողովի համար, որը 1918 թուի յունւարի 5-ին ցրեց նրանց կողմից:

Ես չեմ կարող այստեղ կանգ առնել անգլիական կոմմունիստների երկրորդ տարածայնութեան վրայ, որ կայանում է նրանում, թէ արդեօք միանալ Բանտրական Կուսակցութեան հետ թէ ոչ: Ես այդ առթիւ շատ քիչ նիւթ ունեմ ձեռքի տակ,

այդ խնդիրը առանձնապէս բարդ է, ի նկատի առնելով «Բրիտանական Բանտրական Կուսակցութեան» չափազանց ինքնօրինակութիւն, որը միանգամայն նման չի Եւրոպայի ցամաքի քաղաքական կուսակցութիւններին նոյնիսկ իր կազմութեամբ:

Նախ եւ առաջ անկասկած է, որ այդ խնդրում ես անխուսափելիօրէն սխալի մէջ կընկնի նա, ով կը մտածի յեղափոխական պրոլետարիատի տակտիկան բղխեցնել՝ օրինակ՝ այսպիսի սկզբունքներից:

«Կոմմունիստական կուսակցութիւնը պարտաւոր է պահել իր դիկտիրենտ մաքրութեամբ եւ իր անկախութիւնը բեֆորմիզմից անաղարտ. նրա կոչումն է՝—գնալ առաջ, չկանգնել եւ չթեքել ճանապարհից, գնալ ուղիղ ճանապարհով դէպի կոմմունիստական յեղափոխութիւն»:

Որովհետեւ նման սկզբունքները միայն կրկնում են Փրանսիական կոմմունար-բլանքիստների սխալը, որոնք 1874 թուականին յայտարարեցին ամեն կոմպրոմիսների եւ ամեն միջանկեալ կայարանների «մերժումը»:

Եւրոպայի՝—անկասկած է, որ խնդիրը այստեղ եւս, ինչպէս միշտ, կայանում է նրանում, որ գիտենալ կոմմունիզմի ընդհանուր եւ հիմնական սկզբունքները կիրարկել կուսակցութիւնների եւ դասակարգերի այն առանձնայատուկ յարաբերութիւններին, կոմմունիզմի օրինկտիւ դարգացման այն առանձնայատկութեան մէջ, որը յատուկ է իւրաքանչիւր առանձին երկրին եւ որը պէտք է գիտենալ ուսումնասիրել, գտնել, գուշակել:

Սակայն այդ մասին պէտք է խօսել ոչ միայն անգլիական կոմմունիզմի առթիւ, այլ բոլոր կապիտալիստական երկրներում կոմմունիզմի դարգացման վերաբերող ընդհանուր կղրակացութիւնների հետ շարկապաւած:

Մենք անցնում ենք հենց այդ նիւթին:

X

Մի փանի եղբայրացուքիւններ

1905 թվականի Ռուսական բուրժուական յեղափոխութիւնը մերկացրեց համաշխարհային պատմութեան մի չափազանց օրիգինալ թերթաձևը. առաջին անգամ աշխարհիս վրայ կապիտալիստական ամենայնատանաջ երկրներից մէկում գործադուլային շարժումն ընդունեց մի շտեմնաձև ծաւալ և ոյժ: 1905 թվի միայն առաջին մեկ ամսուայ ընթացքում գործադուլաւորների թիւը տասն անգամ գերազանց անցած ասանամեակի (1895—1904) գործադուլների միջին տարեկան թիւը, իսկ 1905 թվի յունւարից մինչև հոկտեմբերը գործադուլները աճում էին անընդհատ և խոշոր չափերով: Մի շարք միանգամայն անսովորական պայմանների ազդեցութեան շնորհիւ, յետաձգեց Ռուսաստանը առաջինը ցոյց տանց աշխարհին ոչ միայն գործադուլաձև (стачкообразный) քննումը ճնշւած մասսաների ինքնագործունէութեան յեղափոխութեան ժամանակ (այդ եղել է մեծ յեղափոխութիւնների ընթացքում), այլև պրոլետարիատի նշանակութիւնը (որ շատ աւելի մեծ է քան նրա թիւը ազգաբնակչութեան մէջ) տնտեսական և քաղաքական գործադուլի միացումը, վերջինս վերածումը զինւած սպստամբութեան, կապիտալիզմի ճնշւած դասակարգերի մասնայական կռիւ և մասնայական կազմակերպութիւնների նոր ձևի—Պորնուրդների ծնունդը:

1917 թվականի Փետրւարեան և Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնները Պորնուրդները հասցրին իրանց քաղաքական զարգացմանը պետական մասշտաբով, ապա նրանց յաղթանակին պրոլետարական, սոցիալիստական յեղաշրջման մէջ: Եւ աւելի շատ քան երկու տարւայ ընթացքում պարզեց Պորնուրդների միջազգային բնութորութիւնը, կռիւ այդ ձևի կազմակերպութեան

տարածումը համաշխարհային բանւորական շարժման վրայ: Պորնուրդների պատմական կոչումը լինել բուրժուական պարլամենտարիզմի, ընդհանրապէս բուրժուական դեմոկրատիզմի գերեզմանափորը, ժառանգը, յաջորդը:

Այդ գիւտ քիչ է: Բանւորական շարժման պատմութիւնը ցոյց է տալիս այժմ, որ բոլոր երկրներում նրան վիճակւած է ապրել ծնող, աճող, դէպի կոմունիզմի յաղթանակը տանող կռիւը հախճաւած իր (ամեն մի երկրում) «մենշեիզմի» գէժ, այսինքն՝ օպորտունիզմի և սոցիալ-շովինիզմի գէժ, երկրորդ՝ որպէս այսպէս ասած յաւելում—«ձախ» կոմունիզմի գէժ: Առաջին պայքարը տարածեց բոլոր երկրներում, —տոնաց, բռտ երեւոյթին, որեւէ բացառութեան, —որպէս կռիւ երկրորդ (այժմ, փաստօրէն արդէն ջախջախւած) և երրորդ Ինտերնացիոնալի միջև: Երկրորդ պայքարը նկատւում է և Գերմանիայում, և Անգլիայում, և Իտալիայում, և Ամերիկայում (գոնէ «Աշխարհիս արդիւնաբերութեան բանւորների» և անարխո-սինդիկալիստական հոսանքների որոշ մասը պնդում է ձախ կոմունիզմի սխալների հոսանքների որոշ մասը պնդում է ձախ կոմունիզմի սխալների հետ միասին) և Ֆրանսիայում (հախկին սինդիկալիստ-չուժի հետ միասին) և Ֆրանսիայում (հախկին սինդիկալիստ-չուժի հետ միասին), այսինքն, անկասկած ոչ միայն ինտերնացիոնալիստական, այլև համաշխարհային մասշտաբով:

Սակայն ամենուրեք անցնելով ըստ էութեան՝ միևնոյն նախադատութեան դպրոցը բուրժուազիայի տապալման համար, իւրաքանչիւր երկրի բանւորական շարժում իրեն յատուկ ձևով է կատարում այդ դարգացումը: Միևնոյն ժամանակ խոշոր, առաջաւոր կապիտալիստական երկրները գնում են այդ ճանապարհով ռաւ աւելի աւագ՝ քան բոլշեիզմը, որը՝ որպէս կազմակերպ քաղաքական հոսանք՝ ստացել է պատմութիւնից տասն և հինգամեայ ժամանակամիջոց իր յաղթութեան կազմակերպման համար: Երրորդ Ինտերնացիոնալը միայն մի տարւայ մէջ արդէն վճռական յաղթանակ տարաւ՝ ջախջախելով երկրորդ, գեղին, սոցիալ-շովինիստական Ինտերնացիոնալը, որը միայն մի քանի ամիս առաջ շատ աւելի ուժեղ էր երրորդ Ինտերնացիոնալից, և թուում էր հաստատ և ուժեղ, վայելում էր համաշխարհային

բութութեան իր անհատականութեան—ուղղակի և անուղղակի, նիւթական (միմիաբանական տեղեր, անցագրեր, մասուլ) և զաղափարական օգնութիւն:

Ամբողջ խնդիրը այժմ նրանումն է, որ իւրաքանչիւր երկրի կոմմունիստները միանգամայն զիտակցաբար հաշիւ առնեն ինչպէս օպորտունիզմի և «ձախ» դեկտրինեօրութեան դէմ պայքարի հիմնական սկզբունքային խնդիրները, նոյնպէս և կոնկրետ առանձնապատկերները, որ ընդունում է և պէտք է ընդունի այդ կռիւի իւրաքանչիւր առանձին երկրում. համաձայն նրա էկոնոմիկայի քաղաքականութեան, կուլտուրայի, նրա ազգային կազմի (Իրանդիա և այլն), նրա գաղութներին, նրա կրօնական շարժման և այլն, և այլն առանձնապատուկ գծերի: Ամենուրեք զգացում է, լայնացում և աճում անբաւականութիւնը երկրորդ Խոտերնացիոնալի դէմ թէ՛ նրա օպորտունիզմի պատճառով և թէ՛ նրա անկարողութեան և անզիտութեան համար, որ նա չի կարողանում ստեղծել իսկապէս կենտրոնացած, իսկապէս զեկաւար կենտրոն, ընդունակ յեղափոխական պրոլետարիատի միջազգային տակտիկան զեկաւարելու յօգուտ Համաշխարհային Խորհրդային Հանրապետութեան կուրի: Անհրաժեշտ է տալ մեզ պարզ հաշիւ այն մասին, որ այդպիսի զեկաւար կենտրոն ոչ մի կերպ չի կարելի հիմնել կուրի տակտիկական կանոնների շարունակացիայի, մեքենայական ուղղումներին, նոյնացման վրայ: Քանի դեռ գոյութիւն ունին ազգային և պետական տարբերութիւններ ժողովրդներին և երկրներին մէջ, իսկ այդ տարբերութիւնները զեկաւար և շատ երկար ժամանակ կրկնան նոյնիսկ պրոլետարիատի զիկտատուրայի համաշխարհային մարշալարով իրականանալուց յետոյ, — կոմմունիստական բանւորական շարժման ինտերնացիոնալ տակտիկայի միութիւնը բոլոր երկրներում պահանջում է ազգային տարբերութիւնների ոչ թէ՛ ոչնչացումը (դա — դատարկ ցնորք է ներկայ ժամանակի համար), այլ կոմմունիզմի հիմնական սկզբունքների (Խորհրդային իշխանութեան և պրոլետարիատի զիկտատուրայի) այնպիսի կիրառում, որը նիւթ կերպով կերպարանաւորուէր այդ սկզբունքները մասնաւոր դէպքում, ճիշտ յարմարեցնէր ու կիրառէր նրանց սկզբունքները ազգային և ազգային-պետական տարբերութիւններին: Ուսումնասիրել, քննել, գտնել, գուշակել, քմբոնել ազգային — առանձնապատուկը, ազգային — սպեցիֆիկը

իւրաքանչիւր երկրի կոնկրետ լուծումների ժամանակ միեւնոյն ինտերնացիոնալ խնդրի լուծման համար, յաղթելու բանւորական շարժման ներսում օպորտունիզմը և ձախ դեկտրինեօրութիւնը, տապալելու բութութեան, հաստատելու Խորհ. հանրապետութիւնը և պրոլետարիական զիկտատուրան, — ահա թէ ինչումն է կայանում բոլոր առաջաւոր (և այն էլ ոչ միայն առաջաւոր) երկրներում ապրող պատմական մոմենտի գլխաւոր խնդիրը: Գլխաւորը — բնաւ ոչ բոլորը, այլ միայն գլխաւորը — արդէն տրւած է բանւոր դատակարարի գրաւումով, նրա Խորհրդային իշխանութեան կողմն անցնելով ընդդէմ պարլամենտարիզմի, պրոլետարիատի զիկտատուրայի կողմը՝ ընդդէմ բութութեան, զեկաւարաւորալի: Այժմ հարկաւոր է բոլոր ոյթերը, բոլոր ուշադրութիւնը կենտրոնացնել նեխեւալ քայլի վրայ, որը թւում է — որոշ տեսակետից իսկապէս ներկայանում է — պակաս հիմնական, բայց ուր իսկապէս շատ աւելի մօտ է խնդրի գործնական լուծմանը, այսինքն՝ պրոլետարական յեղափոխութեան անցնելու դէմ մօտեւորաւ ձիւ որոնման:

Պրոլետարական աւանգարդը դադարեցնում է աւանգարդի է: Այս գլխաւորն է: Առանց այդ անկարելի է անել յաղթութեան նոյնիսկ առաջին քայլը: Բայց այստեղից մինչև յաղթութիւնը բաւական մեծ տարածութիւն կայ: Միայն աւանգարդով չի կարելի յաղթել: Վճռական կուրի սկսել միայն աւանգարդով — երբ ամբողջ դատակարարը, երբ լայն մասսաներ կամ ուղղակի չեն պաշտպանում աւանգարդին, կամ յամենայն դէպս՝ համակրական չէզոքութիւն են պահում նրա վերաբերմամբ և անընդունակ են պաշտպանելու նրա թշնամիներին, — կը լինէր ոչ միայն յիմարութիւն, այլև ուղղակի ոճիր: Իսկ որպէսզի իսկապէս ամբողջ դատակարարը, որպէսզի կապիտալիզմը ճնշւած աշխատաւոր մասսաների լայն խաւերը իսկապէս տալից ճնշւած աշխատաւոր մասսաների լայն խաւերը իսկապէս աչգալիսի դրութեան համեն, դրա համար բաւական չեն ազիտացիան, սոսկ պրոպագանդան: Դրա համար հարկաւոր է այդ մասսաների սեփական փորձը: Այս է բոլոր մեծ յեղափոխութիւնների հիմնական օրէնքը, որ զարմանալի ցայտունութեամբ և ուժով հաստատուած է ոչ միայն Ռուսաստանի, այլև Գերմանիայի փորձով: Ոչ միայն Ռուսաստանի անկուլտուրական, յաճախ անգրագէտ մասսաները, այլև Գերմանիայի կուլտուրայի բար-

ձրը, կատարելապէս գրագէտ մասսաներին անհրաժեշտ եղաւ իրանց սեփական կաշւի վրայ ճաշակել ներկորդ Խտերնացիոնալի ասպետների կառավարութեան ամբողջ անգործութիւնը, ամբողջ դժգոնութիւնը, ամբողջ անօգնականութիւնը բուրժուազիայի հանդէպ, ծայրայեղ բէկեցիոններն (Կարնիլովինը՝ Ռուսաստանում, Կապպ և Ընկ.՝ Փերմանիայում) զիկտատուրայի անխուսափելիութիւնը (իրեն միակ աշտերնատիւը պրոլետարիատի գիկտատուրայի հանդէպ), որպէսզի վճռական կերպով թեքել դէպի կոմմունիզմ։ Միջազգային բանւորական շարժման մէջ գիտակից աւանգարդի, — այսինքն կոմմունիստական կուսակցութիւնների, խմբակցութիւնների, հոսանքների, — հերթական խնդիրն է՝ գիտենալ մօտեցնել մասսաների լայն խաւերը (ըստ մեծի մասին ներկայումս դեռևս քնած, ապատիկ, բուսիւնական, կրաւորական, շարժանցած) այդ նոր դրութիւն կամ՝ աւելի ճիշտ՝ գիտենալ դեկամբրել ոչ միայն իր կուսակցութիւնը, այլև այդ մասսաները նոր դիրքերին մօտեցումի, անցնելու ընթացքում։ Եթէ առաջին պատմական խնդիրը (գրաւել պրոլետարիատի գիտակից աւանգարդը Խորհրդային իշխանութեան և բանւոր դասակարգի գիկտատուրայի կողմը) էէր կարելի լուծել առանց կատարեալ, գաղափարական ու քաղաքական յաղթութեան ընդդէմ օպորտունիզմի և սոցիալ-շովինիզմի, ապա երկրորդ խնդիրը, որ ներկայումս դառնում է հերթական (այն է՝ մօտեցնել մասսաներին նոր դիրքին, որը ընդունակ է ապահովելու աւանգարդի յաղթութիւնը յեղափոխութեան մէջ) է կարելի իրականացնել առանց ձախ դռնաբանութեան և նրա սխալների կատարեալ լիկւիդացիայի, առանց այդ սխալներից ազատելու։

Քանի խնդիրը վերաբերում էր (և որ չափով որ խնդիրը դեռ այսօր էլ վերաբերում է) պրոլետարիատի աւանգարդը կոմմունիզմին գրաւելուն, այդ չափով և մինչ այդ առաջին տեղն է բռնում պրոպագանդան։ Նոյնիսկ խմբակները՝ ունենալով խմբակցականութեան բոլոր պակասութիւնները՝ այստեղ կարող են օգտակար լինել և տալ որոշ արդիւնքներ։ Երբ խնդիրը վերաբերում է մասսաների պրաքտիկ գործողութեան, — եթէ կարելի է այսպէս արտայայտել — միլիոնաւոր բանակի դասաւորման մասին, աւած հասարակութեան բոլոր դասակարգային ոյժերի դասաւորման (վերջին եւ վնասկան կուլի համար) — այստեղ արդէն

պրոպագանդիստական սովորոյթներով, «մարուր» կոմմունիզմի ճշմարտութեան կրկնութեամբ միայն ոչինչ չես կարող անել։ Այստեղ պէտք է հաշիւ առնել ոչ թէ հազարները, — ինչպէս սովորաբար հաշուում է մասսաները չտեսած պրոպագանդիստ, մի փոքրիկ խմբակի անդամ աշտեղ — պէտք է հաշիւ առնել միլիոններ ու տասնեակ միլիոններ։ Այստեղ պէտք է հարց տալ ոչ միայն այն մասին, թէ համոզեցինք արդեօք յեղափոխական դասակարգի աւանգարդին, այլև այն մասին, թէ արդեօք բոլոր դասակարգերի պատմական շարժիչ ոյժերը, աւած հասարակութեան անպայման բոլոր դասակարգերը առանց բացառութեան այնպէս են դասաւորւած, որ վճռական ճակատամարտը լինի միանգամայն հասունացած, այնպէս՝ որ (1) մեղ հակառակ ոյժերը բաւական խառնւած լինեն, իրար թշնամի և բաւական թուլացած օյժից վեր կուտւում, — այնպէս՝ որ (2) բոլոր տատանուող, անկայուն, միջանկեալ տարրերը, այսինքն՝ մանր բուրժուազիան, մանր բուրժուական գեմոկրատիան՝ խոշոր բուրժուազիայից դատ՝ բաւականաչափ իրան ցոյց տալ ժողովրդի տոջ, բաւականաչափ խայտառակի իր գործնական անանկութեամբ, — այնպէս՝ որ (3) պրոլետարիատի մէջ սկսւի և ուժեղ կերպով բարձրանայ վճռական, անձուէր յեղափոխական գործողութիւնների մասսայական տրամադրութիւնը ընդդէմ բուրժուազիայի։ Ահա այդ ժամանակ յեղափոխութիւնը հասունացած է, ահա այդ ժամանակ ապահովւած է մեր յաղթանակը — եթէ ամեն պայման ճիշտ ենք հաշիւ առել և ճիշտ ընտրել մոմենտը։

Տարածայնութիւնները մի կողմից՝ Չերչիլի և Լոյդ-Ջորջի միջև, — այդ քաղաքական տիպերը կան բոլոր երկրներում, շատ չնչին ազգային տարբերութեամբ, — և միւր կողմից՝ Հենդերսոնների և Լոյդ-Ջորջի միջև — միանգամայն կարևոր չեն և շատ չնչին են մարուր, այսինքն՝ արտաքին, այսինքն՝ դեռ ևս պրակտիկ, մասսայական, քաղաքական գործողութեան համար չհասունացած կոմմունիզմի տեսակէտից։ Սակայն մասսաների պրակտիկ գործողութեան տեսակէտից այդ տարբերութիւնները չափազանց և շատ կարևոր են։ Նրանց հաշիւ առնելը, այդ «բարեկամներին» միջև անխուսափելի կոնֆլիկտների, (կոնֆլիկտներ՝ որոնք թուալացնում են և ուժասպառ ածում բոլոր «բարեկամներին» միասին վերցրած) կատարելապէս հասունանալու բոլորի ճիշտ որոշ-

ման մէջն է ամբողջ գործը կոմունիստի համար, կոմունիստի որը ցանկանում է լինել ոչ միայն գիտակից, համոզւած, գաղափարական պրոպագանդիստ, այլև մասսաների գործնական ղեկավարը յեղափոխութեան մէջ:

Կոմունիստի գաղափարներին անձուէր լինելով հանգերձ, պէտք է միացնել նաև ամեն անհրաժեշտ պրակտիկ կոմպրոմիսներ, համաձայնութիւններ, զիպագներ, նախաձեռն և նման բաներ, որպէսզի արագացնել Հենդերսոնների (երկրորդ Ինտերնացիոնալի հերոսների, եթէ չենք ուզում տնուններ տալ. մանր-բուրժուական գեմոկրատների ներկայացուցիչների, որոնք ինքն իրենց «սոցիալիստ» են կոչում) քաղաքական իշխանութեան իրականացումը և արագացնել նրանց անխուսափելի իրական սնանկացումը, որը կրթում է մասսաները հենց մեր ոգով, հենց կոմունիստի ուղղութեամբ արագացնել անխուսափելի շփումը, վէճերը, կոնֆլիկտները, կատարեալ պառակտումը Հենդերսոնների — Լեյդ-Չորջերի — Չերչիլների միջև (մենչեիկների և էսէրների, կադետների և մոնարխիստների մէջ, Շէյդեմանների — բուրժուազիայի — կապի կողմնակիցների և այլն) և ճիշտ ընտրել մոմենտը բոլոր «սուր» մասնաւոր սեփականութեան նեցուկների մաքսիմալ քայքայման, պրոլետարիատի վճռական առաջխաղացումով ջախջախել նրանց բոլորին և նաճել քաղաքական իշխանութիւնը:

Պատմութիւնն քնդհանրապէս, մասնաւորապէս յեղափոխութիւնների պատմութիւնը՝ միշտ հարուստ է բովանդակութեամբ, որ շատ աւելի բազմազան, բազմակողմանի, կենդանի ու «ճարպիկ» է՝ քան երեակայում են ամենալաւ կուսակցութիւնները՝ ամենաառաջաւոր դասակարգի ամենագիտակից աւանգարդը: Այդ հասկանալի է, որովհետև ամենալաւ աւանգարդները տասնեակ հազարի գիտակցութեան, կամքի, կրքի, երեակայութեան — արտայայտիչն են, իսկ յեղափոխութիւնը իրականացնում են, — մարդկային բոլոր ընդունակութիւնների առանձին բոնկման և յարածութեան մոմենտին, դասակարգային սուր կռիւից մտրակւած տասնեակ միլիոնների գիտակցութիւնը, կամքը, կիրքը, փանտազիան: Այստեղից բխում են երկու շատ կարեւոր գործնական եզրակացութիւն, — առաջինը՝ որ յեղափոխական դասակարգը իր խնդրի

իրականացման համար պէտք է գիտենալ տիրապետել հասարակական կեանքի բոլոր — առանց ամենափոքր բացառութեան — ձևերին կամ կողմերին (քաղաքական իշխանութեան նաճումից յետոյ լրացնելով երբեմն շատ մեծ ըրեկով և մեծ վտանգներով այն, ինչ նա չի լրացրել մինչև այդ նաճումը). երկրորդ՝ որ յեղափոխական դասակարգը պէտք է պատրաստ լինի մի ձևից ամենաարագ և անողասելի կերպով միւս ձևի փոխելուն:

Ամենքը կհամաձայնեն մեզ հետ, թէ անմիտ է և նոյնիսկ սճիւր այն բանակի վարքը, որը չի պատրաստում տիրապետել զէնքի բոլոր տեսակներին, բոլոր միջոցներին և կռիւի ձևերին, որոնք կան կամ կարող են լինել թշնամու մօտ: Մական այդ աւելի ճիշտ է քաղաքականութեան վերաբերմամբ՝ քան զինուորական գործի մէջ: Քաղաքականութեան մէջ աւելի քիչ կարելի է գիտենալ նախապէս, թէ կռիւի մը միջոցները կարող են ապագայ այս կամ այն պայմաններում գործադրելի և պիտանի լինել մեզ համար: Չտիրապետելով կռիւի բոլոր միջոցներին, մենք կարող ենք կրել մեծ — երբեմն նոյնիսկ վճռական պարտութիւն, եթէ միւս դասակարգերի դրութեան մէջ մեզնից անկախ փոփոխութիւնները հերթական կը դարձնեն գործունէութեան այնպիսի ձևեր, որի մէջ մենք առանձնապէս թոյլ ենք: Տիրապետելով կռիւի բոլոր միջոցներին, մենք յաղթանակում ենք անպայման, երբ մենք ներկայացնում ենք իսկապէս առաջաւոր, իսկապէս յեղափոխական դասակարգի շահերը, նոյնիսկ եթէ պայմանները չեն թոյլ տալիս մեզ գործել այն զէնքով, որը թշնամու համար ամենից երկրպագն է, ամենից աւելի արագ մահահաւաքներ է տալիս նրան: Անփորձ յեղափոխականները յաճախ կարծում են, որ կռիւի լեզու միջոցները օգորտիւնիստական են, որովհետև բուրժուազիան այս ասպարէզում շատ անպատ (մասնաւոր գիտադադ), ոչ-յեղափոխական ժամանակներում) իաքում էր և յիմաբացնում: Մինչդեռ կռիւի անլեզու միջոցները յեղափոխական են:

Բայց այդ ճիշտ չէ:

Ճիշտ է այն, որ օպորտունիստ և բանւոր դասակարգի դաւաճան են ներկայանում այն կուսակցութիւններն ու ղեկավարները, որոնք չգիտեն կամ չեն ցանկանում (մի լսիր՝ չեմ կարող, աստ՝ չեմ ուզում) կռիւի անլեզու միջոցները գործադրել այնպիսի, օբիւսակ, պայմաններում, ինչպիսին էր 1914—1918 թը-

առականների իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ, երբ ամենաազատ ղեմավարական երկրների բուրժուազիան չտեսնած լըրբութեամբ և կատաղութեամբ խաբուած էր բանւորներին, արգելելով պատերազմի առաջակային բնաւորութեան մասին ասել ճշմարտութիւնը: Սակայն այն յեղափոխականները, որոնք չգիտին միացնել անլեզալ ձեւերը բարձր լեզալ ձեւերի հետ, նրանք վատ յեղափոխականներ են: Դժուար էէ լինել յեղափոխական այն ժամանակ: Երբ յեղափոխութիւնն արդէն բռնկել է և վառել, երբ բոլորը և ամենքը յարում են յեղափոխութեան համակրելուց կամ մողայից, կամ երբեմն անձնական կարիերայի տեսակէտից: Այդպիսի վատ յեղափոխականներից «աղաւաղը» պրոլետարիատին նրա յաղթութիւնից յետոյ ամենածանր աշխատանք և տանջանք է պատճառելու: Շատ աւելի դժուար ու արժէքաւոր է յեղափոխական լինել, երբ դեռ եւս չկան ուղղակի, բաց, իսկապէս մասսայական, իսկապէս յեղափոխական կուռի պայմաններ. աւելի դժուար է պաշտպանել յեղափոխութեան շահերը (պրոպագանդայով, ագիտացիայով, կազմակերպութեամբ) ոչ-յեղափոխական հիմնարկութիւններում, այն մասսաների մէջ, որ անընդունակ են անմիջապէս հասկանալ գործողութեան յեղափոխական մեթոդը: Դիտենալ գտնել, շօշափել, ճիշտ որոշել ղեկքերի կոնկրետ ճանապարհը կամ առանձին ընթացքը, որ մօտեցնում է մասսաները իսկական, վճռական, վերջին, մեծ յեղափոխական կուռին, — դրանում է ժամանակակից կոմունիզմի գլխաւոր խնդիրը Արևելեան Եւրոպայում և Ամերիկայում:

Մեզ օրինակ Մնգլիսին: Մենք չենք կարող գիտենալ — և ոչ ոք չի կարող առաջուց որոշել — թէ որքան շուտ կը բռնկի պրոլետարական յեղափոխութիւնը և ինչքա՞նչ անելի առիթ կտայ արթնանալու, կուռի դիմելու, առայժմ (դեռ քնած) մասսաների լայն խաւերին: Մենք պարտաւոր ենք այդ պատճառով մեր բոլոր նախապատրաստական աշխատանքները այնպէս տանել, որ լինենք չորս ոտքով «սլայսած» (ինչպէս սիրում էր ասել հանգուցեալ Պլեխանովը, երբ նա մարքսիստ էր և յեղափոխական): Կարող է պատահել, որ պարլամենտական կրկիսը, ճգնաժամը «կը ճեղքի», «կտորի սառսը»: Կարող է պատահել, որ ճգնաժամը կը բլթի կոտորի (գաղութային) և իմպերիալիստական անյութալի կերպով խճճւած, աւելի ու աւելի ցաւոտ կերպով

գասաւորող և լարւող տարածայնութիւններից: Կարող է պատահել և մի երրորդ պատճառից և այլն: Մենք չենք ասում, թէ որ կուռը կորուսի պրոլետարական յեղափոխութեան բախտը Մնգլիայում (այս խնդիրը կոմունիստներից ոչ մէկի մէջ կատարած չի յարուցանում, այդ հարցը մեզ բոլորիս համար վճռած է և վճռած շատ որոշ), մենք խօսում ենք այն առիթի մասին, որը խթան կը հանդիսանայ ներկայումս դեռ եւս քնած պրոլետարական մասսաներին շարժելու և նրան կը մօտեցնի յեղափոխութեան: Չըմոռանանք, որ, օրինակ, բուրժուական ֆրանսիական հանրապետութեան մէջ, պարագաներում՝ որ թէ միջազգային և թէ ներքին կողմից հարկւր անգամ աւելի պակաս յեղափոխական էր քան այժմ, բաւական էր այնպիսի «անսպասելի» և այնպիսի «փոքրիկ» առիթ — ինչպէս ըէակցիոն ղինւորականութեան հաղարու մի արարքներից մէկը (Իրէյֆուսի գործը), որպէսզի ժողովրդին մօտեցնել քաղաքացիական պատերազմին:

Մնգլիայում կոմունիստները պէտք է անընդհատ, շարունակաբար օգտագործեն թէ պարլամենտական ընտրութիւնները և թէ բոլոր պերիպետիաները իրլանդական, գաղութային, Բրիտանական կառավարութեան համաշխարհային իմպերիալիստական քաղաքականութիւնը, և հասարակական կեանքի բոլոր միւս ասպարէզները, շրջանները, կողմերը. ամենուրեք աշխատելու են նոր ձևով, կոմունիստաբար, ոչ թէ երկրորդ, այլ Երրորդ Ինտերնացիոնալի ոգով: Ես այստեղ ժամանակ ու տեղ չունեմ նկարագրելու պարլամենտական ընտրութիւններին և պարլամենտական կուռին մասնակցելու «ոռսական», «բուլշևիկական» ձեւերը, բայց կարող եմ հաւատացնել արտասահմանեան կոմունիստներին, որ այդ ամենեւեմ նման չէր Արեւմտեան Եւրոպայի պարլամենտական պայքարին: Այստեղից յաճախ անում են կրթականութիւն — «հա, այդ ձեզ մօտ, Ռուսաստանումն է այդպէս. իսկ մեզ մօտ այլ պարլամենտաբլիզ է»: Եզրակացութիւնը ճիշտ էէ: Աշխարհին վրայ նրա համար գոյութիւն ունին կոմունիստներ, Երրորդ Ինտերնացիոնալի կողմնակիցները բոլոր երկրներում, որպէսզի բոլոր կէտերում, կեանքի բոլոր ասպարէզներում կերպարանափոխեն հին սոցիալիստական, տրեդ-ունիոնիստական, պարլամենտական աշխատանքը՝ նոր, կոմունիստական ձևով: Մեր ընտրութիւններին օպորտունիստական և պարզապէս բուրժուական, գործնա-

կան, խարդախ-կապիտալիստական շատ և շատ քան է կզել: Արևմտեան Եւրոպայի և Ամերիկայի կոմմունիստները պէտք է սովորեն ստեղծել նոր, անսովոր, ոչ-օգորտախնայողական, ոչ-կարքիւրիստական պարլամենտարիզմ — որպէսզի կոմմունիստների կուսակցութիւնը տայ իր լուղւոնգները, սրպէսզի իսկական պրոլետարները անկազմակերպ և միանգամայն յետամնաց չաւելորների օգնութեամբ տարածեն և քաժանեն թերթիկներ, շքշեն և պատեն բանտրների բնակարանները, գիւղական պրոլետարիատի խրճիթները և յետամնաց վայրերը (Եւրոպայում բուրժուախարար աւելի սակաւ է գիւղական յետամնաց վայրերի թիւը՝ քան մեզ մօտ. իսկ Անգլիայում ամենեկին չկայ): Պէտք է մօտենան գիւղացիներին, մանեն ամենահասարակ ընկերութիւնները, միութիւնները, պատմական ժողովները, խօսեն ժողովրդի հետ ոչ թէ գիտնականի նման (և ոչ էլ շատ պարլամենտական ձևով), չընտաքրքրեն ամենեկին պարլամենտի մէջ «տեղ» գրաւելու մասին, այլ ամենուրեք զարթեցնեն միտքը, գրաւեն մասամբ, ցոյց տան բուրժուազիայի խօսքերի ստութիւնը, օգտագործեն նրա ստեղծած ապագարատը, նրա նշանակած ընտրութիւնները, նրա կոչները ժողովրդին, ծանօթացնեն ժողովրդին բոլշեւիզմի հետ այնպէս՝ ինչպէս երբեք չի յաջողւել ծանօթացնել (բուրժուազիայի տիրապետութեան ժամանակ) ընտրական պարագաներից դուրս (մի կսգմ թողած ի հարկէ մեծ գործադուլների մօժենալը, երբ եղյնդիտի համաժողովրդական ազիտացիայի ապագարատ մեզ մօտ աշխատել է շատ աւելի ինտենսիւ կերպով): Անել այս բոլորը Արևմտեան Եւրոպայում և Ամերիկայում շատ և շատ դժւար, չափազանց դժւար է. բայց այդ կարելի և պէտք է անել, որովհետև առանց գժւարութիւնների, առանց աշխատանքի՝ ընդհանրապէս չի կարելի լուծել կոմմունիզմի խնդիրները, իսկ աշխատել պէտք է բազմակողմանի, հասարակական կեանքի բոլոր ճիւղերի հետ կապւած, մէկը միւսի յետեւից, բուրժուազիայից խլած ասպարէզների, ճիւղերի խնդիրների գործնական լուծման վրայ:

Հենց նոյն Անգլիայում նոյնպէս նոր ձևով մղուող — (ոչ թէ ոտցիւրիստական՝ առ կոմմունիստական, ոչ թէ բեֆորմիստական՝ առ յեղափոխական), — պէտք է գնել պրոպագանդի և ագիտացիայի աշխատանքը գիւտարական կազմակերպութիւնների և օրրո պետութեան (Իրլանդիա, կոլոնիստներ) ճիւղ

ւած ոչ-խրտահաւատար ազգութիւնների միջև: Արտիստական իմպրիալիզմի շքշանում ընդհանրապէս, իսկ այժմ էլ ժողովուրդները արիւնաբաժնեւոր և ճշմարտութեան առաջ կոյրերի աչքերը բացած պատերազմից յետոյ (իսկայէս՝ տաժակ միլիոն սպանւած և ջարդւած են միայն այն խնդրի լուծման համար, թէ արգեօք անգլիական թէ գերմանական գիշատիչները պէտք է թալանեն աւելի շատ երկրներ), երբ հասարական կեանքի բոլոր ասպարէզները առանձնապէս լցւում են պայթեցիկ նիւթերով և ստեծում են կոնֆլիկտների, ճգնաժամերի, դառակարգային կուռ լարւածութեան առանձնապէս շատ առիթներ: Մենք չգիտենք և չենք կարող գիտենալ թէ որպիսի կայծք, — այն տնթիւ կայծքերից, որոնք ամեն կողմից այժմ թափւում են բոլոր երկրներում, տնտեսական և քաղաքական համաշխարհային ճգնաժամի ազդեցութեան տակ, — ընդունակ կլինի վառել հրդեհը մասսաների արթնացման իմաստով, և մենք պարտաւոր ենք այդ պատճառով մեր նոր, կոմմունիստական սկզբունքներով ձևանաժուռ լինել բոլոր և ամեն, նոյնիսկ ամենահին, մոռացւած և ըստ երևոյթի անյոյս ասպարէզների «մշակմանը» որովհետև հակառակ դէպքում մենք խնդրի բարձրութեան վրայ չենք լինի կանգնած, չենք լինի բազմակողմանի, չենք տիրապետի գէնքի բոլոր տեսակներին, չենք պատրաստուի ոչ-բուրժուազիային (որը կազմակերպել է կեանքի բոլոր կողմերը, — իսկ այժմ էլ կազմալուծել է բուրժուական ձևով) յաղթելու, և ոչ էլ այդ յաղթութիւնից յետոյ սպասելիք մեր ամբողջ կեանքի կոմմունիստական վերակազմութեանը:

Ռուսաստանի պրոլետարական յեղափոխութիւնից յետոյ և այդ յեղափոխութեան բուրժուազիայի ու ֆիլիստերների համար անսպասելի միջազգային մասշտաբով տարած յաղթութիւններից յետոյ — ամբողջ աշխարհը այժմ դարձաւ այլ, բուրժուազիան նոյնպէս ամենուրեք դարձաւ այլ: Նա վախեցած է «բոլշեւիզմից», դառնացած է նրա վրայ միշտ խելացնորութիւնը, և հենց դրա համար, մի կողմից արագացնում է դէպքերի զարգացումը, իսկ միւս կողմից՝ իր ամբողջ ուշադրութիւնը կենտրոնացնում է բոլշեւիզմը բանութեամբ ճնշելու վրայ, թուլացնելով իր դիրքը մի շարք ուրիշ ասպարէզներում: Այս երկու պարագաները բոլոր

բոլոր երկրների թուր կոմմունիստների մէջ, թէ անհրաժեշտ է մեր տակադիպում լինել մաքսիմալ չափով ճկուն: Մըռնչելի կերպով աճող կոմմունիզմին, մասնաւոր առաջաւոր երկրներում, պակասում է ներկայումս այդ գիտակցութիւնը և այդ գիտակցութիւնը գործնականում իրականացնելու կարողութիւնը:

Օգտակար դաս կարող էր (և պէտք է) լինել այն, ինչ պատահեց երկրորդ Խաղաղացիական պայքարի խոշոր գիտնական մաքսիստների և սոցիալիզմին անձնաւոր անհատների հետ, ինչպիսիք են Կաւցկին, Բաուէրը և միւսները: Նրանք միանգամայն գիտակցում էին ձկուն տակադիպի անհրաժեշտութիւնը, նրանք սովորում էին և ուրիշներին սովորեցնում մաքսիստական գիտելիական (և այդ վերաբերմամբ նրանց արած շատ բան ընդմիշտ կը մնայ որպէս սոցիալիստական գրականութեան արժեքաւոր նւաճում): Բայց նրանք այդ գիտելիական «կիրառման» մէջ արեցին այնպիսի սխալ կամ գործնականում այնպիսի ոչ-գիտելիականեր դուրս եկան, չկարողացան հաշի առնել ձկնորս արագ փոփոխումները և հին ձկնորս արագ լցումը նոր բովանդակութեամբ, որ նրանց բախտը աւելի նախանձելի չէ, քան Հայդամանի, Գէդի և Պլեխանովի բաղդը: Նրանց սնանկութեան հիմնական պատճառը նրանումն էր, որ նրանք «տարեցին» բանւորական շարժման և սոցիալիզմի աճման միայն մի որոշ ձևով, մոռացան նրա միակողմանիութեան մասին, վախեցան տեսնել այն շեշտակի ու բիրտ ձեղքաւոր, որը, օրինակով պայմանների շնորհիւ անխուսափելի դարձաւ, և շարունակում էին այնտեղ հասարակ, անզիր արած, առաջին տեսքից անփոփոխ ճշմարտութիւն՝ թէ երեքը երկուսից աւելի է: Բայց քաղաքականութիւնը շատ աւելի նման է ալգեբրայի՝ քան թւաբանութեան, և աւելի շատ բարձր մատեմատիկայի է նման, քան տարրականին: Իրականապէս սոցիալիստական շարժման բոլոր հին ձևերը լցեցին նոր բովանդակութեամբ, այդ իսկ պատճառով թւերի առաջ երևացել է նոր նշան՝ «միևուս», իսկ մեր խելօքները յամառ կերպով շարունակում էին (և շարունակում են) համոզել իրանց և ուրիշներին, թէ՛ «միևուս երեքը» աւելի է «միևուս երկուսից»:

Պէտք է աշխատել, որ կոմմունիստների հետ չը կրկնուի նոյն սխալը, միայն միւս կողմից, կամ աւելի հիշտ՝ եղած սխալը շուտ ուղղել և օրգանիզմի համար արագ, աստիճան երկունքի անցնի:

այն եռյնս սխալը, որ արած է «ձախ» կոմմունիստների կողմից: Միայն է ոչ միայն ալ դոկտրինեօրութիւնը, այլև ձախ դոկտրինեօրութիւնը: Ի հարկէ, ձախ դոկտրինեօրութեան կոմմունիզմում ներկայ մոմենտում հազար անգամ քիչ է երկիւզակի և շատ աւելի քիչ է կարևոր, քան ալ դոկտրինեօրութեան (այսինքն՝ սոցիալ-շովինիզմի և Կաւցկիանութեան) սխալը: Բայց դրա պատճառը այն է, որ ձախ կոմմունիզմը բոլորովին երիտասարդ հոսանք է, հենց նոր ծնած: Միայն այդ պատճառով հիւանդութիւնը որոշ պարագաներում հեշտ բուժելի է և անհրաժեշտ է ձեռնամուխ լինել նրա բուժմանը մաքսիմալ եռանդով:

Հին ձևերը պայթեցին, որովհետև նրանց միջի հակապոլեմարական, բեկցիոն բովանդակութիւնը հասել էր անչափ դարգացման: Միջազգային կոմմունիզմի զարգացման տեսակէտից մենք այժմ ունենք աշխատանքի այնպիսի ամուր, այնպիսի ուժեղ, այնպիսի կարևոր բովանդակութիւն (Խորհրդային իշխանութեան, պրոլետարիատի զիկտատուրայի), որ այդ բովանդակութիւնը կարող է և պէտք է արտայայտուի թէ՛ նոր և թէ՛ հին ամեն ձևով, կարող է և պէտք է վերածնի, յաղթի և իրեն ենթարկի բոլոր ձևերը, — ոչ միայն նորերը, այլև հնրերը, — ոչ թէ հին հետ հաշուելու համար, այլ որպէսզի գիտնալ բոլոր և ամեն, թէ՛ նոր և թէ՛ հին ձևերը դարձնել կոմմունիզմի կատարեալ և վերջնական, վճռական և անդաւնալի յաղթանակի զէնք:

Կոմմունիստները պէտք է ամեն ջանք դործ դնեն, որպէսզի բանւորական շարժումը և հասարակական զարգացումը բնահանրապէս ամենաուղիղ և ամենաարագ ճանապարհով ուղղելի լինի Խորհրդային իշխանութեան և պրոլետարիատի զիկտատուրայի համաշխարհային յաղթանակը: Սա անփոփոխ ճշմարտութիւն է: Սակայն բաւական է մի փոքրիկ քայլ ևս անել — թւում է թէ նոյն ուղղութեամբ — և ճշմարտութիւնը դառնում է սխալ: Բաւական է ասել — ինչպէս ասում են գերմանացի և անգլիացի հասարակական գիտնալ, — որ մենք միայն մի, միայն ուղիղ ձախ կոմմունիստները, որ մենք չենք թոյլ տալիս համաձայնութիւնապարս գիտնալ, որ մենք չենք թոյլ տալիս համաձայնութիւնապարս գիտնալ, որ մենք չենք թոյլ տալիս արդէն բերել և ու բերում որը ընդունակ է բերելու, և մասամբ արդէն բերել է ու բերում է ամենաուղիղ ճիշտ կոմմունիզմին: Ալ դոկտրինեօրութիւնը յամառում էր, թէ պէտք է միայն հին ձևերը բնորոշել, ուստի

մինչև վերջը սնանկացաւ, չնկատելով նոր բովանդակութիւնը: Չախ դոկտրինեօրութիւնը յամառում է որոշ հին ձևերի անպայման ժխտման մէջ, չտեսնելով, որ նոր բովանդակութիւնը իր համար ճանապարհ է ճեղքում բոլոր և ամեն ձևերի միջով, որ մեր կոմմունիստներն պարտականութիւնն է տիրանալ բոլոր ձևերին, սովորել մաքսիմալ արագութեամբ մի ձևը լրացնել միւսով, յարմարեցնել մեր տակտիկան ամեն փոփոխութեան, որ բղձում է այլ զատակարգից կամ սչ-մեր ջանքերով:

Համաշխարհային յեղափոխութիւնը այնքան ուժեղ կերպով առաջ է մղւած և արագացրած համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմի սարսափներով, ստորութիւններով, լրբութիւններով, նրա ստեղծած դրութեան տնկանելիութեամբ. այդ յեղափոխութիւնը լայնութեամբ և խորութեամբ, զարգանում է այնպիսի սքանչելի արագութեամբ, ձևերի իրար յաջորդման այնպիսի գեղեցիկ հարստութեամբ, ամեն դոկտրինեօրութեան այնպիսի խրատական գործնական հերքումով, որ մենք ամեն հիմք ունենք յուսալու, թէ միջազգային կոմմունիստական շարժումը արագ և կատարելապէս կբուժի «ձախութեան» երեխայական հիւանդութիւնից:

ՅԱՒԵԼԻԱԾ

Մինչև որ կաշիներ իմ բրդերի տպագրութիւնը մեր երկրում, — որին պրոլետարական յեղափոխութիւնից վրէժ առնելու համար՝ ամբողջ աշխարհի իմպերիալիստները թալանել են ու բռնադատել են թալարել, և հնալած իրենց բանւորներին արած ամեն տեսակ խոստումներին շարունակում են բռնադատել են թալարել, — արտասահմանից ստացւեցին լրացուցիչ նիւթեր: Ամենևին յաւակնութիւն հունենալով բրդերիս մէջ տալ աւելին, քան հրապարակաբար թողցիկ դիտողութիւններ, ես համոռոտակի կըօշափեմ մի քանի կէտեր ես:

Գերմանական կոմունիստների պատակումը.

Կոմունիստների պատակումը Գերմանիայում փաստ է: «Գրինցիալիալ օպորտիւնիստ» կամ «ձախերը» կազմել են «Կոմունիստական կուսակցութիւնից» առանձին «Կոմունիստական Բանւորական կուսակցութիւն»: Իտալիայում ըստ երևոյթին՝ զորքը մօտենում է նոյնպէս պատակման. ըստ երևոյթին՝ որովհետև ունեւ ձեռքիս տակ միայն (№ 7 և 8) «Սորհուրդ» («Ս. Soviet») լրագրի լրացուցիչ համադրները, ուր քաջ կերպով արծարծում է անջատման հնարաւորութիւնը և անհրաժեշտութիւնը, միաժամանակ խօսում է նաև «աբստենցիստներին» (կամ բոլորապէս, այսինքն՝ պարլամենտին մասնակցելու հակառակորդների) ֆրակցիայի համագումարի մասին, որը մինչև այժմ մտնում էր Իտալական Սոցիալիստական կուսակցութեան մէջ:

Կարելի է երկիւղ կրել, որ «ձախերի» հակապարլամենտականներից (մասամբ էլ հակաքաղաքականների, քաղաքական կուսակցութեան և պրոֆեսիոնալ միութիւնների մէջ աշխատեցող հակառակորդներ) անջատումը վը դառնայ բնութեւնաբերական երևույթ, նման «կենտրոնականների» (կամ կուսակցականների, Լոգէականների, «անկախների» և այլն) անջատման:

Թող աչքովս լինի: Յամենայն դէպս անջատումը տեղի լաւ է քան շփոթը, որը խանգարում է թէ դադարաւորական, թէօրոտիքական, յեղափոխական զարգացման, կուսակցութեան հասունանալուն և նրա միարմուն, իսկապէս կազմակերպ, իսկապէս պրոլետարիատի դիկտատուրա նախապատրաստող գործնական աշխատանքին:

Թող «ձախերը» փորձեն գործի մէջ, թէ ազգային և թէ

միջադպրոցին մասշտաբով. թող փորձեն նախապատրաստել (ապա նաև իրականացնել) պրոլետարիատի դիկտատուրա առանց խիստ կենտրոնացած, երկաթէ դիսցիպլինա ունեցող կուսակցութեան, առանց բոլոր քաղաքական և կուլտուրական աշխատանքի ամեն ասպարէզների, ճիւղերի հետ ծանօթանալու, առանց բոլոր ձևերին տիրանալու: Պրակտիկ փորձը շատ շուտով կը սովորեցնէ նրանց:

Պէտք է միայն ամեն ջանք գործ դնել, որ «ձախերի» հետ անջատումը չը դժարացնէ կամ հնարաւոր չափով քիչ դժարացնէ մօտ ապագայում, բանւորական շարժման բոլոր մասնաւիցների անխուսափելի միացումը մի կուսակցութեան մէջ. կուսակցութիւն՝ որը անկեղծ և բարեխղճաբար կանգնած է լինելու թորհրդային իշխանութեան և պրոլետարիատի դիկտատուրայի հողի վրայ: Ռուսաստանում բոլշեւիկների առանձին բախտն էր, որ նրանք իրանց տրամադրութեան տակ ունէին ամբողջ 15 տարի, երբ կարող էին սխառեմատիկ և մինչև վերջը կուել ինչպէս մենշեւիկների, նոյնպէս և «ձախերի» դէմ, աւելի վաղ՝ քան կսկսէր մասսայական կոիւր պրոլետարիատի դիկտատուրայի համար: Եւրոպայում և Ամերիկայում այժմ նոյն աշխատանքը ստիպւած ենք անել «արագ քայլերով»: Առանձին անձնաւորութիւններ, — մանաւանդ ղեկավարութեան անյաջող թեկնածուներից, — կարող են (եթէ նրանց պակասում է պրոլետարական դիսցիպլինա և «ազնուութիւն») երկար յամառել իրանց սխալների մէջ. բայց բանւորական մասսաները զիւրութեամբ և արագ՝ երբ հասունանում է մոմենտը՝ կը միանան իրանք և կը միացնեն բոլոր անկեղծ կոմունիստներին մի կուսակցութեան մէջ, որը ընդունակ կը լինի իրականացնել թորհրդային իրաւակարգը և պրոլետարիատի դիկտատուրան *):

*) «Ձախ» կոմունիստների և հակապարլամենտականների, ինչպէս առհասարակ կոմունիստների հետ ապագայում միանալու խնդրի առթիւ պիտի նկատեմ հետևեալը. որքան որ ինձ յաջողեց ծանօթանալ «ձախ» կոմունիստների և ընդհանրապէս կոմունիստների հետ Գերմանիայում, առաջինները այն առաւելութիւնն ունեն, որ նրանք աւելի լաւ գիտեն մասսաների մէջ ազիտացիա մղել, քան թէ վերջինները: Նման երևոյթ դիտել եմ շատ անգամ՝ միայն աւելի փոքր չափերով և առանձին տեղա-

II

Կոմունիստներ և անկախներ Գերմանիայում.

Ես այն կարծիքն եմ յայտնել բրոշիւրում, որ կոմունիստների և անկախների ձախ թիւի մէջ անհրաժեշտ է և կոմունիստի համար, օգտաւէտ՝ կոմպրոմիս անել. սակայն իրականացնել այդ կոմպրոմիսը այնքան էլ հեշտ չէ:

Այնուհետև ստացած լրագրի համարները հաստատեցին թէ մէկը և թէ միւրը: Գերմանիայի կոմունիստական կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտէի օրդան «Կարմիր դրօշակի» № 32 («Die rote Fahne» Zentralorgan der Komm. Partei Deutschlands Spartacusbund, om 26 — III — 1920), գետեզւած է կենտրոնական կոմիտէի «յայտարարութիւնը» Կապու-Լիւովիցի զինուորական «պուտշ»-ի (զաւաղութեան, աւանտիւրայի) խնդրի առ-

կան կազմակերպութիւնների մէջ, և ոչ թէ համապետական մասշտաբով — բոլշեւիկական կուսակցութեան պտմութեան մէջ: Օրինակ՝ 1907—1908 թւականներին «ձախ» բոլշեւիկները երբեմն մի քանի տեղերում աւելի յաջող քան մենք՝ ազիտացիա էինք մղում մասսաների մէջ: Այդ մասամբ բացատրւում է նրանով, որ աւելի հեշտ է մօտենալ մասսաներին յեղափոխական մոմենտին կամ յեղափոխութեան մասին վառ յիշողութիւններով շրջանին՝ ժխտման «հասարակ» տակտիկայով: Այդ դեռ ապացոյց չէ այդպիսի տակտիկայի իրաւացիութեան կուսակցութիւնը, — եթէ նա ուզում է իրօք յեղափոխական դասակարգի աւանգարդը, առաջադր դնել լինել և բացի այդ սովորել ղեկավարել ոչ միայն պրոլետարիան, այլև ոչ-պրոլետարական աշխատաւոր և շահագործւած մասսաներ, — պարտաւոր է ինչպէս քաղաքի ու գործարանային «փողոցի», նոյնպէս և գիւղի համար համապատասխան պրոպագանդա մղել, կազմակերպել ու ազիտացիա անել ամենամատչելի ամենահասկանալի, ամենապարզ ու կենդանի ձևով:

թիւ և «սոցիալիստական կառավարութեան» մասին: Այդ յայտարարութիւնը միանգամայն իրաւացի է թէ հիմնական տեւալների և թէ դործնական եզրակացութեան տեսակէտից: Հիմնական տեւալը այն է, թէ ներկայ մոմէնտում պրոլետարիատի դիկտատուրայի համար չկան օրինելի հիմունքներ, որովհետեւ «քաղաքի բանւորների մեծամասնութիւնը» կանգնած է անկախների յետևում: Եզրակացութիւն. — խոստումն «լոյիալ օպպօզիցիայի» (այսինքն՝ հրաժարումն «բռնի տապալում պաարաստելուց») «սոցիալիստական կառավարութեան» բուրժուական-կապիտալիստական կուսակցութիւնների արտաքսման պարագաներում:

Անկասկած, տակտիկան հիմքում ճիշտ է: Սակայն եթէ կարիք չկայ կանգ առնել ձևակերպման մանր անճշտութիւնների վրայ, այնուամենայնիւ չպէտք է լուծութեամբ անցնել, որ չի կարելի «սոցիալիստական» անւանել (կոմմունիստական կուսակցութեան պաշտօնական յայտարարութեան մէջ) սոցիալ-դաւաճանների կառավարութիւնը, չի կարելի խօսել «բուրժուական-կապիտալիստական կուսակցութիւնների» արտաքսման մասին, երբ թէ Շէյդեմանների և թէ պարոնայք Կաուցկի-Կրիսպինների կուսակցութիւնները մանր-բուրժուական-գեմոկրատական են, չի կարելի գրել այնպիսի բաներ, ինչպէս յայտարարութեան 4 յօդուածը, որ ասում է.

«... Պրոլետարական մասսաների կոմմունիզմի կողմը հետագայ գրաւումի համար, ահագին նշանակութիւն ունի պրոլետարական դիկտատուրայի զարգացման տեսակէտից այն դրութիւնը, երբ քաղաքական ազատութիւնը կարելի էր լինէր այնչափ օգտագործել և երբ բուրժուական գեմոկրատիան չի կարող հրապարակ գալ որպէս կապիտալի դիկտատուրա...»

Այսպիսի գրութիւն անկարելի է: Մանր բուրժուական դիկտատուրան, փերմանական շենգերսոնները (Շէյդեմանները) և Լեուպենները (Կրիսպինները) չեն գուրս գալիս և չեն կարող գուրս գալ բուրժուական գեմոկրատիայի շրջանակներից, որը իր հերթին չի կարող կապիտալի դիկտատուրա չլինել: Սկզբունքային տեսակէտից սխալ և քաղաքականապէս ֆիտասկար այսպիսի բաներ բուրժուական պէտք չէ գրել գործնական հետեւանքների համեմատ տեսակէտից, այն հետեւանքների՝ որոնց ձգտում էր կոմմունիստական

տական կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտէն միանգամայն իրաւացիօրէն: Դրա համար բաւական էր ասել (եթէ ցանկանում են լինել պարլամենտականօրէն քաղաքավարի)՝ «բանի դեռ քաղաքի բանւորների մեծամասնութիւնը գնում է անկախների յետևից, մենք՝ կոմմունիստներս չենք կարող խանգարել այդ բանւորներին ապրել իրանց վերջին մեղանական գեմոկրատական (այսինքն՝ նոյնպէս «բուրժուա-կապիտալիստական») իլլիզիաներ «իրանց» կառավարութեան փորձի վրայ: Այդ էլ բաւական է կոմպրոմիսը հիմնաւորելու համար, որը իսկապէս անհրաժեշտ է և մի որոշ ժամանակով պէտք է հրաժարել կառավարութեան բռնի տապալման փորձերից, մի կառավարութիւն, որին դեռ ես հաւատում է քաղաքային բանւորների մեծամասնութիւնը: Իսկ ամենօրեայ մասսայական ազիտացիայում, որ կապւած չէ պաշտօնական, պարլամենտական քաղաքավարութեան հետ, կարելի է ի հարկէ անելայնել՝ «թող այնպիսի սրիկաները, ինչպէս Շէյդեմաններն են և այնպիսի ֆիլիստերները, ինչպիսիք են Կաուցկի-Կրիսպինները, մերկանան գործով, թող բանւորները տեսնեն թէ որքան յիմարացած են իրանք և յիմարացնում են բանւորներին: Նրանց յիմարացած են իրանք և յիմարացնում են բանւորներին: Նրանց «մաքուր» կառավարութիւնը «աւելի մաշուր» կերպով կը կատարի սոցիալիզմի, սոցիալ-գեմոկրատիզմի և սոցիալ-դաւաճանութեան բոլոր ձևերի ազեան տխուրները «մաքրելու» գործը:

«Փերմանիայի Անկախ սոցիալ-գեմոկրատական կուսակցութեան» ներկայ զեկավարների (այն զեկավարների, որոնց մասին սխալմամբ ասում են, թէ նրանք իբր արդէն կորցրել են ամեն ազգեցութիւն, որոնք իրապէս շատ աւելի վտանգաւոր են պրոլետարիատի համար, քան հունգարական սոցիալ-գեմոկրատներ, որոնք իրանց կոմմունիստ անւանեցին և պրոլետարիատի դիկտատուրային խոստացան իրանց «պաշտպանութիւնը») իսկական բնոյթը նորից ու նորից մերկացու գերմանական կորնիլովշինայի օրօք, այսինքն՝ Կապիլի և Լիւսովիցի յեղաշրջման ժամանակ*):

* Աերին աստիճանի պարզ, կարճ և հեշտ — մարքսիստօրէն — պարզաբանած է այդ ի միջի այլոց՝ Աւստրիական Կոմմունիստական Կուսակցութեան սքանչելի թերթում — «Կարմիր Դրօշակ» մարտի 28 և 30 — 1920 թ. («Die rote Fahne» Wien 1920, № 266 և 267, I. L.: «Ein neuer Abschnitt der Deutschen Revolution»):

Փոքրիկ, բայց ցայտուն իլլյուստրացիան Կարլ Կաուցկու «Վճռական
րոպէներ» յօդածները՝ (Entscheidende Stunden) «Freiheit»-ում
(անկախների օրգան «Ազատութիւն» 14 մարտի—1920) և Արաբի
Կրիզիսին՝ «Քաղաքական սիտուացիայի օրթի» յօդածը (նոյն-
տեղ, 14—15—1920)։ Այդ պարունակները միանգամայն չգիտեն մը-
տածել և դատել օրակս յեղափոխականներ։ Սրանք լական մեղ-
շանական դեմոկրատներ են, որոնք պրոլետարիատի համար հա-
զար անգամ աւելի երկիւղալի են, եթէ իրանց յայտարարում են
Պորնոգային իշխանութեան և պրոլետարիատի գիկտատուրայի
կողմնակիցներ, որովհետեւ իւրաքանչիւր դժուար և վտանգաւոր
րոպէին նրանք դոյմով անխուսափելիօրէն կը կատարեն որեւէ
դատաւարութիւն... Գնալով «սեկեղ» համազում, թէ նրանք
օգնում են պրոլետարիատին։ Չէ որ հաշուաւորական սո-
ցիալ-դեմոկրատները նոյնպէս ներկեցով կոմմունիստներ՝
անկանում էին «օգնել» պրոլետարիատին, երբ թուրամս-
թութեան և անգունութեան շնորհիւ Պորնոգային իշխանութեան
դրութիւնը Հոսնգարիայում անյուստալի դանկով սոցալցին Անտան-
տայի կոպիտաւորութեան գործակալներին և Անտանտայի դաժնի-
նեքի առաջ։

Տուրաթի եւ Բնկ. Իսալիայում.

Իտալական «Պորնոգ» թերթի այն համարները, որոնք յիշ-
ւած են վերը, միանգամայն հաստատում են բրոշիւրիս մէջ Իտա-
լական Սոցիալիստական Կուսակցութեան սխալի մասին ասած-
ներս. նա իր շարքերում համբերում է այդպիսի անգամներ և
նոյնիսկ պարլամենտական այդպիսի խմբակ։ Այդ աւելի ևս հաս-
տատում է այնպիսի կողմնակի վկայ, ինչպիսին է անգլիական
բուրժուական լիբերալ «The Manchester Guardian» թերթի Հոսմի
թղթակիցը, որը № 12-ում (12—11—1920) գետեղել է իր
ինտերիւին Տուրաթի հետ։

«...Սինեօր Տուրաթին—գրում է այդ թղթակիցը—կար-
ծում է, որ յեղափոխական վտանգը այնպիսի մի բան չէ,
որ Իտալիայում անհիմն մի երկիւղ առաջ բերի։ Ծայրա-
յեղականները (մաքսիմալիստները) Պորնոգային թէորիայի
կրակի հետ են խաղում, որպէսզի մասսաները պահեն
բարձր և լարած տրամադրութեան մէջ։ Այդ թէորիաները
լեզենդային հասկացողութիւններ են, չհասունացած ծրագիր-
ներ, որոնք անպէտք են պրաքտիկ գործածութեան համար։
Նրանք պէտքական են միայն բանւոր դասակարգը սպառ-
դական դրութեան մէջ պահելու։ Հենց այն մարդիկ, որոնք
գործում են պրոլետարիատի աչքերը կուրացնելու համար,
իրանք հարկադրւած են ամենօրեայ կռիւ մղել մի քանի
նաւաւների, յաճախ աննշան տնտեսական բարեկաւումների
համար այնպէս, որ հեռացնեն այն րոպէն, երբ բանւոր
դասակարգերը կը կորցնեն իրանց իլլիւզիաները և հաւատը
գէպի իրանց սիրւած շեֆերը։ Այստեղից բխում են ամեն չա-
փի և ամեն առիթի գործադուլների շարքերը մինչև վերջին

գործադուլը պոստային և երկաթուղային ասպարէզներում,—որոնք աւելի ծանրացնում են երկրի առանց այն էլ ծանր դրութիւնը: Երկիրը գրգռւած է ագրիաութեան ոլորումի հետ կապւած դժարութիւնների շնորհիւ, ընկճւած է արտաքին պարտքերի տակ, թղթադրամի անշափ տպագրութեամբ,—բայց և այնպէս երկիրը դեռ շատ հեռու է այն աշխատանքային դիսցիպլինայի անհրաժեշտութիւնը գիտակցելուց, որը միայն կարող է վերականգնել կարգը և բարեկեցութիւնը...»:

Պարզ է, որ անգլիական թղթակիցը դուրս է տեւ ճշմարտութիւնը, որը հաւանականորէն ծածկում են թէ ինքը Տուրատին և թէ բուրժուազիայի պաշտպանները, գործակիցները, ներշնչողները Իտալիայում: Այդ ճշմարտութիւնը նրանումն է, որ պարոնայք Տուրատի, Տրէվէս, Մոդիլեանի, Դուգոնի և Ընկ. գաղափարները և քաղաքական աշխատանքը իսկապէս այն բնաւորութիւնն է կրում, ինչպէս նկարագրում է անգլիական թղթակիցը: Այդ ամբողջապէս սոցիալ-դաւաճանութիւն է: Ինչ արժէ թէկուզ միայն կարգ ու կանոնի և դիսցիպլինայի պաշտպանութիւնը բանւորների համար,—որոնք գտնուում են վարձկան ստրկութեան մէջ,—կապիտալիստներին հարստացնելու համար: Եւ որքան ծանօթ են մեզ, ոտաններիս, այս բոլոր մենշեիկական ճառերը: Որքան արժէքաւոր խոստովանութիւն, թէ մաստանքը կողմնակից են Խորհրդային իշխանութեան! Որքան բուրժուազիական է տարերային կերպով աճող գործադուլների յեղափոխական գերի գնահատումը! Այո, այո—բուրժուական-լիբերալ թերթի անգլիական թղթակիցը արջի ծառայութիւն է մատուցել պարոնայք Տուրատի և Ընկ. և երեւելի կերպով ճշտել է ընկեր Բորգիզայի և նրա «Խորհուրդ» թերթի ընկերների պահանջի իրաւացիութիւնը թէ՛ եթէ Իտալական Սոցիալիստական Կուսակցութիւնը ուզում է դործով մնալ Երրորդ Ինտերնացիոնալի կողմնակից, ապա նա պարտաւոր է իր շարքերից խայտառակաբար զուրս անել պարոնայք Տուրատիին և Ընկ., դառնալ կոմունիստական Կուսակցութիւն ինչպէս անունով, նոյնպէս և իր գործերով:

IV

Սխալ եզրակացութիւններ հիւսնալներից.

Սակայն ընկ. Բորգիզա և նրա «ձախ» բարեկամները՝ պարոնայք Տուրատի և Ընկ. ճիշտ քննադատութիւնից անում են անճիշտ եզրակացութիւն: Նրանք ասում են, թէ ընդհանրապէս ֆրաստար է պարլամենտներին մասնակցելը: Այդ հայեացքի պաշտպանութեան համար Իտալիայի «ձախերը» անգոր են լուրջ պատճառաբանութիւնների թէկուզ սուերը ցոյց տալ: Նրանք պարզապէս ծանօթ չեն (կամ փորձում են մոռանալ) բուրժուական պարլամենտի օգտագործման իսկապէս յեղափոխական և կոմունիստական, անպայման շահաւէտ պատկերի հետ, օգտագործումն որ այնքան անհրաժեշտ է պրոլետարական յեղափոխութիւն նախապատրաստելու համար: Նրանք պարզապէս լուրջ են պատկերացնում իրանց «նորը» և պնդում՝ անվերջ կրկնելով պարլամենտի «հին», ոչ-բուրժուական ձևի օգտագործումի մասին:

Նրանց հիմնական սխալը հենց դրանումն է: Ոչ միայն պարլամենտական, այլև գործունէութեան բոլոր ասպարէզներում կոմունիզմը պէտք է մտնի (և առանց երկարատեւ, յամառ աշխատանքի նու չի կարող մտնել) սկզբունքորէն նորը, որ հիմնաւորապէս խզում է երկրորդ Ինտերնացիոնալի տրագիքիաների հետ (միաժամանակ պահպանելով ու զարգացնելով այն, ինչ որ նրա մէջ կար դրական):

Վերցնենք թէկուզ ժուրնալիստական աշխատանքը: Թերթերը, բրոշիւրները, թռուցիկները կատարում են պրոպագանդային, ազդեցիկ, կազմակերպչական անհրաժեշտ դործ: Փոքր ի շատե քաղաքակրթւած երկրում ոչ մի մաստայական աշխատանք չի կարող կատարւել առանց ժուրնալիստական ապ-

պարտաւ: Եւ ղեկավարենք ղէմ եղած ոչ մի աղաղակ, ղեկավարենք ղեկացուցութիւնից մաստաների մաքրութիւնը պահելու ոչ մի երգում չի կարող ազատել մեզ բուրժուա-ինտելիգենտական միջավայրում սնուծների աշխատանքից. նա անգոր է աղատել մեզ բուրժուական - ղեմոկրատական «սեփականատիրական» միջոցաւորից և շրջապատից, որի մէջ կատարուում է այդ աշխատանքը կապիտալիզմի օրօք: Նոյնիսկ երբ բուրժուազիան տապալւած է և քաղաքական իշխանութիւնը և բեք տարի է արդէն պրոլետարիատի ձեռքին է, մեր շուրջը տեսնում ենք սեփականատիրական մասսայական (գիւղացիական, արհեստավարական) բուրժուական-ղեմոկրատական յարաբերութիւնների միջոցաւոր:

Պարլամենտարիզմը աշխատանքի մի ձևն է, ժուրնալիստական—միւսը: Երկուսի մէջ էլ բովանդակութիւնը կարող է լինել կոմմունիստական և պէտք է լինի կոմմունիստական, եթէ միայն թէ մէկ և թէ միւս ասպարիզում իսկապէս կոմմունիստներ են գործում, իսկապէս նրանք պրոլետարական, մասսայական կուսակցութեան անդամներ են: Սակայն թէ մէկ և թէ միւս ասպարէզներում (ինչպէս նաեւ ամեն աշխատանքում կապիտալիզմի օրօք կամ կապիտալիզմից սօցիալիզմին անցնող շրջանում) չի կարելի խուսափել այն դժուարութիւններից, այն ինքնատիպ խնդիրներից, որոնք պէտք է յաղթահարի և լուծի պրոլետարիատը՝ իր նպատակների համար օգտագործելու բուրժուական միջավայրից և լաճներին, ջախջախելու բուրժուական-ինտելիգենտական նախապաշարումներն ու ազդեցութիւնները, թուլացնելու և տապալելու (իսկ հետագայում ամբողջապէս կերպարոնափոխելու) մանր-բուրժուական շրջապատի դիմադրութիւնը:

Մինչև 1914—1918 թւականների պատերազմը մի թէ մենք շտեանք բոլոր երկրներում օրինակների չափազանց առատութիւն, երբ շատ «ձախ» անարխիստներ, սինդիկալիստներ և ուրիշները ոմբակոծում էին պարլամենտարիզմը, ծագում էին բուրժուացած պարլամենտար-սոցիալիստներին, մտրակում էին նրանց կարիքիցմը և այլն, և այլն, իսկ իրանք ժուրնալիստիկայի միջոցով, սինդիկատների (պրոֆեսիոնալ միութիւնների) մէջ կատարած աշխատանքների միջոցով անում էին նոյնպիսի բուրժուական կարիքեր: Մի թէ պարոնայք ժուռն և Մերհէյմ-

ների օրինակները—եթէ միայն բաւականանանք Յրանսիայով—բնորոշ, տիպիք չեն:

Պարլամենտարիզմին մասնակցումից «հրաժարելու» երեխայութիւնը հենց նրանումն է կայանում, որ այդպիսի «հասարակ», «հեշտ», իբր թէ յեղափոխական միջոցով կարծում են «լուծել» քանութեան շարժման հետում բուրժուական-ղեմոկրատական ազդեցութիւնների դէմ կռիւն խնդիրը, իսկ գործով փախչում են միայն իրանց սեփական շաքից, միայն փակում են աչքերը դժուարութիւնների առաջ, միայն դատարկ խօսքերով փորձում են ազատել նրանից: Անամօթ կարիքիցմ, պարլամենտական տեղերի բուրժուական ձեռք օգտագործում, պարլամենտական աշխատանքների կատարելապէս քեֆորմիստական խեղաթիւրում, մեղանական զգուշի բուռնիս—ի հարկէ կասկած չկայ որ սովորական և իշխող բնորոշ գծերն են, որոնց ծնում է կապիտալիզմը ամենուրեք և ոչ միայն դուրսը, այլ և քանութեան շարժման ներսում: Սակայն կապիտալիզմը և նրա ստեղծած բուրժուական միջավայրը (որ վերանում է շատ դանդաղ նոյնիսկ բուրժուազիայի տապալումից յետոյ՝ որովհետեւ գիւղացութիւնը շարունակ վերստեղծում է բուրժուազիա) աշխատանքի և կեանքի վճռականապէս բոլոր անպարէզներում ծնում է էութեամբ նոյնպիսի—թէ և շատ աննշան փոփոխութեամբ տարբերող—բուրժուական կարիքիցմ, ազգային շովինիզմ, մեղանական քսութիւն և այլն:

Դուք ձեռք երկում էք «սոսկալի յեղափոխականներ», սիրելի բոլշևիստներ և հակա-պարլամենտականներ, բայց դուք իսկապէս վախեցա՞ք բանութեան շարժման ներսում բուրժուական ազդեցութիւնների դէմ մղելիք կուրի համեմատաբար փոքր դժուարութիւններից. այնինչ ձեր յաղթութիւնը—այսինքն՝ բուրժուազիայի անկումը և քաղաքական իշխանութեան նաճումը պրոլետարիատից, կը դարձնի այդիսկ դժուարութիւնները շատ աւելի մեծ, չափազանց մեծ: Դուք երեխայի պէս վախեցաք այսօր ձեր առաջի դժուարութիւններից, հասկանալով որ վաղը և միւս օրը դուք դարձեալ ստիպւած պիտի լինէք սովորելու շատ աւելի մեծ չափերով նոյն դժուարութիւնները յաղթել:

Խորհրդային իշխանութեան օրօք՝ ձեր և մեր՝ պրոլետարական կուսակցութեան մէջ կը սպրդեն աւելի շատ թուով նորգ-

լուսիններ բուրժուական ինտելիգենցիայից: Նրանք կը մտնեն թէ Պորժուգներ, թէ դատարանների, թէ վարչական մարմինների մէջ՝ օրովհետեւ չի կարելի կառուցել կոմմունիզմը ուրիշ նիւթից, քան այն նիւթից, որ ստեղծել է կապիտալիզմը, օրովհետեւ չի կարելի վանդել և ոչնչացնել բուրժուական ինտելիգենցիան, այլ պէտք է յաղթել, դատարարակել, կրթել նրան, ինչպէս պէտք է երկարատեւ կուռն, պրոլետարիատի զիկատուրայի հոգի վրայ կրթել նաև հենց իրան պրոլետարներին, որոնք յանկարծ, հրաշքով, աստաճածնի, յեղափոխութեան կամ լողունգի հրամանով չեն ազատուի իրանց սեփական մանր-բուրժուական նախապաշարութեանց: Այստեղ հարկաւոր է մասնայական, մանր-բուրժուական ազգեցութիւնների դէմ կուռնու երկարատեւ և դժարին աշխատանք: Պորժուգային իշխանութեան օրօք նոյն հարցերը, որոնք այժմ այնպիսի հպարտութեամբ այնպիսի մեծամտութեամբ, այնպիսի թեթեամտութեամբ հակա-պարլամենտականները աջակէս երեխայարար ձեռքի մէկ շարժումով յետ են մղում իրանցից, — այլ նոյն հարցերը կը դրին Պորժուգներին ներք, Պորժուգային վարչութեան ներք, Պորժուգային «իրաւապաշտպանների օրօք (մենք Ռուսաստանում ոչնչացրինք — և շատ լաւ տրինք որ ոչնչացրինք — բուրժուական փաստաբանութիւնը, բայց նա վերածնունդ է մեզ մօտ «Պորժուգային» «իրաւապաշտպանների» քօլի տակ): Պորժուգային ինժեներների ներք, Պորժուգային ուսուցիչների ներք, Պորժուգային գործարանների արտօնեւ (այսինքն՝ ամենից աւելի որակած և վարձատրւած) բանուորների ներք մենք տեսնում ենք բոլոր բացատական գծերի աստիճանական վերածնունդ, որոնք յատուկ են բուրժուական պարլամենտարիզմին: Եւ միայն պրոլետարական կազմակերպչականութեան և դիսցիպլինայի անդադար, կրկնուող, երկարատեւ, յամառ կուռն մենք աստիճանաբար յաղթում ենք այդ շարիքը:

Ի հարկէ, բուրժուազիայի տիրապետութեան օրօք շատ «գժւար» է յաղթանարել բուրժուական սովորութիւնները սեփական, այսինքն բանւորական կուսակցութեան մէջ. «գժւար» է գուրս վանդել կուսակցութեան միջից սովորական, անյուսալի կերպով բուրժուական նախապաշարութեանով փչացած զիկավար պարլամենտականներին, «գժւար» է հպատակեցնել անպայման անհրաժեշտ (թէկուց որոշ, սահմանափակ) թւով բուրժուական նորի-

լուսիններին պրոլետարական դիսցիպլինայի. «գժւար» է ստեղծել բուրժուական պարլամենտում բանւոր զասակարգին արժանի կոմմունիստական ֆրակցիա, «գժւար» է համեմել այն դրութեան, որ կոմմունիստական պարլամենտները չը խաղային բուրժուական-պարլամենտական խաղեր, այլ զբաղէին մասսաների մէջ պրոպագանդայի, ագիտացիայի, կազմակերպութեան ամենակարեւոր աշխատանքով: Այս բոլորը «գժւար» է, խօսք չկայ՝ շատ գժւար Ռուսաստանում, անհամեմատ շատ աւելի գժւար է Արեւմտեան Եւրոպայում և Ամերիկայում, ուր բուրժուազիան շատ աւելի ուժեղ է, ուր ուժեղ է և ամուր բուրժուական-դեմոկրատական տրագիցիան:

Բայց այս բոլոր «գժւարութիւնները» — ուղղակի երեխայական գժւարութիւններ են համեմատած նոյն սեռակի խնդիրների հետ, որոնք՝ պրոլետարիատը՝ միևնոյն է՝ ստիպւած պիտի լինի լուծել թէ իր յաղթանակի համար, թէ պրոլետարական յեղափոխութեան ժամանակ և թէ իշխանութիւնը իր ձեռքն առնելուց յետոյ: Այդ հսկայական խնդիրների հետ համեմատած, երբ պրոլետարիատի զիկատուրայի օրօք հարկ կը լինի վերակրթել միլիոնաւոր պիւղաջիններ և մանր-սեփականատէրեր, հարիւր հազար ծառայողներ, շինողներ, բուրժուական ինտելիգենտներ, — հպատակեցնել նրանց պրոլետարական զեկավարութեան, յաղթահարել նրանց մէջ բուրժուական սովորութիւններ և տրագիցիաներ, — այս հսկայական խնդիրների հետ համեմատած երեխայական գործ է բուրժուազիայի տիրապետութեան օրօք, բուրժուական պարլամենտում ստեղծել իսկական պրոլետարական կուսակցութեան իսկապէս կոմմունիստական ֆրակցիա:

Եթէ «ձախ» և հակա-պարլամենտական ընկերները չեն վարժի այժմ յաղթահարել նոյնիսկ այդպիսի փոքրիկ գժւարութիւններ, ապա հաստատապէս կարելի է ասել, որ կամ նրանք անկարող կը լինեն պրոլետարիատի զիկատուրայի իրականացնել, չեն կարող լայն մասշտաբով իրանց հպատակեցնել և կերպարանափոխել բուրժուական ինտելիգենտներին ու բուրժուական հիմնարկութիւնները, կամ պէտք է ստիպւած լինեն ռապիդօքի ու այդպիսի շտապօգնականութեամբ ահազին զիստ հասցնել պրոլետարիատի գործին՝ սովորականից աւելի սխալներ գործելով ցոյց տալ իրանց թուլութիւնը և անգիտութիւնը, և այլն և այլն:

Քանի դեռ բուրժուական տապալում չէ և քանի դեռ միանգամայն չէ վերացել մանր անտեսութիւնը և մանր ապրանքային արտադրութիւնը, դեռևս երկար ժամանակ բուրժուական շրջապատը, սեփականատիրական սովորութիւնները, մեղչանական արագիցիաները կը փասեն պրոլետարական աշխատանքին բանտարական շարժման ինչպէս դրսում, նոյնպէս և ներսում, և ոչ միայն պարլամենտական գործունէութեան շրջանում, այլև անխուսափելիօրէն հասարակական գործունէութեան ամեն ասպարէզներում, առանց բացառութեան՝ կուլտուրական և քաղաքական բոլոր ասպարէզներում: Եւ խոշորագոյն սխալը—որի համար յետոյ անխուսափելիօրէն ստիպւած պիտի լինինք վճարել—կայանում է «անհաճելի» խնդիրներից մէկի, կամ աշխատանքի մի որևէ ասպարէզի դժարութիւններից խուսափելու, հրաժարելու փորձի մէջ: Պէտք է սովորել և կրկին սովորել տիրապետել աշխատանքի և գործունէութեան առանց բացառութեան բոլոր ասպարէզներին, յաղթել բոլոր դժարութիւնները և բուրժուական բոլոր ձևերին, արագիցիաներին, սովորութիւններին ամենուրեք և ամեն տեղ:

Հարցին այլ կերպ մօտենալը պարզապէս լուրջ չէ, ուղղակի երեխայութիւն է:

12 մայիս—1920

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0178842

